

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ: ΜΕΘΟΔΟΙ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ

**Η μετάβαση από τη χρήση στην εξάρτηση. Διαδικασίες και
αιτίες εξάρτησης των χρηστών ναρκωτικών ουσιών.**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Σαββίδου Μαρία

Τριμελής εξεταστική επιτροπή:

Δέσποινα Παπαδοπούλου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Επιβλέπουσα

Θεοδοσία Ανθοπούλου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Κωνσταντίνος Δημουλάς, Επίκουρος Καθηγητής

Αθήνα, Ιανουάριος 2017

Copyright © Μαρία Σαββίδου, 2017.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

Στην οικογένειά μου

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

NIDA:	Εθνικό Ινστιτούτο για την Κατάχρηση Ουσιών (National Institute on Drug Abuse)
ΕΚΤΕΠΙΝ:	Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα Ναρκωτικά
Π.Ο.Υ.:	Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω όσους με υποστήριξαν κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας, αλλά και της φοίτησής μου στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών της Κοινωνικής Πολιτικής του Παντείου Πανεπιστημίου. Ειδικότερα θα ήθελα να ευχαριστήσω την κ. Δέσποινα Παπαδοπούλου, η οποία με στήριξε κατά της διάρκεια της εργασίας και με συμβούλευε σε όλα τα στάδιά της, και ιδιαίτερος στο κομμάτι της συγγραφής, ενώ μου έδινε λύση σε όλες μου τις αμφιβολίες με τις παρατηρήσεις της, χωρίς ποτέ να μου επιβάλει την άποψή της. Επιπλέον θα ήθελα να ευχαριστήσω τα μέλη της τριμελούς επιτροπής, την κ. Θεοδοσία Ανθοπούλου και τον κ. Κωνσταντίνο Δημουλά, για τις εύστοχες παρατηρήσεις και τα σχόλιά τους.

Επιπροσθέτως θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου και τους φίλους μου, για την υπομονή τους και στην υποστήριξή τους, καθώς και όσους με εμπιστεύθηκαν και δέχθηκαν να συμμετάσχουν στην έρευνά μου. Ακόμη νιώθω την ανάγκη να ευχαριστήσω τους καθηγητές μου από το τμήμα Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης, που χάρη σε αυτούς απέκτησα το ενδιαφέρον μου σχετικά με τις κοινωνικές επιστήμες και την έρευνα, και επεδίωξα να συνεχίσω τις σπουδές μου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Το φαινόμενο του αποκλεισμού.....	12
2.1 Ανομία και παραβατικότητα.....	14
2.1.1 Η ανομία στο έργο του Emile Durkheim	15
2.1.2 Η ανομία στο έργο του Robert Merton	16
2.2 Η Σχολή του Σικάγο.....	18
2.2.1 Howard Becker.....	20
2.1.3 Ο κατοπτρικός εαυτός του Charles Horton Cooley	23
2.2.3 Erving Goffman.....	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Ψυχοτρόπες ουσίες και εξάρτηση	28
3.1 Ναρκωτικά	28
3.2 Ορίζοντας το πρόβλημα της τοξικοεξάρτησης	29
3.2.1 Διάκριση κατάχρησης και εξάρτησης	32
3.2.2 Βιολογική και ψυχολογική εξάρτηση	34
3.2.3 Αιτίες τοξικοεξάρτησης	35
3.2.4 Συνέπειες της τοξικοεξάρτησης στο άτομο και την κοινωνία	38
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Συγκρότηση της ταυτότητας του χρήστη	41
4.1 Ανήλικοι και έφηβοι χρήστες ουσιών.....	42
4.1.1 Ο ρόλος της οικογένειας	44
4.1.2 Ο ρόλος του σχολείου	46
4.1.3 Ομάδες συνομηλίκων	47
4.2 Η χρήση ουσιών ως επιβολή πολιτισμικών τακτικών	48
4.2.1 Χρήση ουσιών και εθιμοτυπικές παραδόσεις	49
4.2.2 Χρήση ουσιών ως έκφραση μιας συγκεκριμένης κουλτούρας και τρόπου ζωής	50
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Η διεξαγωγή της έρευνας πεδίου στη χρήση ουσιών	52
5.1 Επιλογή Μεθοδολογίας.....	52
5.2 Πληθυσμός και δείγμα της έρευνας.....	53
5.3 Ο ρόλος του ερευνητή και οι δυσκολίες της έρευνας.....	54
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Αποτελέσματα της έρευνας και ανάλυση συνεντεύξεων	58
6.1 Εισαγωγή στην έρευνα πεδίου	58

6.2 Ανάλυση συνεντεύξεων	60
6.2.1 Δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος.....	60
6.2.2 Κοινωνική ζωή και ταυτότητα	61
6.2.3 Το βίωμα της χρήσης	66
6.3 Αποτελέσματα έρευνας πεδίου	70
7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	72
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	74

ΠΙΝΑΚΕΣ

Πίνακας 1 Οι τύποι ανθρώπινης συμπεριφοράς του R. Merton16

Πίνακας 2 Τύποι Παρεκκλίνουσας Συμπεριφοράς22

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα μελέτη εξετάζει το φαινόμενο της ουσιοεξάρτησης από την κοινωνική του διάσταση. Πιο συγκεκριμένα αντικείμενο της μελέτης αυτής είναι η διαδρομή του ατόμου από την πρώτη επαφή με τις ουσίες, μέχρι και την εξάρτησή του από αυτές. Για να αντιμετωπιστεί ριζικά ένα πρόβλημα, κρίνεται απαραίτητο να εντοπιστεί αρχικά η αιτία που το προκαλεί. Έτσι σε αυτό το πόνημα, δίνεται έμφαση στον εντοπισμό των στοιχείων εκείνων στη βιογραφία ενός εξαρτημένου χρήστη, που τον οδήγησαν από την χρήση στην εξάρτηση (διότι η χρήση δεν συνεπάγεται εξάρτηση), αλλά και στο γενικότερο πλαίσιο δράσης των εν λόγω ατόμων καθώς και στο βίωμα της εξάρτησης. Για την συλλογή των ποιοτικών δεδομένων, διεξήχθη μη δομημένη συνέντευξη, ενώ η επιλογή του δείγματος έγινε με δειγματοληψία χιονοστιβάδας.

Όπως προκύπτει τόσο από την έρευνα όσο και από την βιβλιογραφία, ο ρόλος της οικογένειας και της ομάδας συνομηλίκων φαίνεται να κατέχουν σημαντική θέση στη ζωή του ατόμου. Ειδικότερα οι ομάδες συνομηλίκων μπορεί να επηρεάσουν σε μεγάλο βαθμό τις επιλογές του ατόμου, και ιδίως σε περιπτώσεις ατόμων με ελλειμματικό ψυχισμό που είναι πιο ευάλωτοι σε κινδύνους. Καθώς η αντιμετώπιση του φαινομένου της τοξικοεξάρτησης είναι εξαιρετικά δύσκολη, είναι προτιμότερο να δίνεται έμφαση στην ορθή λειτουργία της οικογένειας, με στόχο την ολοκληρωμένη κοινωνικοποίηση των παιδιών και την εξέλιξή τους σε υγιούς ενήλικες. Καταληκτικά, η πρόληψη του φαινομένου είναι αυτή που καθιστά εφικτή και την αντιμετώπισή του.

Λέξεις – κλειδιά:

Ουσιοεξάρτηση, κοινωνικός αποκλεισμός, παραβατικότητα, διαδικασίες εξάρτησης, οικογένεια, ομάδα συνομηλίκων

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην παρούσα εργασία θα ασχοληθούμε με το φαινόμενο της τοξικοεξάρτησης, και πιο συγκεκριμένα με τις αιτίες που οδηγούν τους σποραδικούς χρήστες στην εξάρτηση, δηλαδή στην ανεξέλεγκτη χρήση και την αδυναμία τους να διακόψουν. Ακόμη, κατά την εξάρτηση το άτομο, χάνει τον έλεγχο του σώματός του αλλά και γενικότερα του ίδιου του του εαυτού. Σχετικά με την εξάρτηση, μπορεί να οφείλεται σε πολλούς και διαφορετικούς παράγοντες, τόσο βιολογικούς όσο και ψυχολογικούς – κοινωνικούς.

Το εξαρτημένο άτομο, πέρα του ότι χάνει μέσα στην εξάρτηση τον εαυτό του και αναδομείται η ταυτότητά του, βιώνει και άλλες ρήξεις σε κοινωνικό επίπεδο. Ειδικότερα, οι χρήστες ουσιών ζουν παραγκωνισμένοι από το υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο, αφού αντιμετωπίζονται ως καρκίνωμα της κοινωνίας. Ιδιαίτερα σε περιπτώσεις που ο χρήστης νοσεί από κάποια μεταδοτική ασθένεια, η κοινωνική απομόνωση είναι ακόμα πιο αισθητή. Τα μέλη της κοινωνίας, θεωρούν τους χρήστες υπεύθυνους για την κατάστασή τους και για αυτό δεν τους αποδέχονται ως ισότιμα μέλη της κοινότητάς του. Ένας ακόμη λόγος που συμβαίνει αυτό, είναι διότι η χρήση είναι άμεσα συνδεδεμένη με παρεκκλίνουσες και παράνομες συμπεριφορές, γεγονός που αποθαρρύνει την ομαλή ένταξή τους σε ομάδες του συμβατικού πληθυσμού. Κατά συνέπεια τα άτομα αντιμετωπίζουν τον χρήστη με φόβο και απέχθεια, αφού για εκείνους είναι ένας εγκληματίας, βάσει των προσωπικών του επιλογών.

Η σύνδεση της χρήσης με παράνομες δραστηριότητες, οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι η ουσίες είναι παράνομες από μόνες τους, όπως και η χρήση και διακίνησή τους. Επομένως, ο εξαρτημένος χρήστης είναι και αυτός παράνομος αφού το αντικείμενο εξάρτησής του, είναι μη αποδεκτό νομικά και κοινωνικά. Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να αναφερθεί πως η εξάρτηση από τις ναρκωτικές ουσίες ξεχωρίζει από άλλες μορφές εξάρτησης - όπως για παράδειγμα ο τζόγος και το αλκοόλ - επειδή ακριβώς είναι μια εξάρτηση παράνομη και κατακριτέα κοινωνικά. Πολύς κόσμος καταναλώνει αλκοόλ, χωρίς αυτό να προκαλεί τον κοινωνικό του αποκλεισμό, όπως πολύς κόσμος παίζει χαρτιά σε διάφορες κοινωνικές περιστάσεις. Αντιθέτως, σε καμία κοινωνική περίπτωση στον συμβατικό κόσμο δεν θα μαζευτεί μία παρέα να καταναλώσει ψυχοτρόπες ουσίες στα πλαίσια της διασκέδασης.

Ακόμη δεδομένου του υψηλού κόστους των ουσιών, οι χρήστες αναγκάζονται σε πολλές περιπτώσεις να διαπράττουν κλοπές και ληστείες, για να αποκτήσουν την ουσία χρήσης. Δεν είναι λίγες η φορές που η παράνομες δραστηριότητες του ατόμου προηγούνται της χρήσης. Γενικότερα παρατηρείται πως η εγκληματική συμπεριφορά, είναι βασικό στοιχείο – προϋπόθεση για τη χρήση των πιο εθιστικών ουσιών, όπως είναι τα οπιοειδή. Σε περίπτωση που το άτομο δεν είναι εξοικειωμένο με παραβατικές δραστηριότητες, η χρήση περιορίζεται συνήθως σε προϊόντα κάνναβης, παραισθησιογόνα, αμφεταμίνες ή στη εσχάτη των περιπτώσεων σε κοκαΐνη.

Ενώ η πλειονότητα του πληθυσμού καταδικάζει τους χρήστες ως υπεύθυνους για την εξάρτησή τους, η τοξικομανία αποτελεί κοινωνικό πρόβλημα, που έχει αντίκτυπο τόσο στο ίδιο το άτομο όσο και στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Η έξαρση του φαινομένου είναι αποτέλεσμα μιας γενικότερης κοινωνικής κρίσης, που σε συνδυασμό με την αποξένωση των ατόμων στις σύγχρονες νεωτερικές κοινωνίες, εξωθούν τα άτομα στη χρήση για να απαλύνουν τον πόνο που τους προκαλεί η κοινωνική πραγματικότητα. Οι χρήστες είναι κατά κύριο λόγο άτομα ευάλωτα, με σημαντικά προβλήματα που συνήθως προέρχονται από τον οικογενειακό χώρο, και με έλλειψη νοήματος. Επιπλέον, οι συγκυρίες και οι γνωριμίες με ανθρώπους που έχουν πρόσβαση σε παράνομες ουσίες, καθιστούν την εκκίνηση της χρήσης ιδιαίτερα προσιτή, ειδικότερα καθώς το άτομο εξοικειώνεται με την ιδέα της χρήσης και εκλογικεύει έτσι την διαδικασία μέσα του.

Στη συνέχεια θα αναλύσουμε τις φάσεις κοινωνικοποίησης από τις οποίες περνά το άτομο κατά τη διάρκεια της ζωής του, για να εντοπίσουμε τους παράγοντες που μπορεί να έχουν επηρεάσει την εξάρτησή του κατά τα στάδια της ανατροφής του. Επιπλέον, θα αναφερθούμε στη σχέση διαφόρων πολιτισμικών παραγόντων που ενθαρρύνουν την χρήση, σε ορισμένους πολιτισμούς. Επομένως, η αντίληψη των ατόμων για τα ναρκωτικά εξαρτάται από πολλούς παράγοντες, καθώς δεν αποτελούσαν πάντα κάτι το παράνομο και απαγορευμένο.

Καταληκτικά, είναι πολύ σημαντικό να λαμβάνεται υπόψη το κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο, για την μελέτη της τοξικοεξάρτησης, καθώς αυτό που σε μια κοινωνία είναι αιτία αποκλεισμού, σε κάποια άλλη ιστορική στιγμή ή κοινωνία μπορεί να είναι συλλογικά αποδεκτό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Το φαινόμενο του αποκλεισμού

Στο παρόν κεφάλαιο θα γίνει ανάλυση του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού, που έχει απασχολήσει σε πολλές εκφάνσεις του, τις κοινωνικές επιστήμες. Όπως θα δούμε σε επόμενες ενότητες ο κοινωνικός αποκλεισμός αφορά σε άτομα ή και ομάδες που φέρουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, όπως η φυλή, η θρησκεία, οι πεποιθήσεις, ή ακόμα και οι επιλογές τους. Έτσι με αφορμή κάποιο χαρακτηριστικό τους γνώρισμα βρίσκονται στο περιθώριο της κοινωνίας και αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην ομαλή ένταξή τους, ως ισότιμα μέλη του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι αποτέλεσμα διαδικασιών που λαμβάνουν χώρα εντός της κοινωνίας, και προκύπτει από τον στιγματισμό και την περιθωριοποίηση ατόμων, εξαιτίας ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους (Τσίλη, 1996: 115-116). Όπως επισημαίνει και η Μουσούρου (1998), ο αποκλεισμός είναι μία διαδικασία έκπτωσης, ανισότητας και φτώχειας. Και αυτό διότι ο αποκλεισμός δεν είναι φυσικό γνώρισμα ενός ατόμου, αλλά προκύπτει μέσα από διαδικασίες που το καθιστούν ανεπαρκές σε σχέση με τους «φυσιολογικούς¹».

Την έννοια του «αποκλεισμού» την συναντάμε για πρώτη φορά στην Γαλλία, όπου σήμαινε την ντροπή που βίωναν όσοι στερούνταν οικονομικής ευημερίας, καθώς το άτομο αντιμετωπιζόταν ως υπεύθυνο για την κατάστασή του (Παπαδοπούλου, 2002: 25). Κατά τις δεκαετίες του 1980 και 1990, σε έρευνες που διεξήχθησαν στη Γαλλία και στη Βρετανία, η έννοια του αποκλεισμού διαχωρίστηκε από αυτήν της φτώχειας, και συνδέθηκε με την λειτουργία του κράτους πρόνοιας (Παπαδοπούλου, 2012: 45-46). Οπότε μετά την δεκαετία του 1990, αναφερόμαστε στον αποκλεισμό με νέους όρους και νέα σημαίνοντα νοήματα, καθώς αλλάζει όλη η βάση του.

Σύμφωνα με την Τσίλη (1996), ο κοινωνικός αποκλεισμός υφίσταται ανάμεσα σε ομάδες ατόμων που ενδέχεται να αποκλείουν και αποκλείονται σε διαφορετικές στιγμές της ζωής τους. Ενώ ο αποκλεισμός μιας ομάδας² τους απομακρύνει θα λέγαμε από την υπόλοιπη κοινωνία, αποτελεί κοινό παρονομαστή για όλα τα αποκλεισμένα άτομα, και

¹ Όρος που χρησιμοποίησε ο Goffman (2001), για να ορίσει εκείνους που δεν φέρουν κάποιο στίγμα και άρα δεν είναι αποκλίνοντες.

² Σύμφωνα με την Παπαδοπούλου (2012), οι αποκλεισμένες ομάδες, αποτελούν και αυτές κομμάτι του συστήματος.

αυτό έχει ως συνέπεια την δημιουργία ενός ενοποιητικού στοιχείου αυτής της ομάδας, έξω όμως από την αποδοχή της ευρύτερης κοινωνίας (Τσίλη, 1996: 115; Σκαλτσά, 2002: 20).

Ο αποκλεισμός διαπνέεται από ελλείψεις, που αφορούν σε θεμελιώδη ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, στην παραγωγή και την απόλαυση κοινωνικών αγαθών, και αδυναμία στην συμμετοχή στην διαμόρφωση της εξουσίας (Μουσούρου, 1998: 67-68; Παπαδοπούλου, 2012: 45-46). Οι κοινωνικές ανισότητες είναι αυτές που οδηγούν στον αποκλεισμό. Τα αποκλεισμένα άτομα φέρουν μειονεκτικά γνωρίσματα, τα οποία γίνονται η αιτία για τον αποκλεισμό τους από την καθημερινή ζωή. Ωστόσο για να χαρακτηριστεί κάποιο άτομο αποκλεισμένο δεν αρκεί να ανήκει σε μία μόνο αποκλίνουσα ομάδα, αλλά πρέπει να εντάσσεται σε πολλές ευπαθείς ομάδες³ (Παπαδοπούλου, 2012: 105).

Ο Serge Paugam, αναφέρθηκε στους βασικούς άξονες γύρω από τους οποίους λειτουργεί ο κοινωνικός αποκλεισμός. Αρχικά αναπαράγονται οι κοινωνικές ανισότητες και έτσι μεγάλο μέρος του πληθυσμού στερείται ανθρώπινα δικαιώματα. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να προκαλείται χαλάρωση και διάρρηξη του κοινωνικού δεσμού⁴. Ενώ αυτοί οι άξονες λειτουργούν με μία σχετική αυτονομία, είναι σύνηθες ο αποκλεισμός να εμφανίζεται σε παραπάνω από έναν άξονα (Παπαδοπούλου, 2002:31).

Ο κοινωνικός αποκλεισμός παίρνει νέα διάσταση στις σύγχρονες κοινωνίες, αφού σε αντίθεση με προγενέστερες κοινωνίες το άτομο δυσκολεύεται να ενταχθεί ομαλά στο κοινωνικό σύνολο. Αυτό συμβαίνει διότι στη σύγχρονη εποχή κυριαρχεί η τάση για ανάδειξη της ατομικότητας⁵, γεγονός που δυσχεραίνει τις υπάρχουσες κοινωνικές ανισότητες. Κατά κύριο λόγο, ο κοινωνικός αποκλεισμός αφορά κατηγορίες ανθρώπων που ανά ιστορικές περιόδους θεωρούνταν «επικίνδυνοι για την δημόσια τάξη», από την άρχουσα τάξη (Παπαδοπούλου, 2002: 32-33).

Ακόμα και όταν γίνονται προσπάθειες για την καταπολέμηση του φαινομένου, γίνεται χρήση εργαλείων, στα πλαίσια των κοινωνικών πολιτικών που εφαρμόζονται, τα οποία προέρχονται από το ίδιο πολιτικό - οικονομικό σύστημα που γεννά το πρόβλημα, με

³ Βάσει της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι χρήστες ουσιών ανήκουν σε κοινωνικά ευπαθείς ομάδες (Παπαδοπούλου, 2012).

⁴ Ο κοινωνικός δεσμός (lien social), αποτελείται από ένα πλέγμα κοινωνικών σχέσεων που διατηρεί την μονιμότητα και τη σταθερότητα ανάμεσα στα μέλη της κοινωνίας, τα οποία μέσω αυτού συνδέονται και συνιστούν μια οργανωμένη κοινωνία (Παπαδοπούλου, 2012).

⁵ Όπως αναφέρει και ο Durkheim, στις νεωτερικές κοινωνίες που κυριαρχεί η οργανική αλληλεγγύη, τα άτομα βρίσκονται διαρκώς σε συγκρούσεις μεταξύ τους, για να επιτύχουν την καταξίωσή τους (Παπαδοπούλου, 2012).

αποτέλεσμα τον περαιτέρω στιγματισμό των ευπαθών ομάδων του πληθυσμού (Παπαδοπούλου, 2002: 37). Είναι επομένως αδύνατον να αναμένει κανείς να πολεμήσει το σύστημα και τα παράγωγά του, με τα εργαλεία που έχουν δημιουργηθεί στα πλαίσια αυτού του ίδιου συστήματος.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελούσε πάντα μια μεγάλη απειλή για την κοινωνική συνοχή, καθώς επιταχύνει την αύξηση των ευάλωτων μελών της κοινωνίας και κατά συνέπεια την χαλάρωση των δεσμών της. Έτσι εύλογα προκύπτει ότι ο αποκλεισμός είναι ένα φαινόμενο που έχει συνέπειες για το άτομο αλλά και το σύνολο της κοινωνίας (Παπαδοπούλου, 2002: 38, 40). Δεν έχει αντίκτυπο λοιπόν μόνο στα άτομα που βιώνουν άμεσα την απόρριψη, αλλά επιφυλάσσει μεγάλους κινδύνους και για την γενικότερη λειτουργία της εκάστοτε κοινωνίας.

2.1 Ανομία και παραβατικότητα

Σε αυτήν την ενότητα θα μας απασχολήσει η παραβατικότητα ως κοινωνικό ζήτημα αλλά και η ανομία, όπως εκφράστηκε από τον Durkheim αρχικά, και αργότερα και από τον Merton. Στην ανομία θα αναφερθούμε εκτενώς σε επόμενη ενότητα. Όσον αφορά την παραβατικότητα, αποτελεί ένα ιδιαίτερα σημαντικό ζήτημα που πρέπει να μελετηθεί σε σχέση με την χρήση ουσιών, που απασχολεί την εν λόγω μελέτη, και αυτό γιατί όπως προκύπτει και από τις συνεντεύξεις που διεξήχθησαν στα πλαίσια της έρευνας και θα δούμε αναλυτικά σε άλλο κεφάλαιο, η χρήση ουσιών εμφανίζεται να είναι άμεσα συνδεδεμένη με την παραβατική δραστηριότητα. Αυτό αφενός σχετίζεται με το γεγονός ότι οι ψυχοτρόπες ουσίες είναι στην πλειονότητά τους παράνομες, και αφετέρου το άτομο αναγκάζεται να διαπράξει αδικήματα για να αποκτήσει χρήματα και να εξασφαλίσει την ουσία χρήσης.

Μια παραβατική συμπεριφορά ωστόσο δεν είναι από τη φύση της αποκλίνουσα. Σύμφωνα με τους Erikson και Kitsuse, η απόκλιση δεν συνιστά ένα συγκεκριμένο πρότυπο δράσης και συμπεριφοράς του ατόμου. Αυτό που χαρακτηρίζει μία δράση αποκλίνουσα ή μη, είναι η στάση που τηρούν τα άλλα άτομα προς αυτήν (Taylor, Walton & Young, 1996: 144). Είναι η ερμηνεία των υπόλοιπων μελών αυτή που θα αποδώσει την ετικέτα του αποκλίνοντα και θα καταστήσει το άτομο περιθωριοποιημένο. Ακόμη, όπως αναφέρει και η Παπαδοπούλου (2012), η αποκλίνουσα ταυτότητα του ατόμου, έχει

δομηθεί μέσα από μία διαδικασία αρχικά διάρρηξης της αρχικής κοινωνικής ταυτότητας, και στη συνέχεια υιοθέτησης παραβατικών για την κοινωνία αξιών.

2.1.1 Η ανομία στο έργο του Emile Durkheim

Ο όρος «ανομία⁶», έγινε γνωστός από τον Durkheim⁷ και αναφέρεται στην έλλειψη νόμων εντός της κοινωνίας, παρότι ο όρος προϋπήρχε από τον 17^ο αιώνα στην κεντρική Ευρώπη (Περαντζάκη – Καρατζόγλου, 2001: 11-12). Η εμφάνισή της γίνεται σε περιόδους γενικής κρίσης όπου εκλείπει η κοινωνική αλληλεγγύη και την θέση της παίρνει το ατομικό συμφέρον σε βάρος του συλλογικού (Μπουρλιάσκος, 2000). Ο όρος αυτός συνεχίστηκε από τον Merton, όπως θα δούμε σε επόμενη ενότητα.

Ο Craib (2009), περιγράφει την ανομία σε όρους του Durkheim, ως μία κατάσταση κατά την οποία απουσιάζουν οι κοινωνικές νόρμες που να είναι ευρέως αποδεκτοί από το κοινωνικό σύνολο. Ακόμη αναφέρει πως εμφανίζεται σε εποχές με χαμηλά επίπεδα κοινωνικής ολοκλήρωσης, όπου οι παλιοί κανόνες δεν ισχύουν πια, όμως δεν έχουν γίνει αποδεκτοί ακόμα οι νέοι. Είναι λοιπόν μία περίοδος που η κοινωνία βρίσκεται σε ένα μεταβατικό κενό προς μία νέα κατάσταση.

Σύμφωνα με τον Durkheim, η κοινωνία είναι ένας οργανισμός που για να συντηρηθεί πρέπει να εξασφαλιστεί η κοινωνική της συνοχή. Για να γίνει αυτό εφικτό είναι απαραίτητη η ύπαρξη αλληλεγγύης μεταξύ των ατόμων της κοινωνίας, ούτως ώστε να υπάρχει κοινωνική συνείδηση⁸. Ακόμη υπογραμμίζει πως ο ανθρώπινος εγωισμός είναι η βασική αιτία της κοινωνικής απορρύθμισης και αυτό με τη σειρά του μπορεί να οδηγήσει στην κοινωνική ανομία, με αποτέλεσμα να επηρεάζονται οι σχέσεις μεταξύ των ατόμων και οι αξίες που διέπουν την κοινωνία (θρησκεία, οικογένεια, κ.α.). Η κρίση που προκαλείται από την κοινωνική ανομία, θεωρείται ανήθικη για τον Durkheim, και έχει ως συνέπεια την κατάρρευση του κοινωνικού ελέγχου (Περαντζάκη – Καρατζόγλου, 2001; Περαντζάκη – Καρατζόγλου, 1993-1995).

⁶ Από το γαλλικό «anomie», που αναφέρεται στην απουσία νομικών κανόνων και αξιών, γύρω από τις οποίες θα έπρεπε να οργανώνεται η κοινωνική πραγματικότητα (Περαντζάκη – Καρατζόγλου, 2001).

⁷ Στο βιβλίο του *The division of labour in society* (1893).

⁸ Είναι το σύνολο των πεποιθήσεων και των συναισθημάτων των μελών της κοινωνίας (Περαντζάκη – Καρατζόγλου, 2001: 16).

2.1.2 Η ανομία στο έργο του Robert Merton

Ο Merton, θεωρείται ο συνεχιστής του όρου «ανομία», η οποία όπως υποστηρίζει είναι αποτέλεσμα της άνισης κατανομής των μέσων που χρειάζονται για την επίτευξη των κοινωνικά και πολιτισμικά δοσμένων σκοπών⁹ που εμφυσά η κοινωνία στα άτομα. Συνδέει λοιπόν την ανομία με την αποκλίνουσα συμπεριφορά, την οποία θεωρεί μια μορφή ανθρώπινης συμπεριφοράς (Περαντζάκη – Καρατζόγλου, 2001: 20). Η ανάλυση του Merton σχετικά με την ανομία είναι αφενός βασισμένη σε εκείνη του Durkheim, όμως την εξελίσσει περαιτέρω κατασκευάζοντας τους τύπους της ανθρώπινης συμπεριφοράς τους οποίους και θα αναλύσουμε σε αυτή την ενότητα.

Πίνακας 1 Οι τύποι ανθρώπινης συμπεριφοράς του R. Merton

Τρόποι προσαρμογής	Σκοποί	Μέσα
Ομοιομορφία	+	+
Καινοτομία	+	-
Τυπολατρία	-	+
Απόσυρση ή Αναχώρηση	-	-
Εξέγερση ή Επανάσταση	±	±

Πηγή: Περαντζάκη – Καρατζόγλου, Ι. (2001). *Κοινωνική ανομία και ναρκωτικά*. Αθήνα: Καστανιώτη.

Για τον Merton, η ανομία είναι παράγωγο του συστήματος και οδηγεί σε αποκλίνουσα συμπεριφορά. Πιο συγκεκριμένα, όπως παρουσιάζεται και στον Πίνακα 1, παρατηρούμε πως η ομοιομορφία αποτελεί τον συμβατικό τρόπο ζωής, όπου κινητήριοις δυνάμεις είναι η επιβίωση και έτσι το άτομο αποδέχεται τους σκοπούς αλλά και τα μέσα που του διεμβολίζει η κοινωνία. Στην συνέχεια αναφέρεται στην καινοτομία, όπου το άτομο ενώ αποδέχεται τους σκοπούς, αρνείται να τους επιτύχει με τα συμβατικά μέσα, για αυτό και αναζητά εναλλακτικά μέσα ανεξάρτητα με τον αν αυτά είναι νόμιμα ή παράνομα. Στην τυπολατρία εν συνεχεία, το άτομο δεν συμφωνεί με τους σκοπούς, ωστόσο αποδέχεται τα μέσα. Ακολούθως στην απόσυρση ή αναχώρηση ο δρών αρνείται και τους σκοπούς

⁹ Στη θεώρηση του Merton, είναι πολύ σημαντικό να ληφθεί υπόψη ότι όλα τα μέλη της κοινωνίας δρουν βάσει ενός κοινού αξιακού συστήματος, σύμφωνα με το οποίο καθορίζονται οι πολιτισμικοί σκοποί και τα κοινωνικά μέσα (Μπουρλιάσκος, 2000).

και τα μέσα και ζει χωρίς συμβιβασμούς. Αυτή η κατάσταση προκαλεί στο άτομο μια αίσθηση αποξένωσης όπως συμβαίνει και με τους τοξικομανείς. Καταληκτικά στην εξέγερση ή επανάσταση το άτομο απορρίπτει και τους σκοπούς και τα μέσα, όμως σε αντίθεση με την προαναφερθείσα περίπτωση, επιδιώκει να δημιουργήσει νέους σκοπούς και μέσα (Περαντζάκη – Καρατζόγλου, 2001).

Σύμφωνα με την Περαντζάκη – Καρατζόγλου (2001), στη νεωτερικότητα επικρατεί η τάση να δίνεται έμφαση στους σκοπούς, που συνήθως αφορούν στην οικονομική επιτυχία, χωρίς όμως να παρέχονται τα κατάλληλα μέσα. Ακόμη η ανομία είναι πολύ πιθανόν να οδηγήσει το άτομο στην χρήση ουσιών, για χάρη της οποίας αναπόφευκτα θα εμπλακεί σε παραβατικές δραστηριότητες (Περαντζάκη – Καρατζόγλου, 2001). Η ανάμειξη του τοξικομανούς σε εγκληματικές δραστηριότητες, είναι μία πτυχή του προβλήματος που έχει αντίκτυπο τόσο στην κοινωνία, αλλά και στον στιγματισμό του ίδιου του ατόμου, γεγονός που αποτελεί άλλη μία αφορμή για περιθωριοποίηση των χρηστών ουσιών. Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να αναφερθεί πως η εξάρτηση από τις ψυχοτρόπες ουσίες διαφέρουν από τις άλλες εξαρτήσεις, καθώς το άτομο είναι εξαρτημένο σε κάτι που είναι κοινωνικά κατακριτέο και διώκεται από το νόμο. Σε αντίθεση μπορούμε να σκεφτούμε τον αλκοολισμό, όπου το αντικείμενο της εξάρτησης (αλκοόλ) είναι κοινωνικά αποδεκτό και νόμιμο.

Όπως αναφέρουν και οι Cloward και Ohlin, για τους τοξικομανείς η χρήση νόμιμων μέσω δεν υπάρχει σαν επιλογή, για αυτό και η κατεύθυνση προς την παραβατικότητα είναι αναπότρεπτη. Με βάση αυτό, υποστήριξαν την «διπλή αποτυχία» βασισμένοι στην όρο αποτυχία του Merton, για να συμπεριλάβουν τα άτομα που προέρχονται από υποβαθμισμένες κοινωνικές ομάδες, στις οποίες δεν υπάρχουν μέσα ή σκοποί (Περαντζάκη – Καρατζόγλου, 2001: 34).

Σε αντίθεση με τον Merton, οι Lindesmith και Gangon υποστηρίζουν πως δεν αρκεί η αποτυχία της ολοκλήρωσης του σκοπού για να γίνει κάποιος χρήστης ουσιών, αλλά εξαρτάται από πολλούς παράγοντες όπως ο τόπος, ο χρόνος, οι αντιλήψεις κ.ο.κ. (Περαντζάκη – Καρατζόγλου, 2001: 34-35). Επομένως διαφωνούν με τον Merton, καθώς θεωρούν πως η ανομία ενδέχεται να οδηγήσει σε χρήση ουσιών χωρίς αυτό να είναι απόλυτο.

Ακόμη αναφέρουν πως η χρήση ουσιών δεν αποτελεί πάντα μεμπτή συμπεριφορά και αυτό διότι το εάν θα θεωρηθεί αποκλίνουσα μία συμπεριφορά εξαρτάται από παράγοντες

όπως είναι η κοινωνική τάξη, το επάγγελμα, η θρησκεία, ο τόπος, ο χρόνος, οι αντιλήψεις, κ.α. Για αυτό και είναι απαραίτητο να ελέγχονται οι συνθήκες εντός των οποίων πραγματοποιείται η χρήση (Περαντζάκη – Καρατζόγλου, 2001: 35-37).

Όπως προκύπτει από τα ευρήματα της έρευνας που πραγματοποίησε η Περαντζάκη – Καρατζόγλου (2001), η ανομία δεν συνεπάγεται απαραίτητα την χρήση ουσιών. Δεν αποτελεί σχέση αιτίου – αιτιατού, καθώς η ανομία ενδέχεται να οδηγήσει σε χρήση όπως και η χρήση σε ανομία. Μερικά στοιχεία που προέρχονται από την έρευνα είναι ότι η κακή οικογενειακή και οικονομική κατάσταση, είναι πιθανό να οδηγήσουν στη χρήση, όπως και το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των γονέων. Ακόμη ο περίγυρος μπορεί να ασκήσει μεγάλη επιρροή στο άτομο σχετικά με την χρήση, όπως και η ζωή σε μεγάλα αστικά κέντρα, όπου η ζωή επηρεάζεται σε πολλούς τομείς.

2.2 Η Σχολή του Σικάγο

Σε αυτό το κεφάλαιο θα μελετήσουμε ζητήματα με τα οποία ασχολήθηκαν οι βασικοί εκπρόσωποι της Σχολής του Σικάγο, και στη συνέχεια θα αναφερθούμε εκτενέστερα στους τους Becker, Cooley και Goffman. Η Σχολή του Σικάγο αναδύθηκε κατά τον 20^ο αιώνα και πιο συγκεκριμένα από το 1920 μέχρι το 1935. Ασχολήθηκε με μελέτες γύρω από την κοινωνική ενσωμάτωση, καθώς εκείνη την περίοδο στην Αμερική είχαν συγκεντρωθεί λαοί από διαφορετικές κουλτούρες που έπρεπε να συνυπάρξουν και να συντελέσουν ένα ενωμένο έθνος. Έτσι μεγάλο μέρος των μελετών τους αφορά σε μεταναστευτικές ροές¹⁰, στην κοινωνική αποδιοργάνωση, στην εγκληματικότητα και στις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες (Παπαδοπούλου, 2012: 97-98).

Στην θεώρηση της Σχολής του Σικάγο, τα άτομα, αποτελούν κοινωνικά δημιουργήματα, αφού δρουν στη βάση των αξιών που τους εμφυσά το κοινωνικό πλαίσιο. Με την αστικοποίηση και την εκβιομηχάνιση, το κοινωνικό περιβάλλον έγινε ιδιαίτερα ανταγωνιστικό για τα άτομα, με αποτέλεσμα να επέλθει μια γενική αποδιοργάνωση και στη συνέχεια διάρρηξη των θεμελιωδών κοινωνικών δεσμών, όπως είναι για παράδειγμα αυτός της οικογένειας (Μπουρλιάσκος, 2000: 13-14).

¹⁰ Σημαντική μελέτη σχετικά με τη μετανάστευση, αποτελεί αυτή των W. Tomas και F. Znaniecki (1922), *The Polish Peasant in Europe and America*.

Στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της Σχολής του Σικάγο βρίσκεται η μελέτη της παρέκκλισης – και ειδικότερα σε κείμενα του Becker. Ως παρέκκλιση ορίζεται οποιαδήποτε συμπεριφορά έρχεται σε σύγκρουση με την κυρίαρχη κουλτούρα της κοινωνίας (Μπουρλιάσκος, 2000: 13-14). Ακόμη, η Σχολή του Σικάγο, ασχολήθηκε ιδιαίτερα με την κοινωνική οργάνωση, και υποστήριξε ότι η συμμετοχή του ατόμου στα κοινωνικά πράγματα, είναι απόδειξη της αποδοχής του και συμμόρφωσής του με τους κοινωνικούς κανόνες. Η κοινωνία διέπεται από νόμους και αξίες που συμβάλλουν στην διατήρηση της κοινωνικής ευταξίας (Λαμπροπούλου, 2009: 262).

Ένας από τους σημαντικότερους θεωρητικούς της Σχολής του Σικάγο, ο Park, υποστήριξε ότι η κοινωνία είναι αποτέλεσμα συλλογικών συμπεριφορών που κατασκευάζουν και αναπαράγουν τον κοινωνικό κόσμο. Το κάθε άτομο αντιλαμβάνεται με διαφορετικό τρόπο τον κόσμο και την κοινωνία, καθώς η ερμηνεία που δίνει ο καθένας εξαρτάται από τις εμπειρίες του, που όπως είναι λογικό διαφέρουν από άνθρωπο σε άνθρωπο. Καθώς περνάμε στον πολιτισμό, η απλή αυτή αισθητηριακή εμπειρία των ατόμων αποκτά εννοιακή σκέψη, με αποτέλεσμα οι αντιδράσεις τους σε ερεθίσματα να μην οφείλονται στις εμπειρίες τους, αλλά σε σχήματα αιτιότητας που συνιστούν ένα κοινό πλαίσιο για όλα τα άτομα - την κοινωνία (Αλεξανδρόπουλος, 2009).

Ακόμη όπως αναφέρει ο Park, τα άτομα υπακούν σε ηθικούς νόμους, διότι μπορούν να αναστοχαστούν την κριτική που θα επιδέχονταν από άλλα άτομα εάν δεν ακολουθούσαν τους κανόνες. Αυτή η θέση κινείται στην ίδια λογική της «συμπάθειας», όπως αυτή εκφράστηκε από τους Smith και Hume. Αναλυτικότερα, συμπάθεια είναι ένας μηχανισμός που καθιστά τα άτομα ικανά, να βάλουν τον εαυτό τους στη θέση του άλλου και να φανταστούν τα συναισθήματά του¹¹ (Αλεξανδρόπουλος, 2009: 125).

Για τον Park, η κοινωνία είναι έννοια ταυτόσημη με την διάδραση. Κατά συνέπεια, τα όρια της κοινωνίας βρίσκονται στα όρια της διάδρασης, και όποιο άτομο βρίσκεται εκτός διάδρασης, βρίσκεται και έξω από την κοινωνία και απομονώνεται. Το βασικότερο μέσο της διάδρασης είναι η επικοινωνία που την καθιστά εφικτή ανάμεσα στα άτομα (Αλεξανδρόπουλος, 2009: 126). Η κοινωνική περιθωριοποίηση του ατόμου, είναι μία μεταβατική διαδικασία κατά την οποία ο εαυτός του ατόμου βρίσκεται σε διχασμό (divided self), καθώς βιώνει μία διαρκή σύγκρουση με τον ίδιο του τον εαυτό και

¹¹ Μέσα από αυτή τη λογική αναλύει και ο Mead, την έννοια του «εαυτού», καθώς και ο Cooley την έννοια του «κατοπτρικού εαυτού».

σταδιακά αλλάζει ριζικά συνήθειες (Τσίγκανου, 2009). Είναι λοιπόν, μια διαδικασία μέσω από την οποία ο εαυτός αποδομείται και χάνει τα παλιά του χαρακτηριστικά, για να υιοθετήσει νέα γνωρίσματα που να δομούν έναν νέο περιθωριοποιημένο εαυτό.

Ο Herbert Blumer, ήταν μαθητής του Mead και εισήγαγε τον όρο της «θεωρίας της συμβολικής διαντίδρασης»¹² (symbolic interactionism). Επηρέαστηκε κατά κύριο λόγο από τον Mead αλλά και από τον Dewey. Η βάση της θεωρίας της συμβολικής διαντίδρασης, είναι το νόημα, η γλώσσα και η σκέψη. Πιο αναλυτικά, τα άτομα αντιδρούν απέναντι στα αντικείμενα και σε άλλα άτομα, βάσει των νοημάτων που τους αποδίδουν (Τσαούση, 2009: 47). Επομένως το άτομο αντιδρά στα ερεθίσματα που δέχεται, σύμφωνα με την ερμηνεία που τους δίνει.

Σημαντική είναι και η έννοια του εαυτού, αφού ο άνθρωπος βρίσκεται σε διαρκή εσωτερικό διάλογο με τον εαυτό του, κατασκευάζει νοήματα και ερμηνεύει τα ερεθίσματα που δέχεται από τον κόσμο, ενώ έχει την ικανότητα να αναστοχάζεται και να βλέπει τον εαυτό του ως αντικείμενο. Η εικόνα που το άτομο έχει για τον εαυτό του, προκύπτει από τα νοήματα που κατασκευάζουν τα άλλα άτομα για εκείνον. Αυτή η διαδικασία ξεκινά μέσα από την οικογένεια και το πώς μας αντιλαμβάνονται τα μέλη της οικογένειας. Στην πορεία της ζωής του ατόμου, το ίδιο συμβαίνει και σε άλλες κοινωνικές σχέσεις που αναπτύσσει το άτομο, όπως είναι οι φίλοι και άλλες ομάδες στις οποίες εντάσσεται, μέχρι και τον «γενικευμένο άλλο»¹³ (Τσαούση, 2009: 48).

2.2.1 Howard Becker

Ο Becker ανήκει στους θεωρητικούς της Σχολής του Σικάγο, και έχει μελετήσει ζητήματα σχετικά με την απόκλιση, τον χαρακτηρισμό των αποκλεισμένων και έχει πραγματοποιήσει μελέτες σχετικά με τους χρήστες μαριχουάνας και τα στάδια που περνάει κανείς μέχρι να γίνει εντατικός χρήστης.

¹² Ο Mead, είχε πρωταρχικό ρόλο στην ανάπτυξη της θεωρίας της συμβολικής διαντίδρασης. Το βασικό έργο του G. H. Mead (1934) *Mind, Self and Society*, είναι αποτέλεσμα των σημειώσεων που είχαν συγκεντρώσει οι φοιτητές του από τις διαλέξεις του και εκδόθηκαν μετά τον θάνατό του (Craib, 2011).

¹³ Όρος του G. H. Mead, για την κοινωνική συνείδηση που φέρει το άτομο.

Η «θεωρία του χαρακτηρισμού»¹⁴ (labeling theory), είναι πολύ σημαντική στην ανάλυση του Becker. Όπως υποστήριξε και ο ίδιος, μια συμπεριφορά δεν μπορεί να χαρακτηριστεί αποκλίνουσα εάν δεν αποδοκιμαστεί και από άλλα άτομα της κοινωνίας. Για να θεωρηθεί αποκλίνουσα, θα πρέπει να παραβιάζει τους γενικούς κανόνες που επικρατούν και να αναγνωριστεί από τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας ως τέτοια. Μόνο τότε το άτομο περιθωριοποιείται (Becker, 2000; Τσαούση, 2009: 55-56).

Οι κανόνες που υφίστανται στην κοινωνία, αντιπροσωπεύουν άτυπες συμπεριφορές. Όσοι αδυνατούν να προσαρμοστούν σε αυτούς, ξεχωρίζουν και άρα περιθωριοποιούνται (π.χ. τοξικομανείς, ομοφυλόφιλοι, κ.α.). είναι ιδιαίτερο σημαντικό να αναφερθεί πως, ενώ η κάθε κοινωνία έχει τους κανόνες της, δεν είναι όλες οι κοινωνίες ίδιες άρα ούτε και οι κανόνες τους και οι αξίες τους. Κατά συνέπεια, αυτό που σε μια κοινωνία παρεκκλίνει, σε μία άλλη μπορεί να αποτελεί κανονικότητα (Becker, 2000).

Ο Becker χρησιμοποίησε μερικούς ορισμούς όσον αφορά την παρέκκλιση, για να καταλήξει στον πιο κατάλληλο. Ο στατιστικός ορισμός, αναφέρει πως παρέκκλιση είναι οτιδήποτε διαφέρει από τον μέσο όρο. Ωστόσο τον απέρριψε ως απλοϊκό για την μελέτη της παρέκκλισης. Ο παθολογικός ορισμός, αναφέρει ότι η παρέκκλιση είναι «ασθένεια», βάσει ιατρικής αναλογίας, που καθιστά ολόκληρη την κοινωνία ασθενή όπως συμβαίνει και σε έναν οργανισμό. Ο Becker, απέρριψε και αυτόν τον ορισμό, καθώς όπως ισχυρίζεται, είναι ασαφές το τι συνιστά μια «υγιή» κοινωνία. Ο ορισμός με τον οποίο συμφωνεί περισσότερο είναι εκείνος της κοινωνιολογικής θεώρησης που περιγράφει την παρέκκλιση ως ανυπακοή στους κοινωνικούς κανόνες. Σε αυτή τη θεώρηση είναι εύκολο να δούμε ποιος κανόνες έχει παραβιαστεί και εάν αυτό θα πρέπει να ληφθεί υπόψη (Becker, 2000).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον εμφανίζει η άποψη του Becker, ότι η κοινωνία είναι η αιτία των παρεκκλίσεων, αφού αυτή ορίζει κανονικότητες και αποδεκτές ή μη αποδεκτές συμπεριφορές. Ο παρεκκλίνοντας μπορεί να μην έχει παραβιάσει όλους τους κανόνες, αλλά παίζει σημαντικό ρόλο ποιος έκανε την παράβαση και ποιος πλήττεται από αυτήν. Ο βαθμός της παρέκκλισης εξαρτάται κατά κύριο λόγο από τον τρόπο που θα αντιδράσουν τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας (Becker, 2000).

Όπως παρουσιάζεται και στον Πίνακα 2, η κομφορμιστική συμπεριφορά αποτελεί το ένα άκρο, όπου το άτομο λειτουργεί και δρα σύμφωνα με τους κανόνες, και έτσι γίνεται

¹⁴ Στο βιβλίο του H. Becker (2000), *Οι περιθωριοποιημένοι*.

αποδεκτό από τα υπόλοιπα άτομα. Η καθαρά παρεκκλίνουσα συμπεριφορά, είναι στο αντίθετο άκρο. Η δράση εδώ αντιτίθεται στους κανόνες και γίνεται αντιληπτή από τα υπόλοιπα άτομα ως τέτοια (Becker, 2000).

Πίνακας 2 Τύποι Παρεκκλίνουσας Συμπεριφοράς

	Πειθήνια Συμπεριφορά	Συμπεριφορά Παραβίασης Κανόνων
Αντιληπτή ως Παρέκκλιση	Ψευδώς Κατηγορούμενη	Καθαρά Παρεκκλίνουσα
Μη αντιληπτή ως Παρέκκλιση	Κομφορμιστική	Μυστικά Παρεκκλίνουσα

Πηγή: Becker, H., (2000) *Οι περιθωριοποιημένοι*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Ο Becker, έχει ασχοληθεί ιδιαίτερα με τους χρήστες μαριχουάνας. Ο στόχος του ήταν να εντοπίσει τα στάδια από τα οποία περνάει το άτομο μέχρι να καταλήξει να κάνει τακτική χρήση. Το συμπέρασμα που προκύπτει από αυτή την μελέτη, είναι ότι η μύηση στα ναρκωτικά, γίνεται μέσα από την επιρροή των φίλων και των ατόμων που συναναστρέφεται ο χρήστης (Τσαούση, 2009: 55). Δεν οφείλεται λοιπόν σε παθολογικούς παράγοντες, αλλά επέρχεται μετά από τις συναναστροφές με άτομα που είναι χρήστες και οι ίδιοι. Τον καθοριστικό ρόλο που παίζει το κοινωνικό περιβάλλον σε σχέση με τη χρήση, θα τον αναλύσουμε και σε επόμενα κεφάλαια, αλλά και μέσα από την ανάλυση των συνεντεύξεων. Όπως αναφέρει σχετικά ο Craib (2011), η χρήση μαριχουάνας, είναι κυρίως ζήτημα εκμάθησης, καθώς δημιουργεί νέα νοήματα.

Όπως αναφέρει σχετικά με τη χρήση μαριχουάνας, είναι διαφορετική από τα υπόλοιπα ναρκωτικά και το αλκοόλ σε σχέση με τον εθισμό. Δεν συμφωνεί με την άποψη ότι η χρήση μαριχουάνας, όταν γίνεται για λόγους απόλαυσης μπορεί να οφείλεται σε ψυχολογικούς παράγοντες. Ωστόσο είναι γεγονός ότι το γεγονός πως η χρήση και η διακίνηση είναι παράνομη, καθιστά απαραίτητη την επαφή με παραβατικούς κύκλους ανθρώπων. Και όπως εύλογα προκύπτει η ένταξη ενός ατόμου σε τέτοιες ομάδες, θα οδηγήσει αναπόφευκτα κάποια στιγμή στη χρήση (είτε για σύντομο χρονικό διάστημα, είτε στην εντατική χρήση) (Becker, 2000). Όταν το άτομο καταφέρει να ξεπεράσει τους

φόβους του και επιχειρήσει την πρώτη χρήση, δεν είναι απαραίτητο πως αυτό θα έχει συνέχεια. Όπως αναφέρεται στις συνεντεύξεις που πραγματοποίησε ο Becker, οι χρήστες μιλάνε για σωστό και λάθος τρόπο χρήσης της μαριχουάνας. Εάν ο «πρωτάρης» δεν κάνει σωστά τη χρήση δεν θα καταφέρει να «φτιαχτεί¹⁵» και οπότε δεν θα έχει λόγο να επαναλάβει τη χρήση στο μέλλον. Εάν η χρήση γίνει σωστά, θα πρέπει να συνειδητοποιήσει τα αποτελέσματα και τις συνέπειες της χρήσης και να μάθει να το απολαμβάνει. Διαφορετικά δεν θα δεσμευτεί στην ιδέα της χρήσης και θα σταματήσει στο δοκιμαστικό στάδιο (Becker, 1953).

Ο Becker ασχολήθηκε και με τους μουσικούς, καθώς ανήκουν σε μία αντισυμβατική κουλτούρα που πολλές φορές φτάνει στην παραβατικότητα. Τα μέλη της κοινότητας των μουσικών αλληλεπιδρούν και διαμορφώνουν μία δική τους κουλτούρα που διαφέρει από αυτήν της υπόλοιπης κοινωνίας, παρόλο που βρίσκεται εντός της. Αποτελούν λοιπόν μία υποκουλτούρα που δρα στα όρια της νομιμότητας και πολλές φορές τα ξεπερνά. Γενικά κυριαρχεί η τάση για απαξίωση της συμβατικής ζωής καθώς επιδιώκεται μια πιο «προοδευτική» νοοτροπία, που θα τους κάνει να ξεχωρίζουν (Becker, 2000).

2.1.3 Ο κατοπτρικός εαυτός του Charles Horton Cooley

Ο Cooley, ασχολήθηκε με την διερεύνηση του κοινωνικού εαυτού και την εξάρτησή του από την κοινωνική διαντίδραση. Θεωρούσε πως δεν είναι δυνατόν να υπάρξει το «εγώ», χωρίς να υπάρχει το «εσύ», «αυτός», «εκείνοι», κ.ο.κ. Υποστήριζε δηλαδή πως ο εαυτός είναι κοινωνικός (Timasheff & Theodorson, 2005: 283).

Ανέπτυξε την θεωρία του σχετικά με τον κατοπτρικό εαυτό¹⁶ (reflected ή looking-glass self), που συνιστά τον τρόπο που θεωρούμε πως μας βλέπουν οι άλλοι, τον τρόπο που θεωρούμε πως οι άλλοι κρίνουν την εμφάνισή μας και τέλος, συνιστά κάποιο είδος εκτίμησης προς τον εαυτό μας (περηφάνεια ή ταπείνωση). Έτσι μέσα από την θεωρία του η κοινωνία αποτελείται από άτομα, που το ένα φαντάζεται όσα προαναφέρθηκαν για το άλλο (Cooley, 1902; Timasheff & Theodorson, 2005: 283). Πιο αναλυτικά, ο εαυτός για τον Cooley, γίνεται αντιληπτός από το άτομο, δια μέσω της εικόνα που τα άλλα άτομα σχηματίζουν για αυτόν. Φαντασιακά αντιλαμβανόμαστε την εμφάνισή μας, τους τρόπους

¹⁵ Μετάφραση του “get high” (Becker, 1953).

¹⁶ Στο C. H. Cooley (1902), *Human nature and the social order*.

μας, τον χαρακτήρα μας, μέσω των αντιλήψεων κάποιου άλλου για αυτά (Cooley, 1902). Τα άτομα κατασκευάζουν επομένως μία εικόνα για τον εαυτό τους, βάσει του τι θεωρούν πως πιστεύουν άλλοι άνθρωποι για εκείνους. Έτσι η κατασκευή του ιδανικού εαυτού, βρίσκεται στην εικόνα που οι άλλοι μας αποδίδουν. Ο μόνος τρόπος για να δούμε τον εαυτό μας είναι μέσα από τα μάτια των άλλων. Είναι ξεκάθαρο λοιπόν πως ο ρόλος του «άλλου» παίζει έναν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην ανάλυση του Cooley, σχετικά με την δόμηση του εαυτού.

Ο Cooley δίνει ακόμα μεγάλη έμφαση στην κοινωνική στρωμάτωση, και τον ρόλο που αυτή διαδραματίζει για την λειτουργία της κοινωνίας, η οποία αποτελεί ένα οργανικό σύνολο και ψυχική οντότητα. Στην ανάλυσή του δεν προηγείται ούτε το άτομο, ούτε η κοινωνία, αλλά αναφέρεται σε μία διαρκή αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο (Timasheff & Theodorson, 2005). Τα άτομα μπορούν να υπάρξουν μόνο μέσα στα όρια του κοινωνικού συστήματος¹⁷ και να εξελιχθούν στα πλαίσια που αυτό τους το επιτρέπει (Cooley, 1902).

2.2.3 Erving Goffman

Ο Goffman είναι Καναδός θεωρητικός που βρίσκεται ανάμεσα στην Σχολή του Σικάγο και σε συστηματοποιημένες εκδοχές της θεωρίας των ρόλων, όπως αναφέρει ο Craib (2011). Σε αυτή την ενότητα θα μας απασχολήσουν κατά κύριο λόγο δύο έργα του που αφορούν στη δραματουργική προσέγγιση και στο στίγμα.

Ο Goffman ασχολήθηκε με την δραματουργική προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία η καθημερινή ζωή, παρομοιάζεται με μια θεατρική σκηνή. Το κάθε άτομο, δίνει συνεχώς παράσταση σαν ηθοποιός, η οποία προσανατολίζεται προς το κοινωνικό του περιβάλλον. Πιο συγκεκριμένα, γίνεται «σκηνοθέτης», και «διαχειρίζεται τις εντυπώσεις» των θεατών, ούτως ώστε να προβάλει μία εικόνα του εαυτού του ακριβώς όπως την επιθυμεί να είναι ανάλογα με την κοινωνική ομάδα στην οποία απευθύνεται κάθε φορά (Τσαούση, 2009). Οι κοινωνικοί ρόλοι, σύμφωνα με τον Goffman δεν είναι άλλο παρά σενάρια ρόλων που τα άτομα επιλέγουν να ερμηνεύσουν, ανάλογα με την περίσταση. Έτσι το άτομο γίνεται διαφημιστής του εαυτού του (Craib, 2011: 118). Ένα παράδειγμα αυτού

¹⁷Μετάφραση του “social order”.

που περιγράφει ο Goffman, θα μπορούσε να είναι ένας άνθρωπος που προσποιείται πως είναι αφελής, για να κερδίσει μια πιο ευνοϊκή αντιμετώπιση από τον περίγυρό του.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η κοινωνική ζωή μετατρέπεται σε θεατρική σκηνή, όπου χωρίζεται στο παρασκήνιο (back stage) και στο προσκήνιο (front stage). Το προσκήνιο είναι ο χώρος όπου το άτομο ερμηνεύει τους ρόλους του για το κοινό, ενώ το παρασκήνιο είναι το σύνολο των ιδιωτικών του στιγμών, όπου προετοιμάζεται για την παράσταση (Craib, 2011: 118-119). Η πρόσβαση σε αυτούς τους χώρους ελέγχεται από το άτομο. Ο ξένος δεν μπορεί να παρευρίσκεται όπου θέλει, αλλά όπου του δίνει πρόσβαση το άτομο, για να μην είναι παρών σε κάποια παράσταση που απευθύνεται σε άλλο κοινό (Goffman, 2006: 295). Αυτή η διαδικασία, είναι η διαχείριση των εντυπώσεων, όπου το άτομο παρουσιάζει τον εαυτό του με τέτοιο τρόπο που να γίνεται αποδεκτός από τους άλλους.

Όπως αναφέρει και η Τσαούση (2009), είναι εμφανής οι επιρροές του από τον Blumer και τον Mead, καθώς η θεωρία που αναπτύσσει σχετίζεται με ερμηνευτικές διεργασίες και νοηματοδοτημένη αντίδραση του ατόμου σε ερεθίσματα που δέχεται από τον κοινωνικό κόσμο. Πιο αναλυτικά, ο κοινωνικός κόσμος και η συμπεριφορά, δεν έχουν δική τους εγγενή σημασία, αλλά εξαρτάται από το νόημα που αποδίδουν τα άτομα, το οποίο είναι αποτέλεσμα των πολιτιστικών κανόνων και προσδοκιών τους (Timasheff & Theodorson, 2005).

Επιπλέον, ένα από τα πιο γνωστά έργα του Goffman, είναι η ανάλυσή του για το στίγμα¹⁸, που είναι η ετικέτα που δίνεται στα άτομα από κάποιες κοινωνικές ομάδες, και προκύπτει από κάποιο χαρακτηριστικό που φέρει το άτομο, και τυχαίνει να είναι αρνητικό για την εν λόγω κοινωνία. Αυτό το ελάττωμα, μπορεί να γίνει η αφορμή να απαξιωθεί ένα άτομο ή ακόμα και μια ολόκληρη ομάδα ανθρώπων που το μοιράζονται (Σαββάκης, 2008: 22). Οι άνθρωποι που δεν φέρουν κάποιο στίγμα, είναι οι φυσιολογικοί της κοινωνίας. Έτσι όταν ερχόμαστε σε επαφή για πρώτη φορά με έναν άνθρωπο, τον κατατάσσουμε προκαταβολικά στους φυσιολογικούς ή στους μη φυσιολογικούς, χωρίς όμως να το αντιλαμβανόμαστε. Μέσα από την επαφή με τον ξένο γνωρίζουμε πράγματα για τον εαυτό του, που ενδέχεται να του αφαιρούν την υπόληψη ενός φυσιολογικού και να του προσδίδουν στίγμα (Goffman, 2001).

¹⁸ Στο βιβλίο του E. Goffman (2001), *Στίγμα. Σημειώσεις για τη διαχείριση της φθαρμένης ταυτότητας*.

Το στίγμα, όπως αυτό ορίστηκε από τον Goffman (2001), είναι η ασυμφωνία ανάμεσα στη δυνητική και στην πραγματική κοινωνική ταυτότητα του ατόμου. Δεν αναφέρεται στο σύνολο των αρνητικών χαρακτηριστικών που μπορεί να φέρει ένα άτομο, αλλά μόνο σε εκείνα που είναι αντίθετα με τα στερεότυπα της κοινωνίας που το περιβάλλουν. Γενικά το χαρακτηριστικό γνώρισμα που προκαλεί το στίγμα, γίνεται αντιληπτό από την κοινωνία ως ένα καρκίνωμα που βλάπτει την κοινωνική ευταξία και μπορεί να οδηγήσει σε κοινωνική αποδιοργάνωση. Για αυτό και το άτομο αναγκάζεται να ζει στο περιθώριο, όπου επιδιώκει την ένταξή του σε άλλα υποσύνολα πληθυσμών, στα οποία το αρνητικό χαρακτηριστικό που φέρει δεν είναι κατακριτέο ή ουδετεροποιείται (Σαββάκης, 2008: 22).

Το στίγμα μπορεί να ανήκει σε τρεις κατηγορίες χαρακτηριστικών γνωρισμάτων που μπορεί να είναι κατακριτέες μέσα σε μία κοινωνία. Η πρώτη κατηγορία στίγματος αφορά σε σωματικές δυσμορφίες που είναι εμφανείς σε όλους. Η δεύτερη κατηγορία είναι ψεγάδια στον χαρακτήρα ενός ανθρώπου που γίνονται αντιληπτά μετά από την τριβή μαζί του. Καταληκτικά η τρίτη κατηγορία είναι τα συλλογικά ψεγάδια που αφορούν σε ομάδες ανθρώπων οι οποίοι στιγματίζονται ομαδικά. Τέτοια μπορεί να είναι η φυλή, η θρησκεία, κ.α. (Goffman, 2001). Επομένως το άτομο μπορεί να παρεκκλίνει είτε ως προς την συμπεριφορά του, είτε ως προς κάποια χαρακτηριστικά που φέρει.

Ο Goffman, διακρίνει τα άτομα που έχουν στίγμα σε δύο κατηγορίες. Η πρώτη είναι ο απαξιωμένος άνθρωπος (discredited), που υποθέτει πως οι άλλοι γνωρίζουν το στίγμα του, και η δεύτερη είναι ο απαξιώσιμος άνθρωπος (discreditable), που υποθέτει πως η διαφορετικότητά του δεν γίνεται αντιληπτή από τους άλλους (Goffman, 2001). Μέσω της εσωτερίκευσης της διαφορετικότητας που φέρει το άτομο, το στίγμα γίνεται πλέον κομμάτι της ταυτότητας του ατόμου ή την ομάδας. Έτσι τα άτομα αυτά καταλήγουν να ορίζουν την ύπαρξή τους γύρω από αυτό και να αντιλαμβάνονται και οι ίδιοι τον εαυτό τους ως «ελαττωματικό» (Σαββάκης, 2008: 23).

Ο στιγματισμένος δεν θεωρείται ολοκληρωμένος άνθρωπος, για αυτό και στερείται ευκαιριών. Ακόμη, η ύπαρξη των φυσιολογικών μέσα σε μία κοινωνία, κάνει το χάσμα ακόμα μεγαλύτερο για τους στιγματισμένους. Ωστόσο ένας άνθρωπος είναι πιθανό να φέρει στίγμα αλλά να συνεχίζει τη ζωή του αλώβητο. Πάντως ένας άνθρωπος με στίγμα ενδέχεται να αντιδράσει με δύο τρόπους σε αυτό. Η μία εκδοχή είναι να επιδιώξει την διόρθωσή του (π.χ. πλαστικές επεμβάσεις). Η άλλη επιλογή είναι να χρησιμοποιήσει το

στίγμα του για «δευτερεύοντα οφέλη» (π.χ. ως δικαιολογία για κάποια αποτυχία του) (Goffman, 2001).

Το κοινωνικό status, διέπεται από κανονιστικά πρότυπα τα οποία το άτομο πρέπει να ακολουθεί για να γίνεται αποδεκτό σε πολλές περιστάσεις. Αυτό σημαίνει για τον Goffman (2001), ότι η αιτία των αποκλίσεων είναι η ύπαρξη κανονιστικών προτύπων – μία άποψη που τη συναντάμε και στον Becker¹⁹.

Παρόλα αυτά ένα άτομο με στίγμα μπορεί να διαχειριστεί την εικόνα του και να αποκρύψει το αρνητικό του στοιχείο, καθώς το στίγμα θεωρείται ως τέτοιο από συγκεκριμένα άτομο και όχι από το σύνολο των ατόμων. Είναι ενδιαφέρον να αναφερθεί πως για τον Goffman (2001), κάθε άτομο είναι και φυσιολογικό και στιγματισμένο σε κάποιες στιγμές της ζωής του, εφόσον ο χαρακτηρισμός δεν ανήκει στα ίδια τα στιγματισμένα άτομα, αλλά στην προοπτική άλλων ατόμων.

¹⁹ Στο βιβλίο του H. Becker (2000), Οι περιθωριοποιημένοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Ψυχοτρόπες ουσίες και εξάρτηση

3.1 Ναρκωτικά

Σε αυτό το υποκεφάλαιο θα γίνει σύντομη αναφορά σε κάποιες βασικές ουσίες οι οποίες θα μας απασχολήσουν ως προς την εξάρτηση που προκαλούν στους χρήστες τους. Τα ναρκωτικά είναι φυτικής ή συνθετικής προέλευσης και θεωρούνται ψυχοτρόπες ουσίες διότι προκαλούν μεταβολές στην διάθεση, στην συνείδηση και στην συμπεριφορά. Η συνεχόμενη χρήση τους είναι πολύ πιθανό να οδηγήσει σε εξάρτηση – τουλάχιστον στις περισσότερες από αυτές (Παπαδάτος, 2001).

Ο Π.Ο.Υ, έδωσε το 1969 έναν ορισμό σχετικά με το τι συνιστά ναρκωτικό. Ειδικότερα ναρκωτικό είναι οποιαδήποτε ουσία εισέρχεται στον οργανισμό και τροποποιεί τις λειτουργίες του. Αργότερα το 1974, συμπλήρωσε πως το βασικό χαρακτηριστικό της τοξικοεξάρτησης, είναι η ψυχική και σωματική εξάρτηση του χρήστη από την ουσία χρήσης (Μάτσα, 2013: 68).

Όπως αναφέρει ο Κωνσταντινίδης (2004), είναι στην φύση του ανθρώπου να ανακαλύπτει τον κόσμο για να καλύψει τις βασικές του ανάγκες. Σε αυτό το πλαίσιο οι ουσίες ήταν απαραίτητες για να μπορούν οι άνθρωποι να αντιμετωπίζουν τους σωματικούς και ψυχικούς πόνους. Έτσι βλέπουμε πως αιώνες πριν η χρήση δεν ήταν κάτι το μεμπτό, αλλά λειτουργούσε προς όφελος των ανθρώπων.

Με τη χρήση ουσιών αναφερόμαστε στην πρόσληψη μιας ουσίας στον οργανισμό, που επιδρά με τέτοιο τρόπο στον εγκέφαλο, ούτως ώστε να προκαλεί επιθυμία για τη χρήση της. Αυτό συμβαίνει καθώς τα ναρκωτικά, ενεργοποιούν σημεία του εγκεφάλου που κάνουν το άτομο να επιθυμεί την επανάληψη της χρήσης αυτής της ουσίας, για να νιώσει ευχάριστα συναισθήματα (Τζεμπελίκος, 2002).

Αρχικά η κάνναβη είναι γνωστή σαν φυτό από το 2700 π.Χ., και χρησιμοποιούταν στην ιατρική, την μαγειρική, στις οικιακές βιοτεχνίες και στην κατασκευή σχοινιών. Ενώ παλιά ήταν ενταγμένη στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων, σήμερα αποτελεί για τις περισσότερες κοινωνίες, σύμβολο αντισυμβατικότητας. Η κάνναβη δεν προκαλεί σωματική εξάρτηση στους χρήστες της, ωστόσο σε έρευνες της NIDA το 1996 έχει υποστηριχθεί το αντίθετο, καθώς όπως αναφέρεται προκαλεί ανοχή στον χρήστη, με αποτέλεσμα να χάνει τον έλεγχο της χρήσης του (Λιάππας, 2002).

Ακόμα και αν δεν προκαλεί σωματική εξάρτηση, η επανειλημμένη χρήση της κάνναβης προκαλεί στους εντατικούς χρήστες της μια αίσθηση ματαιότητας και έλλειψης κινήτρων και κοινωνικών στόχων²⁰. Επιπλέον, το άτομο δεν έχει διάθεση για εργασία και νιώθει αποξενωμένο (Λιαππας, 2002: 109).

3.2 Ορίζοντας το πρόβλημα της τοξικοεξάρτησης

Τα ναρκωτικά είναι ένα διαχρονικό πρόβλημα που φαίνεται να μην τελειώνει ποτέ. Ειδικότερα στις σύγχρονες κοινωνίες, η τοξικοεξάρτηση φαίνεται να είναι η λύση που βρίσκουν οι άνθρωποι για να απαλύνουν τον πόνο που τους προκαλεί κοινωνική πραγματικότητα της νεωτερικότητας. Ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσης, η χρήση ουσιών αποτελεί διέξοδο για τα άτομα από τα προβλήματα της καθημερινότητας, που τελικά τους οδηγεί σε νέο αδιέξοδο. Ακόμα και σε περιπτώσεις προσωπικού κενού του ατόμου, η χρήση έρχεται για να καλύψει, και ποτέ για να λύσει το εκάστοτε πρόβλημα. Και ενώ το πρόβλημα των ναρκωτικών παρουσιάζεται σαν προσωπικό ζήτημα του κάθε εξαρτημένου, αποτελεί ένα κοινωνικό ζήτημα που αντικατοπτρίζει κοινωνικά κενά και κοινωνίες που αποτελούνται από μη υγιή άτομα. Πέρα από την κοινωνική προέλευση του προβλήματος, η τοξικοεξάρτηση έχει αντίκτυπο τόσο στο άτομο που βρίσκεται σε εξάρτηση, όσο και στον κοντινό του περίγυρο, αλλά και σε ολόκληρη την κοινωνία. Η σημαντικότερη διάσταση του προβλήματος βρίσκεται στην παραβατικότητα στην οποία οδηγούνται οι χρήστες, όντας εξαρτημένοι από παράνομες ουσίες και στην προσπάθειά τους να προμηθευτούν την ουσία χρήσης – που έχει μεγάλο κόστος – επιδιόμενοι σε παράνομες δραστηριότητες για εξασφάλιση των αναγκαίων χρημάτων. Όπως αναφέρει σχετικά και η Μάτσα (2013), η τοξικομανία είναι η ακραία μορφή αλλοτρίωσης του σύγχρονου ανθρώπου.

Για να χαρακτηριστεί ένα πρόβλημα ως «κοινωνικό πρόβλημα», πρέπει να πληροί ορισμένες προϋποθέσεις για να μπορούμε να υποστηρίξουμε πως αφορά στο μεγαλύτερο κομμάτι του αναφερόμενου πληθυσμού. Αρχικά θα πρέπει να παρατηρείται σε μεγάλη έκταση, δηλαδή σε μεγάλο πληθυσμό, και επιπλέον θα πρέπει να εμφανίζεται με μεγάλη

²⁰ Είναι το λεγόμενο «σύνδρομο έλλειψης κινήτρων» («amotivational syndrome»), και εκφράστηκε από τον D. Smith (1968), *Acute and chronic toxicity in marijuana*.

ένταση και συχνότητα επανάληψης. Τα ναρκωτικά αναφέρθηκαν για πρώτη φορά ως αιτία κοινωνικού προβλήματος το 1909 στην Συνάντηση της Σανγκάης (Σκαλτσά, 2002).

Έτσι από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα με αρχές του 20^{ου} αιώνα, άρχισε να γίνεται έντονη η ανάγκη για την λήψη μέτρων κατά των ναρκωτικών, όπως για παράδειγμα η νομοθετική απαγόρευσή τους. Ωστόσο η αυξημένη χρήση ουσιών παρατηρήθηκε στον δυτικό κόσμο από τον 18^ο με 19^ο αιώνα, όμως δεν ήταν έντονη η ανάγκη για λήψη μέτρων από τότε αφού η εξάρτηση δεν συσχετιζόταν με την εγκληματικότητα. Το 1951, η χρήση ηρωίνης συνδέθηκε με συμμορίες νεαρών ατόμων, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση του ρίσκου στο εμπόριο της ηρωίνης και παράλληλα αυξήθηκε και η ζήτησή της στην αγορά. Κατά συνέπεια η τιμές αυξήθηκαν και οι χρήστες αναγκάστηκαν να επιδοθούν σε παράνομες δραστηριότητες, που θα τους εξασφάλιζαν την αγορά της ηρωίνης (Κωνσταντινίδης, 2004).

Μεγάλο ποσοστό των ατόμων έρχεται κάποια στιγμή της ζωής του σε επαφή με την ηρωίνη. Αυτό δεν σημαίνει πως όλοι όσοι έκαναν χρήση θα οδηγηθούν στην εξάρτηση, καθώς πολλοί σταματάνε τη χρήση από τις πρώτες κιόλας φορές. Μια πολύ συχνή αιτία χρήσης είναι η περιέργεια, όπως αναφέρεται και από πολλούς ερωτώμενους στις συνεντεύξεις. Μετά την εναρκτήρια χρήση ακολουθούν μερικά στάδια μέχρι το άτομο να αποκτήσει εξάρτηση. Αρχικά η χρήση γίνεται για λόγους περιέργειας ή «αναψυχής». Σε αυτό το στάδιο η χρήση είναι σποραδική και έχει ως στόχο την διασκέδαση με την παρέα. Σε αυτή τη φάση το άτομο δεν είναι δυσλειτουργικό, αφού δεν υπάρχει εξάρτηση η ανάγκη για χρήση. Στη συνέχεια η χρήση γίνεται πιο εντατικά, αφού το άτομο εκμεταλλεύεται την κάθε ευκαιρία που του δίνεται για να κάνει χρήση. Η ουσία δεν είναι ακόμα προτεραιότητα του ατόμου, και είναι πολλοί εκείνοι που σταματάνε λόγω φόβου²¹. Έπειτα το άτομο οδηγείται σε εξαναγκαστική χρήση, αφού πλέον αποτελεί βασική του ανάγκη και προτεραιότητα, με αποτέλεσμα να αποδιοργανώνεται η ζωή του. Σε αυτό το στάδιο η καθημερινότητα του ατόμου περιστρέφεται γύρω από τη χρήση της ουσίας. Ουσιαστικά σε αυτό το τελευταίο στάδιο, το άτομο είναι ήδη εξαρτημένο (Κωνσταντινίδης, 2004).

Οι τοξικομανείς είναι ο καθρέφτης της κοινωνίας, που μέσω της χρήσης αποσκοπεί στο να «μουδιάσει» τις αισθήσεις του (Μάτσα, 2013: 20). Είναι πολύ σημαντικό

²¹ Το 2001 σε έκθεση της επιτροπής Roques προς την Γαλλική Κυβέρνηση αναφέρεται ότι το 90% των ατόμων που έκαναν περιστασιακή χρήση, διέκοψε πριν οδηγηθεί στην εξάρτηση (Κωνσταντινίδης, 2004: 158).

επομένως, να αντιμετωπιστεί η τοξικομανία ως ένα γενικότερο κοινωνικό πρόβλημα, και όχι σαν προσωπικό ζήτημα του κάθε τοξικομανούς που θα πρέπει να το λύσει μόνος του. Είναι βασικό να εντοπιστεί η ουσιαστική αιτία που οδηγεί στην τοξικομανία για να καταστραφεί η πηγή του προβλήματος και όχι κάθε ένα από τα αποτελέσματα του προβλήματος – δηλαδή οι τοξικομανείς – ξεχωριστά. Εάν δεν αναζητήσουμε την βάση του προβλήματος, για όσους εξαρτημένους θεραπεύονται, θα υπάρχουν άλλοι τόσοι οι οποίοι θα οδεύουν προς την εξάρτηση.

Είναι απαραίτητο να μελετάμε την τοξικομανία σε σχέση με το κοινωνικό και πολιτιστικό πλαίσιο. Ειδικά δεν είναι δυνατή η μελέτη του προβλήματος, καθώς αποτελεί κοινωνική παθογένεια και δεν μπορεί να υπάρξει έξω από ένα κοινωνικό πλαίσιο (Μάτσα, 2013). Ειδικότερα είναι σημαντική η μελέτη των παιδικών και εφηβικών χρόνων του ατόμου για να βγάλουμε συμπεράσματα σχετικά με την εξάρτηση ουσιών (Φλώρα, 2011). Άλλωστε καθώς περνάνε τα χρόνια παρατηρείται πως η εναρκτήρια χρήση ενός ατόμου συμβαίνει σε όλο και μικρότερες ηλικίες.

Σύμφωνα με τον W. Burroughs, τα άτομα εξαρτώνται από τις ουσίες διότι δεν έχουν κίνητρα στη ζωή τους. Η κάθε περίπτωση τοξικομανίας είναι ιδιαίτερη και ξεχωριστή και οι παράγοντες που οδήγησαν στην εξάρτηση πολλοί και σύνθετοι (Μάτσα, 2013: 26). Όταν ένας άνθρωπος έρθει σε επαφή με κάποια ουσία, είναι πολύ πιο εύκολο να διακόψει όσο βρίσκεται στα πρώτα στάδια και αφού έχει κάτι άλλο που να το αποτραβήξει από την αρρώστια της τοξικομανίας.

Σε έρευνα του Ερευνητικού Πανεπιστημιακού Ινστιτούτου Ψυχικής Υγείας, αναφέρεται ότι το 16,7% του πληθυσμού της Αθήνας και το 12,2% του συνολικού πληθυσμού της Ελλάδας, είναι χρήστες ουσιών ή έχουν έρθει σε επαφή με κάποια ουσία έστω και μία φορά στο παρελθόν (Μάτσα, 2013). Όπως αναφέρεται σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε στη Μαδρίτη, τα άτομα που εμφανίζουμε μεγαλύτερη επικινδυνότητα για χρήση ουσιών, είναι οι άντρες από 17 έως 24 ετών, με χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο, από τα μικρομεσαία κοινωνικά στρώματα (Navarro Botella, 2000: 207).

3.2.1 Διάκριση κατάχρησης και εξάρτησης

Σε αυτή την ενότητα θα μελετήσουμε την διαφορά ανάμεσα στην κατάχρηση ψυχοτρόπων ουσιών και στην εξάρτηση²² από αυτές. Είναι δύο έννοιες διαφορετικές, αφού ένας άνθρωπος ενδέχεται να κάνει κατάχρηση ουσιών, χωρίς όμως να είναι απαραίτητα εξαρτημένος από αυτές. Έτσι θα επιδιώξουμε να περιγράψουμε το τι συμβαίνει σε κάθε περίπτωση, ούτως ώστε να γίνει δυνατή η διάκριση ανάμεσα στα άτομα που κάνουν υπερβολική χρήση και σε εκείνους που είναι δέσμιοι στα ναρκωτικά.

Αρχικά η εξάρτηση²³ είναι μία αρρωστημένη κατάσταση, από την οποία δεν πλήττεται μονάχα ο χρήστης αλλά και το κοντινό κοινωνικό του περιβάλλον (Κελέσεβα – Ουμουδουμίδου, 2000: 118-119). Ακόμη όπως αναφέρει ο Erickson (2008), η βασική τους διαφορά έγκειται στην επίδρασή τους στον εγκέφαλο. Πιο συγκεκριμένα, η εξάρτηση πρόκειται για μία εγκεφαλική νόσο σε αντίθεση με την κατάχρηση. Επιπλέον, η κατάχρηση γίνεται συνειδητά, ενώ η εξάρτηση είναι μια παθητική και ακούσια κατάσταση²⁴. Επομένως είναι ξεκάθαρο πως πρόκειται για δύο διαφορετικές καταστάσεις, που ίσως η μία θα μπορούσε να είναι προοίμιο της άλλης.

Η εξάρτηση κατά τους Savage, Joranson και Covington, είναι μεν μια χρόνια νευρολογική νόσος, πηγάζει όμως από γενετικούς, ψυχοκοινωνικούς και περιβαλλοντικούς παράγοντες. Το εξαρτημένο άτομο δεν μπορεί να ελέγξει την χρήση που κάνει καθώς για εκείνο αποτελεί αναγκαστική επιβολή, παρά τις όποιες βλάβες μπορεί να του έχουν προκληθεί από την χρήση (Erickson, 2008: 38; Μάτσα, 2013). Ο εξαρτημένος βρίσκεται φυλακισμένος στα ναρκωτικά και είναι πολύ δύσκολη η αποδέσμευσή του από αυτά.

Ο Erickson (2008), αναφέρει τα κριτήρια βάσει των οποίων μπορούμε να καταλάβουμε εάν μία περίπτωση χρήσης είναι κατάχρηση ή εξάρτηση. Αρχικά για να θεωρηθεί υπερβολική η χρήση θα πρέπει το άτομο, να εμφανίσει τουλάχιστον ένα από τα

²² Ο όρος (addiction) εισήχθη από τον Goodman, το 1990. Αναφέρεται σε διαδικασία που προκαλεί ευχαρίστηση. Μετά από επαναλαμβανόμενη χρήση το άτομο χάνει το έλεγχο και έχει ανάγκη από την συνεχή επιδίωξη της διαδικασίας αυτής, παρά τις αρνητικές της επιδράσεις (Μάτσα, 2013: 70; Παπαδή, 2006: 17). Στην ουσία «addiction», μεταφράζεται ως «εθισμός» που δεν επιλέγω να τον χρησιμοποιήσω στην ανάλυσή μου, καθώς κρίνω πιο κατάλληλο των όρο «εξάρτηση».

²³ Ο Oliverstein αντικατέστησε τον όρο «εθισμός» (addiction), με τον όρο «εξάρτηση» (dependence), αφού ο πρώτος είναι πιο γενικός και μπορεί να αναφέρεται σε διάφορες άλλες εξαρτήσεις πέραν της τοξικομανίας (Παπαδή, 2006: 17).

²⁴ Όπως αναφέρει και η Μάτσα (2012), ο χρήστης αναζητά την δόση του από «τυραννική ανάγκη» και «καταναγκασμό».

συμπτώματα που θα ακολουθήσουν σε περίοδο δώδεκα μηνών. Τα συμπτώματα είναι η υποτροπιάζουσα χρήση, που καθιστά το άτομο αδύναμο να ανταπεξέλθει σε πολλούς τομείς της ζωής του, οι σωματικά επικίνδυνες καταστάσεις, τα προβλήματα παραβατικότητας, καθώς και η άρνηση διακοπής της χρήσης, παρά την ύπαρξη προβλημάτων που σχετίζονται με αυτήν (Erickson, 2008: 50).

Για τον εντοπισμό της εξάρτησης, θα πρέπει το άτομο να εμφανίζει τουλάχιστον τρία από τα ακόλουθα συμπτώματα, σε χρονικό διάστημα δώδεκα μηνών. Τα σχετικά συμπτώματα είναι η ανοχή, η ύπαρξη στερητικού συνδρόμου, η ανάγκη για συνεχώς αυξανόμενη ποσότητα χρήσης της ουσίας, η απώλεια του ελέγχου της χρήσης, η σπατάλη μεγάλου μέρους του χρόνου για εύρεση της ουσίας, η εγκατάλειψη δραστηριοτήτων και η συνέχιση παρά την πρόκληση προβλημάτων σχετικά με τη χρήση (Erickson, 2008: 50).

Το κεντρικό ερώτημα στο οποίο καλείται να απαντήσει η εν λόγω εργασία, είναι το γιατί κάποια άτομα καταλήγουν εξαρτημένα από μία ουσία, ενώ άλλα παραμένουν στη χρήση. Οι ερμηνείες σχετικά με αυτό το ερώτημα ποικίλουν και προέρχονται από διαφορετικούς επιστημονικούς χώρους. Οι συνηθέστερες αναφέρονται σε ιατρική νόσο, σε προβλήματα συμπεριφοράς, σε γενετικούς παράγοντες, σε διαταραχές προσωπικότητας και σε προβληματικό κοινωνικό περιβάλλον. Ίσως κανένα από αυτά δεν είναι σωστό για την εξήγηση της εξάρτησης (Abadinsky, 1997: 124). Οι περισσότερες θεωρίες που ασχολούνται με την εξάρτηση τείνουν να συμφωνήσουν στο ότι το εν λόγω πρόβλημα είναι πολυπαραγοντικό. Έτσι σύμφωνα με τον Denovan, η εξάρτηση είναι αποτέλεσμα διάδρασης ψυχολογικών, περιβαλλοντικών και φυσιολογικών παραγόντων (Abadinsky, 1997: 124).

Όπως υποστηρίζει ο De Leon, οι χρήστες παρουσιάζουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά, παρά τις ταξικές τους διαφορές. Αρχικά, εμφανίζουν προβλήματα κοινωνικοποίησης και αντικοινωνικά χαρακτηριστικά. Επιπλέον, διακατέχονται από ένα το αίσθημα του ανικανοποίητου, και αδυνατούν να διαχειριστούν τα συναισθήματά τους. Επιπρόσθετα, δεν έχουν αντίληψη των συνεπειών των πράξεών τους και παρουσιάζουν ατομική και κοινωνική ανευθυνότητα (Abadinsky, 1997: 125).

Είναι πολλοί οι συγγραφείς που έχουν προτείνει τα στάδια από τα οποία περνάει το άτομο, μέχρι την στιγμή της εξάρτησης. Η Χείλαρη (1995), εντοπίζει τρία στάδια στην χρήση ουσιών. Καταρχήν γίνεται η αρχική μύηση, που το άτομο επιχειρεί την πρώτη του χρήση. Εν συνεχεία, η χρήση γίνεται περιστασιακή με μια αραιή συχνότητα.

Καταληκτικά, το άτομο γίνεται τακτικός χρήστης ψυχοδραστικών ουσιών, με πιο πυκνή συχνότητα χρήσης.

Ο Abadinsky (1997), αναφέρει πως το άτομο περνά από κάποια στάδια πριν καταλήξει εξαρτημένος από την ηρωίνη. Αρχικά αναφέρει ως πρώτο στάδιο τον πειραματισμό, που συνήθως συμβαίνει στην εφηβεία που το άτομο δοκιμάζεται σε διάφορα πράγματα. Το επόμενο στάδιο είναι η έναρξη της χρήσης, όπου το άτομο κάνει ενδοφλέβια χρήση, που οδηγεί σε συμπτώματα (π.χ. εμετός). Στην πορεία ωστόσο μαθαίνει να απολαμβάνει τη χρήση και εντάσσει την ηρωίνη στο επίκεντρο της καθημερινότητάς του. Σε επόμενη φάση, δεσμεύεται με τη χρήση και είναι πλέον εξαρτημένος. Σταδιακά, φτάνει στη φάση του διαχωρισμού, όπου ο χρήστης αρχίζει να υιοθετεί έναν παραβατικό τρόπο ζωής, μπαίνει στη φυλακή, και εντάσσεται σε προγράμματα δομών απεξάρτησης. Το τελευταίο στάδιο που αναφέρει είναι η ωρίμανση. Όταν ο χρήστης πλησιάζει στα 40 έτη, η χρήση γίνεται πιο σποραδικά, καθώς το άτομο είτε θεραπεύεται, είτε υποχωρεί, είτε πεθαίνει. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε πως είναι λίγοι οι ηλικιωμένοι εξαρτημένοι χρήστες.

3.2.2 Βιολογική και ψυχολογική εξάρτηση

Η χρήση ψυχοτρόπων ουσιών, όπως είδαμε και παραπάνω, επηρεάζει συγκεκριμένους υποδοχείς του εγκεφάλου, με αποτέλεσμα να προκαλεί ευχάριστα συναισθήματα στο άτομο από τη χρήση της δεδομένης ουσίας. Όταν η χρήση γίνεται κατ' εξακολούθηση, ο οργανισμός αρχίζει να την αναζητά εντατικά και η απαραίτητη ποσότητα για την κάλυψη αυτής του της ανάγκης, τείνει να αυξάνεται.

Η εξάρτηση²⁵ ενός ατόμου από τις ουσίες μπορεί να είναι είτε ψυχολογική, είτε βιολογική ή αλλιώς σωματική. Στη σωματική εξάρτηση, το άτομο εμφανίζει στερητικό σύνδρομο, μετά από αποχή από την χρήση, που λειτουργεί ως ένδειξη ότι ο οργανισμός προσαρμόζεται στην δεδομένη ουσία. Ακόμη, το στερητικό σύνδρομο είναι το αποτέλεσμα διεργασιών που συμβαίνουν στο Κεντρικό και Περιφερειακό Νευρικό Σύστημα (Erickson, 2008: 340; Ρούσσης, 2004: 351).

Ωστόσο είναι δυνατόν ένας άνθρωπος να είναι ψυχολογικά εξαρτημένος από μία ουσία, όπως συμβαίνει για παράδειγμα στη χρήση κάνναβης, που η πλειονότητα των

²⁵ Βάσει της Διεθνούς Ιατρικής Εταιρείας, η εξάρτηση είναι η ανοχή του ατόμου στην ουσία, που προκαλεί επιθυμία για συνεχή αύξηση της δόσης, προσπάθεια για εύρεση της ουσίας και διαρκή προσπάθεια για διακοπή της χρήσης (Παπαδοπούλου, 2002: 222).

επιστημόνων αποκλείουν την ανάπτυξη στερητικού συνδρόμου και σωματικής εξάρτησης. Παρόλα αυτά, η ψυχολογική εξάρτηση είναι φαινόμενο αρκετά σύνηθες στους χρήστες κάνναβης. Σύμφωνα με τον Παπαγεωργίου (1999), με την ψυχολογική εξάρτηση εννοείται η αδυναμία του χρήστη να διακόψει τη χρήση και η ανοχή του στην ουσία, δηλαδή την ανάγκη για αύξηση της ποσότητας που προσλαμβάνει ή της συχνότητας χρήσης.

3.2.3 Αιτίες τοξικοεξάρτησης

Σε αυτήν την ενότητα θα αναφερθούμε στις αιτίες που οδηγούν στην τοξικομανία. Βέβαια δεν είναι δυνατόν να κατασκευάσουμε μία λίστα με αιτίες που θα οδηγήσουν αναπόφευκτα στην χρήση και αργότερα στην εξάρτηση. Αυτό συμβαίνει καθώς η εξάρτηση είναι ένα σύνθετο και πολυπαραγοντικό πρόβλημα, για αυτό και αυτή η ενότητα αποτελεί μία προσπάθεια να πλησιαστεί όσο το δυνατόν περισσότερο η πηγή των εξαρτήσεων²⁶, λαμβάνοντας υπόψη θεωρίες και προσεγγίσεις που έχουν κατασκευαστεί γύρω από το συγκεκριμένο ζήτημα. Ασφαλώς η μετάβαση από τη χρήση στην εξάρτηση επηρεάζεται από παράγοντες όπως είναι η προσωπικότητα, οι ιδιότητες της ουσίας χρήσης και από άλλους κοινωνικούς παράγοντες (Παπαγεωργίου, 1995: 21).

Πιο συγκεκριμένα παράγοντες που ευνοούν την εξάρτηση, είναι τα ήθη και έθιμα, η αδυναμία του ατόμου και τυχόν διαταραχές που αντιμετωπίζει, οι κοινωνικές δυσκολίες, και η ένταξή του σε υποκοουλτούρες (Παπαγεωργίου, 1999: 18). Τα ήθη και τα έθιμα όπως θα δούμε και παρακάτω είναι πολύ σημαντικοί παράγοντες που επηρεάζουν την χρήση ουσιών, και μάλιστα σε ορισμένες κοινωνίες η χρήση είναι όχι απλά αποδεκτοί από τον κοινωνικό περίγυρο αλλά και επιβαλλόμενη ως τρόπος ζωής. Σε αυτές τις κοινωνίες ο χρήστης δεν παρεκκλίνει και άρα δεν υπόκειται σε κοινωνικό αποκλεισμό. Ακόμη η ένταξη του ατόμου σε υποκοουλτούρες τον ωθούν σε πρακτικές νομιμοποιημένες εντός της ομάδας που ανήκει για να γίνει αποδεκτός από αυτήν.

²⁶ Σε αυτό το σημείο θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς, ότι ένα ευάλωτο άτομο, που συγκεντρώνει πολλούς παράγοντες που αυξάνουν την επικινδυνότητα για εξάρτηση από τις ουσίες, θα μπορούσε κάλλιστα να έχει εξαρτηθεί από το αλκοόλ, από το τζόγο, κ.ο.κ. Επομένως η εξάρτηση από τις ουσίες συγκεκριμένα, είναι απόρροια συγκυριών, αφού βεβαίως το άτομο φέρει χαρακτηριστικά που αυξάνουν τον κίνδυνο για εξάρτηση.

Σύμφωνα με τις κοινωνιολογικές προσεγγίσεις, η χρήση είναι απόρροια των κοινωνικών συνθηκών και των κοινωνικών σχέσεων, που οδηγούν το άτομο σε απόγνωση, απελπισία και αποξένωση (Abadinsky, 1997: 140). Ειδικότερα στην σύγχρονη εποχή και κυρίως στα μεγάλα αστικά κέντρα, τα παραπάνω στοιχεία είναι εμφανή στην πλειονότητα των ατόμων, σε αντίθεση με προνεωτερικές κοινωνίες, ή σε μικρές κοινωνίες που οι άνθρωποι ζουν σε πιο αργούς και χαλαρούς ρυθμούς από τις πόλεις.

Οι κοινωνικοί και πολιτισμικοί παράγοντες, είναι μείζονος σημασίας για την πορεία του ατόμου προς την εξάρτηση καθώς η κοινωνία εμφυσά στο άτομο αξίες και νοοτροπίες, μέσω της ιστορίας και των παραδόσεων. Κατά τα διάφορα στάδια της κοινωνικοποίησής του, το άτομο εντάσσεται σε υποομάδες που συμβάλουν στην διαμόρφωση του χαρακτήρα του (Κωνσταντινίδης, 2004). Για παράδειγμα, στην Κρήτη είναι αποδεκτή η οπλοκατοχή και η αυξημένη κατανάλωση αλκοόλ, που σε άλλες περιοχές θα ήταν κατακριτέα

Όπως αναφέρουν και οι Golub και Johnson, όταν ένα άτομο κάνει χρήση αλκοόλ και τσιγάρου, είναι πιο πιθανό να συνεχίσει σε χρήση μαριχουάνας. Η χρήση μαριχουάνας με τη σειρά της, καθιστά πιο εύκολη την μετάβαση σε άλλα ναρκωτικά (Abadinsky, 1997: 143). Πράγματι, η εξοικείωση με το αλκοόλ, το τσιγάρο ή και την μαριχουάνα, ίσως κάνουν τα υπόλοιπα πιο εξαρτησιογόνα ναρκωτικά να απομυθοποιούνται. Ειδικότερα η μαριχουάνα θεωρείται πως αποτελεί τα πρώτο βήμα προς την τοξικοεξάρτηση. Όπως αναφέρει και ο Becker (2000), όταν ένα άτομο πάρει την απόφαση να κάνει χρήση μιας ουσίας, είναι έτοιμος να το κάνει καθώς έχει αποβάλει τις περιθωριακές του αντιλήψεις γύρω από τη χρήση και έχει ενστερνιστεί αυτές των χρηστών που απομυθοποιούν τις ψυχοτρόπες ουσίες. Ωστόσο δεν θα πρέπει να θεωρείται απαραίτητη η μετάβαση προς την εξάρτηση και την χρήση πιο δυνατών ουσιών, σε περίπτωση χρήσης κάποιων από τις προαναφερθείσες ουσίες.

Στις συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν, πολλοί συμμετέχοντες ανέφεραν την περιέργεια ως παράγοντα που διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην πορεία τους προς την χρήση. Ιδιαίτερα κατά την περίοδο της εφηβείας, που τα άτομο βρίσκονται σε μία διαδικασία εξερεύνησης του κόσμου και δοκιμής νέων πραγμάτων και τρόπου ζωής, η χρήση είναι πιο επίφοβη. Η εφηβεία είναι μία περίοδος που συμβάλει σημαντικά στην διαμόρφωση ταυτότητας, και η ύπαρξη οικογενειακών προβλημάτων μπορεί να

επηρεάσει έντονα αυτό το στάδιο (Μάτσα, 2012). Οι αναλύσεις σχετικά με την τοξικομανία συγκλίνουν στην επικινδυνότητα της εφηβείας για εκκίνηση της χρήσης, αφού οι περισσότεροι χρήστες ήρθαν σε επαφή με κάποια ουσία για πρώτη φορά στα εφηβικά τους χρόνια. Όσον αφορά τον ρόλο της οικογένειας, έχει πρωταρχική σημασία για την πορεία του ατόμου σε πολλούς τομείς, για αυτό και θα αφιερώσουμε στη συνέχεια ολόκληρη ενότητα σχετικά με αυτή.

Το εξαρτημένο άτομο, είναι συνήθως ένας άνθρωπος με έλλειψη κινήτρων, στόχων και προορισμού. Αυτό σε συνδυασμό με τη μίμηση και την περιέργεια για το απαγορευμένο, κάνουν εφικτή την επαφή του με τις ουσίες (Μάτσα, 2004: 65). Τα άτομα με κενό νοήματος, είναι φυσικό να αναζητούν άλλα μη συμβατικά πράγματα για να γεμίσουν την καθημερινότητά τους, γεγονός που πολλές φορές τους οδηγεί στην χρήση. Είναι σημαντικό να αναφερθεί πως το 12,2% του πληθυσμού της Ελλάδας, έχει κάνει χρήση κάποιας ουσίας έστω και μία φορά στο παρελθόν²⁷.

Η Μάτσα (2004; 2013), αναφέρει ότι τα άτομα που κατά την παιδική τους ηλικία, είχαν ελλείματα στον ψυχισμό και βίωσαν την εγκατάλειψη, ή βίαιες ρήξεις (όπως για παράδειγμα ο χωρισμός των γονέων, θάνατος, προβλήματα υγείας, κ.α.), ή καταστάσεις με συνδυασμό προβλημάτων (π.χ. αλκοολισμός γονέα, οικογενειακή βία, κ.α.), εμφανίζουν προδιάθεση για χρήση ουσιών. Βεβαίως όπως πολύ σωστά συμπληρώνει δεν είναι απαραίτητο πως τα παραπάνω ανατρέφουν έναν εξαρτημένο άνθρωπο.

Σε περιπτώσεις εξαρτημένων γυναικών από την ηρωίνη, ο ρόλος του συντρόφου είναι πρωταρχικός, αφού όπως παρατηρήθηκε σε ποσοστό 43% εκείνος μπορεί να αλλάξει δραστικά τον τρόπο θέασης της ουσίας από την γυναίκα. Σε έρευνα του NIDA το 1994, αυτό συμβαίνει, καθώς μέσω της χρήσης, οι γυναίκες προσπαθούν πρώτον να έρθουν πιο κοντά στον ερωτικό τους σύντροφο, και επιπλέον τους ασκείται μεγάλη πίεση για δοκιμή της ουσίας. Το παράδοξο είναι ότι αργότερα που η γυναίκα έχει εξαρτηθεί πια, η παρότρυνσή του συντρόφου για διακοπή της χρήσης δεν ασκεί την ίδια επιρροή (Llopis, Stocco, Castillo & Rebollida, 2002: 31-32). Επομένως, παρατηρούμε πως οι γυναίκες είναι πιο επιρρεπείς προς τη χρήση, όταν εμπλέκονται συναισθηματικά με κάποιον που είναι χρήστης.

²⁷ Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγείας (2000), *Ετήσια έκθεση του ΕΚΤΕΙΝ για την κατάσταση των ναρκωτικών στην Ελλάδα το 1999*.

3.2.4 Συνέπειες της τοξικοεξάρτησης στο άτομο και την κοινωνία

Η εξάρτηση από τις ουσίες επιφέρει πολύ σοβαρά προβλήματα, τόσο στο χρήστη, αλλά και στον κοινωνικό του περίγυρο και το σύνολο της κοινωνίας. Το άτομο μπορεί αντιμετώπιζει από σωματικά προβλήματα υγείας που πολλές φορές οδηγούν στον θάνατό του, μέχρι και προβλήματα κοινωνικοποίησης και διαταραγμένου ψυχισμού. Η κοινωνία από την άλλη αντιλαμβάνεται τον χρήστη ως καρκίνωμά της που επιχειρεί να αποβάλει, καθώς είναι αποτυπωμένος στο νου των ατόμων ως προβληματικός, επικίνδυνος και αποκρουστικός στην όψη, δεδομένης της παραμόρφωσής του από την χρήση και της εξώθησής του στην εγκληματικότητα.

Αρχικά η εξάρτηση, μειώνει την αξία των βιολογικών, κοινωνικών και ψυχολογικών κινήτρων, με αποτέλεσμα να προκαλούνται ρήξεις σε πολύ βασικούς τομείς της ζωής ενός ανθρώπου. Πιο συγκεκριμένα η οικογένεια βρίσκεται σε αστάθεια και η επαγγελματική ζωή καταστρέφεται λόγω του κοινωνικού αποκλεισμού (Κελέσεβα – Ουμουδουμίδου, 2000: 118). Αυτό συμβαίνει διότι το άτομο αφιερώνει το μεγαλύτερο μέρος της καθημερινότητάς του σε ζητήματα σχετικά με τη χρήση²⁸, και παραμελεί την κοινωνική του ζωή. Παράλληλα με τα παραπάνω, οι χρήστες είναι ανεπαρκής να ανταπεξέλθουν σε πολλές κοινωνικές περιστάσεις, και επιπρόσθετα αδυνατούν να διαχειριστούν τα συναισθήματά τους (Abadinsky, 1997: 125). Όπως προκύπτει και από τις περισσότερες συνεντεύξεις οι χρήστες δεν εκφράζουν ικανοποίηση για τη ζωή που κάνουν, και εμφανίζουν προβλήματα προσαρμογής στις συνθήκες της χρήσης.

Επιπρόσθετα, η ενδοφλέβια χρήση έχει ως αποτέλεσμα προβλήματα που σχετίζονται με κυκλοφορικές διαταραχές, καταστροφή των δοντιών και φυσικά μεταδιδόμενα νοσήματα που προκύπτουν από τη χρήση κοινής σύριγγας. Ως απόρροια των παραπάνω το άτομο παραμορφώνεται τόσο εξωτερικά, όσο και εσωτερικά (Μάτσα, 2013: 85). Κατ' επέκταση, το άτομο υπόκειται σε παραμόρφωση που κάνει εμφανές στους άλλους το στίγμα του και οδηγεί στον κοινωνικό του αποκλεισμό.

Ένα από τα βασικότερα προβλήματα των τοξικομανών, είναι η αποξένωση και ο αποκλεισμός τους από την κοινωνία. Τα άλλα άτομα τους αντιμετωπίζουν με επιθετικότητα λόγω του στιγματισμού τους, που έχει ως αποτέλεσμα την περιθωριοποίησή τους (Φακιολάς, 2005: 335). Ο παραγκωνισμός των χρηστών στο

²⁸ Από την εύρεση της ουσίας, την χρήση της, μέχρι και την συναναστροφή με άλλους χρήστες που βρίσκονται σε παρόμοια κατάσταση.

σύνολό τους, είναι η αιτία που τους αναγκάζει να συσπειρώνονται σε ομάδες ομοίων τους, που κοινός παρονομαστής τους είναι η χρήση ουσιών. Αυτές οι ομάδες διέπονται από μία κλειστότητα, που θα μπορούσε να εξηγηθεί είτε λόγω της αποβολής τους από το βασικό κορμό της κοινωνίας, είτε λόγω της ενασχόλησής τους με παράνομες δραστηριότητες.

Όπως προαναφέρθηκε, η χρήση έχει επιπτώσεις σε βασικές νοητικές λειτουργίες του ατόμου, όπως για παράδειγμα η μνήμη, η διαταραχή του ύπνου και γενικότερα σε προβλήματα του νευρικού συστήματος. Όλα αυτά αθροιστικά, καθιστούν το άτομο δυσλειτουργικό και οδηγούν στον αποκλεισμό του (Τζεμπελίκος, 2002: 222-224). Ωστόσο υπάρχουν και περιπτώσεις εξαρτημένων χρηστών, που εξακολουθούν να ζουν φυσιολογικά και δεν είναι δυσλειτουργικοί. Σε αυτές τις περιπτώσεις, είναι πιθανό να μην αντιληφθεί ποτέ κανένας το πρόβλημα της εξάρτησης και επομένως το άτομο δεν παραγκωνίζεται αφού το στίγμα του δεν έρχεται στην επιφάνεια.

Το μεγαλύτερο πρόβλημα της εξάρτησης ως κοινωνικό ζήτημα, είναι η εγκληματικότητα. Όπως αναφέρουν σε μελέτη τους οι Γιωτσίδης, Καραχάλιου, Κίτσος, Ταταρίδου και Ψαρρά (2002), το 81,1% των χρηστών, έχει διαπράξει στο παρελθόν κάποιο ποινικό αδίκημα, εκ των οποίων το 70,4%, αφορά σε αδικήματα κατά της δημόσιας τάξης. Επομένως είναι ξεκάθαρο πως η χρήση συνδέεται στενά με την παραβατικότητα, γεγονός που είναι φυσικό καθώς η χρήση και η κατοχή ουσιών από μόνες τους είναι παράνομες.

Όσον αφορά τη σχέση χρήσης και παραβατικότητας, ο Κίτσος (2002) θέτει το ερώτημα εάν η χρήση οδηγεί στην παραβατικότητα, ή η παραβατικότητα στη χρήση. Από τη μία, σχετικά με την πρώτη υπόθεση, αναφέρει πως η χρήση ουσιών εμφανίζει τάση για εγκληματικότητα, αφού τα ναρκωτικά χαλαρώνουν τους ηθικούς φραγμούς και τον αυτοέλεγχο του ατόμου. Αυτό εκφράστηκε και μέσω ενός συνεντευξιαζόμενου που ανέφερε πως μετά από τη χρήση διέπραττε κλοπές χωρίς να έχει συνείδηση, φόβο ή δισταγμό για αυτό που κάνει. Επιπλέον, τα ναρκωτικά έχουν μεγάλο κόστος και αυτό γίνεται η αιτία για κλοπές και ληστείες με απώτερο σκοπό την απόκτηση της ουσίας (Κίτσος, 2002: 177). Ειδικότερα αν ληφθεί υπόψη η αδυναμία των χρηστών να εργαστούν, η αγορά της ουσίας είναι ακόμα πιο δύσκολη με νόμιμα μέσα.

Για να στηρίξει την δεύτερη υπόθεση, ότι η εγκληματική δραστηριότητα συνεπάγεται τη χρήση, επικαλείται τα εξής επιχειρήματα. Αρχικά, η βία είναι εγγενής στη διακίνηση

αφού συναντώνται σε αποδιοργανωμένες κοινωνίες. Επιπλέον, στο εμπόριο ναρκωτικών η χρήση βίας είναι ιδιαίτερα έντονη, όπως και σε άλλες παράνομες δραστηριότητες. Τέλος, καταλήγει στο ότι η σχέση εγκληματικότητας και χρήσης είναι αμφίδρομη (Κίτσος, 2002). Το αν θα προηγηθεί η ανάμειξη του ατόμου με τις ουσίες ή με άλλες παραβατικές δραστηριότητες, εξαρτάται από τις συγκυρίες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Συγκρότηση της ταυτότητας του χρήστη

Σε αυτό το κεφάλαιο θα μας απασχολήσει η διαδικασία μέσω της οποίας συγκροτείται η ταυτότητα χρήσης. Αρχικά θα γίνει λόγος για τους βασικότερους φορείς κοινωνικοποίησης στη ζωή ενός ατόμου από τα πρώτα χρόνια της ζωής του μέχρι και την νεαρή ενήλικη ζωή του, ενώ στη συνέχεια θα δούμε πως συνδέεται η χρήση ουσιών με πολιτισμικούς παράγοντες.

Ως προσωπική ταυτότητα, η Μάτσα (2013) ορίζει ένα «σύστημα αναπαράστασης του εαυτού και σύστημα αισθημάτων απέναντι στον εαυτό» (σ. 41). Ακόμη αναφέρει πως στην περίπτωση του τοξικομανούς, η ταυτότητα στερείται εσωτερικής συνοχής, γεγονός που εξηγείται από την γενικότερη αποδιοργάνωση στη ζωή των χρηστών. Επιπλέον παρατηρείται πως η ταυτότητα δεν εκφράζει μονάχα αυτό που το άτομο είναι, αλλά και την εικόνα του ως προς τον ίδιο του τον εαυτό.

Σύμφωνα με τον Παπαδάτο (2001), η ταυτότητα είναι ο εαυτός ως μια μοναδική και συνεχής οντότητα, που παραμένει σταθερή και αμετάβλητη στο χρόνο, ενώ δεν επηρεάζεται από τις όποιες αλλαγές στο κοινωνικό περιβάλλον. Ωστόσο θα μπορούσε να υποστηριχθεί πως η ταυτότητα, είναι η έκφραση του εαυτού που όχι μόνο δεν παραμένει αμετάβλητη αλλά είναι ιδιαίτερα ευάλωτη σε συνθήκες έντονης αλλαγής του πλαισίου. Ιδιαίτερα στην περίπτωση της τοξικομανίας, ο χρήστης - όντας ήδη ευάλωτος - έρχεται σε επαφή με νέες καταστάσεις, άτομα και συνήθειες, με αποτέλεσμα να περνά από διαδικασίες αποδόμησης της προηγούμενης του ταυτότητας, που στη θέση της κατασκευάζεται νέα, στα θεμέλια της νέας του ζωής και με επίκεντρο την χρήση. Αυτό συμβαίνει γενικότερα στις περισσότερες περιπτώσεις ατόμων που βιώνουν τον κοινωνικό αποκλεισμό, όπως είδαμε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, ούτως ώστε να ενστερνίζονται τη νέα ταυτότητα του αποκλεισμένου ατόμου.

Κατά τον Claude Dubar, η αντίληψη των άλλων ατόμων και η αντίληψη του ίδιου του ατόμου για τον εαυτό του, αλληλεπιδρούν και διαδραματίζουν μεγάλο ρόλο στην κατασκευή της ταυτότητας του ατόμου (Παπαδοπούλου, 2012: 53). Η ιδέα αυτή φαίνεται να συμφωνεί με την θεωρία του Cooley για τον κατοπτρικό εαυτό²⁹, αφού και σε αυτή, ο τρόπος θέασης του ατόμου από άλλα άτομα, αλλά και ο τρόπος που το άτομο θεωρεί

²⁹ Στο C. H. Cooley (1902), Human nature and the social order.

πως τον αντιλαμβάνονται οι άλλοι, παίζει πρωταρχικό ρόλο για την εικόνα που έχει για τον εαυτό του.

4.1 Ανήλικοι και έφηβοι χρήστες ουσιών

Η βιβλιογραφία σχετικά με τις εξαρτήσεις, αναφέρει ομόφωνα πως η πρώτη επαφή του ατόμου με τα ναρκωτικά, γίνεται στις περισσότερες περιπτώσεις κατά την εφηβεία. Τα ίδια στοιχεία προκύπτουν και από τις συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν στα πλαίσια της δεδομένης έρευνας, για αυτό σε αυτό το κεφάλαιο θα μελετήσουμε το εν λόγω ζήτημα, αναφέροντας του βασικούς φορείς κοινωνικοποίησης που καθορίζουν τη πορεία ζωής του ατόμου.

Στη σύγχρονη εποχή, τα άτομα έρχονται σε πρώτη επαφή με τη χρήση ουσιών κατά την εφηβεία αλλά και μέχρι την ηλικία των 30 ετών. Κατά τις δεκαετίες του 1960 – 1970, αυτό δεν ίσχυε, αφού ο πληθυσμός με την μεγαλύτερη επικινδυνότητα για εκκίνηση της χρήσης, ήταν τόσο οι έφηβοι και οι νεαροί ενήλικες, όσο και οι ενήλικες άνω των 30 ετών (Brownsberger, 2001: 51). Αυτό ίσως συνέβαινε λόγω της κυρίαρχης κουλτούρας που συνέδεε την διασκέδαση των ατόμων με τη χρήση ουσιών εκείνες τις δεκαετίες. Επιπλέον, η ενημέρωση σχετικά με τα ναρκωτικά ήταν ελλιπής, και η χρήση ναρκωτικών δεν ήταν άμεσα συνδεδεμένη με τον κοινωνικό αποκλεισμό.

Την δεκαετία του 1990, παρατηρείται η χρήση μαριχουάνας και κοκαΐνης, από εφήβους ηλικίας 12 με 17 ετών (Brownsberger, 2001: 51), γεγονός που οφείλεται σε βαθύτερες αιτίες. Όσο μειώνεται η ηλικία χρήσης, το πρόβλημα των ναρκωτικών φαίνεται να εντείνεται. Ακόμα και στις συνεντεύξεις που διεξήχθησαν και θα δούμε αναλυτικά σε επόμενο κεφάλαιο, υπήρχαν χρήστες που πραγματοποίησαν την πρώτη τους χρήση σε ηλικία 9 ετών. Αυτή η ώθηση των όλο και νεότερων ατόμων – πλέον παιδιών – προς τη χρήση ναρκωτικών ουσιών, εκδηλώνει βαθύτερα προβλήματα που προέρχονται από ασταθείς ή και κατεστραμμένες οικογένειες.

Σύμφωνα με το NIDA, η εφηβική κατάχρηση ουσιών, συσχετίζεται με παράγοντες που στην πλειονότητά τους αφορούν την οικογένεια του χρήστη. Αναφέρει αρχικά, πως μεγάλη επίδραση ασκούν οι οικογένειες με ιστορικό χρήσης ουσιών ή αλκοόλ και εγκληματική αντικοινωνική συμπεριφορά. Ακόμα, η χαλαρότητα στη γονεϊκή επίβλεψη

και ηθική ή η αποδοχή της χρήσης από το οικογενειακό περιβάλλον, δίνουν περιθώρια στο άτομο για την εξέλιξη της χρήσης. Επιπλέον, σημαντική είναι και η επιρροή των φίλων του ατόμου, και σε συνδυασμό με την κακή σχολική επίδοση, μπορούν να προσανατολίσουν το άτομο στη χρήση. Επιπρόσθετα, αναφέρεται πως τα παιδιά με αντικοινωνική επιθετική συμπεριφορά, που νιώθουν αποξενωμένα, αυξάνουν την επικινδυνότητα για χρήση (Abadinsky, 1997: 140-141; Mendes, Relvas, Lourenco, Reccio, Pietralunga, Broyer, Bussar, Calafat & Stocco, 1999, 1999). Επομένως παρατηρείται πως η χρήση δεν οφείλεται σε συγκεκριμένες αιτίες, αλλά υπάρχουν πολλοί παράγοντες που μπορεί να συμβάλλουν σε μια κατεύθυνση του ανήλικου ατόμου προς τα εκείνη την κατεύθυνση, με πρωταρχικό τον ρόλο της οικογένειας.

Η χρήση στην εφηβεία, ξεκινά συνήθως μέσω φίλων που είναι ήδη χρήστες. Πρόκειται κυρίως για άτομα που είναι ήδη καπνιστές και καταναλώνουν αλκοόλ, καθώς αυτές οι ουσίες κάνουν πιο εύκολη τη μετάβαση (Calleja, Carcia – Spñorán & Gonzalez, 1996). Συμπεραίνουμε λοιπόν, ότι η εξοικείωση με συνήθειες που δεν συνάδουν με την ηλικία των εφήβων και γίνονται καταχρηστικά, αποτελούν για το άτομο ένα πρώτο βήμα παράβασης των κανόνων, που προετοιμάζουν το έδαφος για την μελλοντική χρήση ουσιών.

Οι έφηβοι καταφεύγουν στη χρήση ναρκωτικών ουσιών για πολλούς λόγους. Αρχικά, μπορεί η χρήση να εκφράζει την αντίδρασή τους προς την κοινωνική ομοιομορφία. Επιπλέον, δεν είναι λίγοι εκείνοι που το επιχειρούν για να καταφέρουν να γίνουν αποδεκτοί από μια ομάδα και να αισθάνονται πως ανήκουν κάπου. Η χρήση μπορεί να λειτουργεί και ως υποκατάστατο των πραγματικών, ουσιαστικών σχέσεων που εκλείπουν από τη ζωή του ατόμου ή σαν κάλυψη των αδυναμιών του. Τέλος το άτομο μπορεί να καταφεύγει στα ναρκωτικά για να απαλύνει τον πόνο του και να νιώσει ανακούφιση (Μάτσα, 2004). Γίνεται αντιληπτό λοιπόν, πως οι νέοι κάνουν χρήση καθώς βρίσκονται σε σύγχυση και δεν είναι σε θέση να αντιμετωπίσουν τα διάφορα ζητήματα που προκύπτουν στη ζωή τους. Ωστόσο όπως αναφέρει ο Ρούσσης (2004), δεν είναι απαραίτητο να αφορά σε άτομα με πολύ σοβαρά προβλήματα, αλλά σε άτομα που στο παρελθόν βρέθηκαν να είναι υποκείμενα «συντριβής». Αυτό προκύπτει άλλωστε και από τα παραπάνω, αφού πολλές φορές η χρήση είναι κραυγή του έφηβου για προσοχή ή απλή αντίδραση σε κάποια κατάσταση.

4.1.1 Ο ρόλος της οικογένειας

Στη βιβλιογραφία σχετικά με τη χρήση ναρκωτικών, γίνεται μεγάλος λόγος για τη θέση της οικογένειας στο φαινόμενο αυτό, αφού φαίνεται να συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με τη χρήση. Ειδικότερα για τα παιδιά που προέρχονται από προβληματικές οικογένειες, η χρήση ουσιών αποτελεί φυσική εξέλιξη πολλές φορές. Όπως αναφέρει και ο Hawkins, η επικινδυνότητα για χρήση από τα παιδιά μιας οικογένειας, αυξάνεται όταν είναι χρήστες και οι ίδιοι οι γονείς. Ακόμη, όπως υποστηρίζει και ο Maihorta, μικρό ποσοστό των χρηστών προέρχεται από οικογένειες που ζουν και με τους δύο γονείς, ενώ το συνηθέστερο είναι να εργάζεται η μητέρα. Στις οικογένειες χρηστών, παρατηρείται επιπρόσθετα πως οι σχέσεις είναι τεταμένες, ενώ το ιστορικό εξάρτησης του πατέρα, φαίνεται να συσχετίζεται με την μελλοντική χρήση ουσιών και από το παιδί (Χείλαρη, 1995: 36). Έτσι σε γενικότερα πλαίσια παρατηρούμε πως η οικογένεια καθορίζει την πορεία των παιδιών και πολλές φορές τα οικογενειακά ζητήματα είναι εκείνα που οδηγούν το άτομο στη χρήση ουσιών.

Σε αυτό το σημείο, είναι αναγκαίο να οριστεί η έννοια της «οικογένειας», καθώς στη σύγχρονη εποχή η οικογένεια δεν έχει την παλαιότερη παραδοσιακή της μορφή³⁰. Ως «οικογένεια» λοιπόν, εννοείται οποιαδήποτε ομάδα ατόμων, λειτουργεί για ένα παιδί ως φορέας πρωτογενούς κοινωνικοποίησης, και παίζει το σπουδαιότερο ρόλο για τη πορεία του και την ανατροφή του. Μέσα στην οικογένεια το άτομο μαθαίνει να συνυπάρχει με άλλους ανθρώπους και να αναλαμβάνει ρόλους και ευθύνες, που θα του χρησιμεύσουν στην μετέπειτα ζωή του, εκτός της οικογένειας.

Στις σύγχρονες κοινωνίες που οι γυναίκες εργάζονται με ίσους όρους με τους άντρες, όπως είναι φυσικό δεν υπάρχει δυνατότητα για διάθεση χρόνου για την οικογένεια, όπως συνέβαινε στο παρελθόν σε παραδοσιακές κοινωνίες, που η οικογένεια και η ανατροφή των παιδιών βρισκόταν στο επίκεντρο της καθημερινότητας των γυναικών. Αυτή η αλλαγή, λέγεται πως λειτουργεί σε βάρος των παιδιών, που είναι πιο πιθανό να εμφανίσουν εγκληματική συμπεριφορά και να κάνουν χρήση ναρκωτικών (Κελέσεβα – Ουμουδουμίδου, 2000: 115). Από την άλλη όμως, ούτε το πρότυπο της καταπιεστικής και υπερπροστατευτικής μητέρας λειτουργεί στην ανατροφή των παιδιών, και επιπλέον,

³⁰ Όπως αναφέρει και η Παπαδοπούλου (2012), ο οικογενειακός θεσμός βρίσκεται σε κρίση, και μέσω αυτής αναδύονται νέες μορφές οικογένειας.

τα παιδιά που μεγαλώνουν με μια σχετική αυτονομία, ενδέχεται να αναπτυχθούν σε πιο υπεύθυνους και ολοκληρωμένους ενήλικες.

Οικογενειακοί παράγοντες που επηρεάζουν τη χρήση του ατόμου κατά την εφηβεία, μπορεί να είναι κάποια οικογενειακή κρίση και γενικότερες εντάσεις εντός της, ή το ιστορικό χρήσης από κάποιο άλλο μέλος της οικογένειας. Είναι σημαντικό να δοθεί η πρότερη προσοχή στο άτομο από την οικογένεια σε προληπτικό επίπεδο, για να αποφευχθεί μελλοντική χρήση του ατόμου (Mendes κ.ά., 1999: 53-54). Η οικογένεια είναι σημαντικό να μεριμνά για τη διαμόρφωση υγιών ατόμων, καθώς αποτελεί μικρόκοσμο της κοινωνίας, και είναι πιο εύκολο να επενδύουμε στην πρόληψη ενός φαινομένου παρά στην αντιμετώπισή του.

Η υπερπροστατευτική μητέρα του χρήστη, μπορεί να παρεμποδίζει την ομαλή ανάπτυξη του παιδιού, αφού επιχειρεί να ελέγχει πλήρως τη ζωή του, χωρίς να του δίνει χώρο για πρωτοβουλίες και αυτονομία δράσης. Ως αποτέλεσμα, το παιδί δεν απογαλακτίζεται και δεν ανεξαρτητοποιείται ποτέ, αλλά ζει με την ανάγκη της μητέρας. Η σχέση μητέρας – παιδιού που αναφέρθηκε, παρουσιάζει κάποια σχέση με τη χρήση ουσιών από το παιδί, ενώ με την παρουσία της οικογένειας σε αυτές τις περιπτώσεις, η ανεξάρτηση του ατόμου από τις ουσίες είναι ιδιαίτερα δύσκολη (Ρούσσης, 2004). Η μητέρα είναι το άτομο που αποτελεί σημείο αναφοράς για το παιδί. Έτσι η σχέση του με εκείνη είναι καθοριστική, αφού πρέπει να τηρεί τις ισορροπίες και να δίνει τη δυνατότητα στο άτομο να αναπτυχθεί σε έναν αυτόνομο και ολοκληρωμένο ενήλικο άτομο.

Έμφαση δίνεται στις αναλύσεις της ουσιοεξάρτησης και στον ρόλο του πατέρα. Πιο συγκεκριμένα, στις παραδοσιακές κοινωνίες, το προφίλ του πατέρα συνοψιζόταν στον άνθρωπο που συγκέντρωνε την εξουσία μέσα στην οικογένεια και δρούσε με αυταρχικό τρόπο. Ειδικότερα στην Ελλάδα, ο πατέρας εξασφάλιζε στην οικογένεια τα προς το ζην, χωρίς όμως να εμπλέκεται ενεργά στην ανατροφή και διαπαιδαγώγηση των παιδιών. Θα λέγαμε λοιπόν, πως ο πατέρας ήταν απών από την οικογενειακή ζωή και συμμετείχε μόνο ως εκείνος που μεριμνούσε για τους οικονομικούς πόρους της οικογένειας. Αυτό το είδος πατέρα δεν συμμετέχει στην οικογένεια, αλλά παίρνει αποφάσεις για αυτήν. Το πρότυπο αυτό, συμβάλει στην ανατροφή προβληματικών παιδιών, με ελλειμματική προσωπικότητα (Κωνσταντινίδης, 2004; Ρούσσης, 2004). Αυτό άλλωστε εξακριβώνεται και στις συνεντεύξεις που θα δούμε στη συνέχεια, αφού ο πατέρας δρα απομακρυσμένος

από το παιδί, το οποίο έχει ανάγκη από την ενεργή συμμετοχή και των δυο του γονέων στη ζωή του.

4.1.2 Ο ρόλος του σχολείου

Ο αμέσως επόμενος φορέας κοινωνικοποίησης του ατόμου – ο δευτερογενής φορέας κοινωνικοποίησης – είναι το σχολείο, όπου το άτομο βιώνει την ένταξή του σε μια ομάδα πέραν της οικογένειας. Στο σχολείο το παιδί καλείται να δείξει μια ορισμένη αυτονομία και υπευθυνότητα, για τα οποία έχει προετοιμαστεί εντός της οικογένειας. Έτσι πρέπει να ανταπεξέλθει σταδιακά σε ορισμένες απαιτήσεις, ενώ δρα έξω από το δίκτυ ασφαλείας της οικογένειάς του και των δικών του ανθρώπων. Σε αυτό το πλαίσιο το άτομο κάνει φίλιες και εντάσσεται σε υποομάδες που παίζουν ρόλο στη συγκρότηση ταυτότητας.

Επιπλέον, το σχολείο ενδέχεται να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στις αποφάσεις του ατόμου σχετικά με την επαγγελματική του πορεία, αλλά και στη συγκρότηση ατομικής και συλλογικής ταυτότητας του ατόμου (Παπαδοπούλου, 2012: 148). Μέσα από τη ζύμωση του ατόμου με άλλα ομήλικα άτομα, παίρνει αποφάσεις και εντάσσεται σε εκείνες τις ομάδες, στις οποίες εκφράζεται καλύτερα και αναπτύσσεται έτσι κάποιου είδους συλλογική ταυτότητα. Εντός αυτών των ομάδων αναλαμβάνει επιμέρους ρόλους και αλληλεπιδρά με τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας, ενώ μέσω αυτής της διαδικασίας αντιλαμβάνεται καλύτερα και τον ίδιο του τον εαυτό.

Η κριτική που ασκείται στο θεσμό του σχολείου, είναι πως αποστασιοποιείται από τα όποια προβλήματα των μαθητών, με αποτέλεσμα να αποτελεί χώρο έξαρσης παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς, ως μικρογραφία της ευρύτερης κοινωνίας (Ρούσης, 2004: 9). Το σχολείο θα πρέπει να έχει και άλλους ρόλους πέραν αυτού του αξιολογητή, καθώς διαπλάθει προσωπικότητες παιδιών και φέρει βάρος για τη διαπαιδαγώγηση των ατόμων που θα αποτελέσουν στο μέλλον τα κύρια μέλη της κοινωνίας. Δεν μπορεί επομένως να μένει αμέτοχο σε όσα συμβαίνουν εντός του πλαισίου του, αλλά είναι αναγκαία η ενεργή συμμετοχή του στην διαμόρφωση της ταυτότητας των ατόμων.

4.1.3 Ομάδες συνομηλίκων

Τα άτομα έχουν ανάγκη να συναναστρέφονται με άλλους ανθρώπους, και να μπορούν να μοιράζονται μαζί τους στιγμές της ζωής τους. Έτσι η φιλία είναι σημαντική για το άτομο, αφού δημιουργεί την αίσθηση πως υπάρχει ένας άνθρωπος όμοιος με εκείνον, και μπορούν μοιράζονται στάσεις και αντιλήψεις. Μέσω της φιλίας τα άτομα νιώθουν πως συμπορεύονται με κάποιον που μπορεί να τους καταλάβει και δεν είναι μόνοι τους. Για αυτό και τα άτομα αυτά μπορούν να ασκήσουν πολύ μεγάλη επιρροή το ένα στο άλλο. Όσον αφορά τη χρήση ουσιών, ο φίλος είναι συνήθως εκείνος που θα παροτρύνει ή και θα προκαλέσει την πρώτη επαφή με τις ουσίες (Χείλαρη, 1995). Το άτομο ενδέχεται να διακόψει τις σχέσεις του όταν αντιληφθεί την κατεύθυνση που παίρνουν, αλλά εάν πρόκειται για κάποιο ευάλωτο άτομο η άρνηση των ουσιών είναι εξαιρετικά δύσκολη.

Η χρήση εντός της παρέας, δημιουργεί ταύτιση με την ομάδα και επικυρώνει το ότι το άτομο είναι μέλος της, αφού μοιράζονται κάτι ξένος προς την υπόλοιπη κοινωνία. Στα πλαίσια της παρέας γίνεται στη συνέχεια η προμήθεια των ουσιών και οι φίλοι γίνονται οι προμηθευτές. Βεβαίως για να φτάσει το άτομο σε αυτό το σημείο, σημαίνει πως τα μέλη της παρέας διέπονται από κοινές αξίες και πεποιθήσεις, και αν όχι, έχουν καταφέρει να τις ενστερνιστούν (Χείλαρη, 1995). Παρατηρείται επομένως, πως το κοινωνικό πλαίσιο είναι βασικό στην χρήση, αφού το άτομο μπορεί να αναζητά την αποδοχή και την ένταξη σε κάποιο υποσύνολο, και μέσω της χρήσης καταφέρνει να γίνει αποδεκτό και να ανήκει κάπου.

Τα κοινωνικά μοντέλα που αναπτύσσονται σε παρέες φίλων, και αφορούν στην απόδοση κύρους σε χρήστες ουσιών, παρατηρείται πως έχουν ιδιαίτερα μεγάλη επιρροή σε άτομα που βρίσκονται στην εφηβεία (Calleja κ.α., 1996). Αυτό συμβαίνει καθώς κατά την εφηβεία το άτομο είναι πιο ευάλωτο, αφού προσπαθεί να ανακαλύψει τον εαυτό του και δεν έχει καταφέρει ακόμα να διαμορφώσει μια ισχυρή προσωπικότητα. Παράλληλα έρχεται σε σύγκρουση με τους γονείς και την οικογένεια, ενώ επιδιώκει την συναναστροφή με ομηλικούς του, στους οποίους μπορεί να εκφράζεται με μεγαλύτερη ελευθερία.

Η αντιλήψεις των γονέων σχετικά με τις ουσίες, η σχέση τους με το παιδί και η υπερβολική εμπλοκή του ενός με παράλληλη απουσία του άλλου γονέα στην ανατροφή των παιδιών, είναι ορισμένοι παράγοντες που ενθαρρύνουν τη χρήση. Γενικότερα όταν τα προβλήματα μιας οικογένειας είναι έντονα, αυτό ασκεί μεγάλη πίεση στα παιδιά. Έτσι

αναζητούν διέξοδο σε παρέες συνομηλίκων, για να αισθανθούν πως ανήκουν κάπου (Calleja κ.α., 1996; Χείλαρη, 1995). Επομένως, ο ρόλος της παρέας είναι ιδιαίτερα σημαντικός για το άτομο, και η εμπλοκή της με παράνομες δραστηριότητες και η χρήση ουσιών, αποτελεί μεγάλη επιρροή για το ανήλικο άτομο.

Στα ίδια πλαίσια της παρέας, το άτομο εξοικειώνεται με την παραβατική συμπεριφορά, που είναι επακόλουθο της χρήσης. Καθώς ασπάζεται τις πεποιθήσεις της ομάδας, συνηθίζει σε εγκληματικές πράξεις τις οποίες και εκλογικεύει για χάρη της χρήσης και της ομάδας (Ρούσσης, 2004: 600-601). Η ενασχόλησή του με παράνομες δραστηριότητες είναι κομμάτι της διαδικασίας ένταξής του στην ομάδα, καθώς δεν είναι δυνατόν να αποδέχεται την χρήση χωρίς τις παρανομίες που τη συνοδεύουν.

Οι χρήστες ουσιών συσπειρώνονται σε κλειστές ομάδες, καθώς ζουν με αντισυμβατικό τρόπο που ενώ τους διαχωρίζει από την υπόλοιπη κοινωνία, λειτουργεί συνεκτικά στην μεταξύ τους σχέση. Τα μέλη της ομάδας όπως αναφέρει και η Ρήγα (2010), αυτοπροσδιορίζονται με περηφάνεια ως μέλη μιας τέτοιας κοινότητας. Για αυτούς η κατάστασή τους είναι απόρροια κοινωνικής αδικίας, για αυτό και οι ομάδες αυτές χαρακτηρίζονται από μία κλειστότητα. Η κλειστότητα είναι κάτι με το οποίο ήρθα αντιμέτωπη και κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, αφού η πρόσβαση σε τέτοιες ομάδες είναι ιδιαίτερα δύσκολη, εάν δεν υπάρχει γνωριμία με κάποιο μέλος της ομάδας.

4.2 Η χρήση ουσιών ως επιβολή πολιτισμικών τακτικών

Η εξάρτηση από ψυχοτρόπες ουσίες είναι αποτέλεσμα βιολογικών και πολιτισμικών παραγόντων. Σε αυτό το κεφάλαιο θα μας απασχολήσει η πολιτισμική διάσταση του φαινομένου, καθώς παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στις αντιλήψεις των ανθρώπων για τα ναρκωτικά. Πιο συγκεκριμένα, ενώ στο δυτικό κόσμο η χρήση ουσιών είναι παραβατική και κατακριτέα, σε άλλες περιοχές αποτελεί σημαντικό μέρος της κουλτούρας και η χρήση επιβάλλεται με τη μορφή τελετουργιών, κ.λ.π.

Κάθε ιστορική χρονική περίοδος η συμβολική αξία των ναρκωτικών αλλάζει αναλόγως με τις συνθήκες που επικρατούν (Μάτσα, 2013: 50). Για παράδειγμα, κάποιες πηγές αναφέρουν πως οι Έλληνες δεν κάνανε χρήση χασίς πριν από την σύσταση του ελλαδικού κράτους, αλλά επηρεάστηκαν τη στιγμή που ήρθαν σε επαφή με τους Τούρκους, οι οποίοι τους μύησαν στο χασίς (Μπάλλας, 2000). Επομένως, ενώ σήμερα

στο δυτικό κόσμο η τοξικομανία αποτελεί κοινωνική παθογένεια, σε άλλες περιόδους και πολιτισμούς μπορεί η χρήση ουσιών να είναι αποδεκτή.

4.2.1 Χρήση ουσιών και εθιμοτυπικές παραδόσεις

Σε πολλές κουλτούρες, η χρήση ουσιών δεν συνδέεται με κοινωνικά προβλήματα και δεν αντιμετωπίζεται ως κοινωνική παθογένεια. Αντιθέτως όπως θα δούμε παρακάτω, σε ορισμένους πολιτισμούς η χρήση ουσιών είναι κομμάτι της κουλτούρας τους και καταναλώνονται τοξικά φυτά στα πλαίσια τελετουργιών, θεραπευτικών πρακτικών, κ.ο.κ. εδώ και πάρα πολλούς αιώνες. Επομένως, η χρήση μιας ουσίας έχει διαφορετική σημασία, η οποία εξαρτάται από το πολιτιστικό πλαίσιο και την χρονική περίοδο στην οποία εντάσσεται η χρήση (Τσίλη, 1995). Έτσι, στο παρελθόν η κατανάλωση ψυχοτρόπων ουσιών δεν ήταν απλά αποδεκτή, αλλά επιβαλλόταν σε κάποια πλαίσια θρησκευτικών τελετουργικών ή άλλων πολιτισμικών πρακτικών. Σε αυτές τις περιπτώσεις οι ουσίες έχουν διαφορετικό συμβολικό χαρακτήρα, αφού αποτελούσαν συνεκτικό στοιχείο της κοινότητας³¹ (Σκαλτσά, 2002: 6). Είναι σαφές λοιπόν, πως για να μελετηθεί η χρήση ουσιών, είναι απαραίτητο να οριστεί το πλαίσιο εντός του οποίου πραγματοποιείται η χρήση.

Ένα ακόμη παράδειγμα είναι εκείνο της Λατινικής Αμερικής, που τα άτομα κατανάλωναν παραισθησιογόνα φυτά, ως εθιμοτυπική παράδοση. Επιπλέον, ο Όμηρος αναφέρεται σε χρήση ουσιών και στην Αρχαία Ελλάδα κατά τη διάρκεια θρησκευτικών τελετών. Σε αυτές τις περιπτώσεις η χρήση των ουσιών αποβλέπει σε διαφυγή από την πραγματικότητα και λειτουργεί συνεκτικά για την κοινωνία, αφού δεν είναι κάτι το κατακριτέο. Τα ναρκωτικά άρχισαν να γίνονται αντιληπτά ως πρόβλημα, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, όπου σταδιακά άρχισαν να επιβάλλονται και ορισμένες απαγορεύσεις σχετικά με τη χρήση τους (Κωνσταντινίδης, 2004; Παρασκευόπουλος, 2004).

Καταληκτικά, όπως αναφέρει και η Μάτσα (2013), η χρήση των ναρκωτικών σε προκαπιταλιστικές κοινωνίες γίνονται για θεραπευτικούς, θρησκευτικούς και πολιτισμικούς λόγους, και μέσω αυτών ενισχύεται ο κοινωνικός δεσμός. Αντιθέτως στις καπιταλιστικές κοινωνίες, η χρήση ουσιών έχει αλλάξει ριζικά σημασία, αφού συνδέεται

³¹ Σε αντίθεση με τις σύγχρονες κοινωνίες που αποτελούν αιτία στιγματισμού και περιθωριοποίησης του χρήστη.

με την αποχώνωση και την παθητικότητα των χρηστών, οι οποίοι μέσα στη χρήση χάνουν στον εαυτό τους και παράλληλα παραγκωνίζονται από την υπόλοιπη κοινωνία.

4.2.2 Χρήση ουσιών ως έκφραση μιας συγκεκριμένης κουλτούρας και τρόπου ζωής

Σε προηγούμενες δεκαετίες, η χρήση ψυχοτρόπων ουσιών ήταν ένας αρκετά διαδεδομένος και δημοφιλής τρόπος διασκέδασης για μεγάλο αριθμό ατόμων. Πιο συγκεκριμένα, στη Βρετανία κατά τις δεκαετίες 1920 με 1970, εμφανίστηκαν οι πρώτοι νόμοι για τα ναρκωτικά, και η νόμιμη χρήση τους περιορίστηκε σε ορισμένα κλαμπ. Η χρήση ήταν πιο έντονη σε ανθρώπους του καλλιτεχνικού χώρου, οι οποίοι καταλάβαιναν κατά κύριο λόγο κοκαΐνη. Αργότερα, μέχρι και την δεκαετία του 1990, η χρήση αμφεταμίνης συνδέθηκε με την Punk μουσική, καθώς ήταν της μόδας ο χορός σε κλαμπ υπό την επήρεια αμφεταμίνης. Ειδικότερα στην Αμερική την δεκαετία του 1960, ήταν διαδεδομένη η κατανάλωση LSD και η ψυχεδελική μουσική. Αργότερα στην δεκαετία του 1990, αναπτύχθηκε η rave μουσική κουλτούρα, που σε συνδυασμό με την ωραιοποίηση της ηρωίνης σε ταινίες της εποχής και την ανάδειξη καλλιτεχνών και μοντέλα που έμοιαζαν με περιθωριοποιημένους τοξικομανείς, συνέβαλλαν στην διάδοση της χρήσης ναρκωτικών ουσιών (Sanders, 2006; Shapiro, 2004). Επομένως εκείνες τις δεκαετίες η χρήση ψυχοτρόπων ουσιών αναδείχθηκε ως μόδα της εποχής και πρότυπο διασκέδασης, καθώς δεν υπήρχε επαρκής ενημέρωση γύρω από τους κινδύνους της χρήσης.

Ακόμη, χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι Mods και οι Hippies, που διακρίνονταν βάσει της μουσικής και ναρκωτικών που επέλεγαν για την διασκέδασή τους, καθώς επίσης παρουσίαζαν και διαφορετική εμφάνιση (Sanders, 2006). Γενικότερα τις δεκαετίες εκείνες ο δυτικός κόσμος παρουσίαζε διάφορες ομάδες που προσέφεραν στα άτομα την αίσθηση του ανήκειν, και ξεχώριζαν ανάλογα με τον τρόπο ντυσίματός τους και τα μουσικά τους ακούσματα που συνοδεύονταν από τις αντίστοιχες ψυχοτρόπες ουσίες.

Με τους μουσικούς ασχολήθηκε ιδιαίτερα και ο Becker³², καθώς είναι μια ομάδα ανθρώπων που ζουν αντισυμβατικά και η κουλτούρα τους είναι στενά συνδεδεμένη με τη χρήση ουσιών. Αναπτύσσουν μία υποκουλτούρα που δρα στα όρια του νόμου, εντός

³² Στο βιβλίο του H. Becker (2000), Οι περιθωριοποιημένοι.

της ευρύτερης κοινωνίας αλλά απαξιώνοντας για τους κανόνες της. Επιπλέον, οι μουσικοί ξεχωρίζουν από το πλήθος, για να μπορούν έτσι να δημιουργούν ελεύθεροι και να μην υπόκεινται στον κοινωνικό έλεγχο των συμβατικών ατόμων. Κινούνται γύρω από έναν εξολοκλήρου διαφορετικό τρόπο ζωής, με δική τους γλώσσα, εμφάνιση και συνήθειες (Becker, 2000). Στην ανάλυση του Becker, οι μουσικοί παρουσιάζονται ως άνθρωποι που διαφέρουν από την υπόλοιπη κοινωνία, και επιδίδονται σε συνήθειες που εάν αφορούσε κάποιο άλλο άτομο θα τον χαρακτήριζαν παρεκκλίνων. Επομένως, η ταυτότητα του καλλιτέχνη δίνει περιθώριο για παρεκκλίνοντα τρόπο ζωής, που δεν γίνεται αντιληπτός από την ευρύτερη κοινωνία ως τέτοιος³³.

³³ Αυτό που όρισε ο Becker (2000) ως «μυστικά παρεκκλίνουσα συμπεριφορά», αφού υπάρχει παραβίαση κανόνων, χωρίς να γίνεται αντιληπτή η παρέκκλιση από το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Η διεξαγωγή της έρευνας πεδίου στη χρήση ουσιών

5.1 Επιλογή Μεθοδολογίας

Για την μελέτη της τοξικοεξάρτησης, επιλέχθηκε η ποιοτική μέθοδος, αφού παρόλο που δεν δίνει τη δυνατότητα για δείγμα αντιπροσωπευτικό του πληθυσμού και δεν προσφέρεται για μεγάλα δείγματα, είναι η πιο κατάλληλη μέθοδος για το θέμα που μελετά η παρούσα εργασία. Ειδικότερα, μέσω της έρευνας πεδίου επιχειρήσαμε να εντοπίσουμε την πορεία των χρηστών ναρκωτικών ουσιών, προς την εξάρτηση και την δέσμευσή τους στη χρήση, ως κεντρικό κομμάτι της ζωής τους. Επιπλέον, δόθηκε έμφαση στη στάση του κοινωνικού περίγυρου σχετικά με το φαινόμενο της τοξικομανίας και τον κοινωνικό αποκλεισμό που δέχονται τα άτομα.

Η ποιοτική έρευνα, δίνει την δυνατότητα για μελέτη κοινωνικών φαινομένων, μέσα από την ερμηνεία που οι ίδιοι οι δράντες αποδίδουν σε αυτά. Η κοινωνική πραγματικότητα λαμβάνεται υπόψη ως μια ρευστή κατάσταση, και όχι ως κάτι σταθερό και αμετάβλητο, αφού διαμορφώνεται από το ευρύτερο πολιτισμικό και ιστορικο-κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο εκτυλίσσεται (Τσιώλης, 2014: 45-46). Είναι σημαντικό για την εν λόγω έρευνα λοιπόν, το γεγονός πως η ποιοτική έρευνα δίνει έμφαση στην οπτική των ίδιων των χρηστών για το πρόβλημά τους, ως βίωμα αλλά και ως γενικότερο κοινωνικό φαινόμενο που πλήττει την κοινωνία. Δίνεται επομένως δυνατότητα προσέγγισης του φαινομένου, από έναν διαφορετικό τρόπο θέασης απ' ότι εκείνου των ποσοτικών μεθόδων, που στοχεύει στη γενίκευση των αποτελεσμάτων στον ευρύτερο πληθυσμό, με αποτέλεσμα να στερείται εμβάθυνσης όσον αφορά την εμπειρία των άμεσα εμπλεκόμενων. Άλλωστε, τα ίδια τα εργαλεία της ποσοτικής μεθόδου, δεν προσφέρονται για αναλυτική και λεπτομερή πληροφόρηση σχετικά με το υπό μελέτη θέμα, αλλά επιχειρεί να αποκομίσει την γενικότερη εικόνα που επικρατεί σχετικά με αυτό. Αντιθέτως, τα εργαλεία της ποιοτικής μεθόδου ενδείκνυνται για τη παραγωγή δεδομένων, που δεν αντικατοπτρίζουν μια γενικότερη αλήθεια, αλλά το βίωμα και την ερμηνεία των άμεσα εμπλεκόμενων δράντων σχετικά με το υπό μελέτη θέμα.

Στα πλαίσια της έρευνας, πραγματοποιήθηκαν 11 μη δομημένες συνεντεύξεις, καθώς κρίθηκε ως ο πιο κατάλληλος τρόπος για την παραγωγή των δεδομένων της έρευνας, αφού αφενός παρέχει μια υποτυπώδη δομή στην έρευνα και αφετέρου, επιτρέπει κάποια ελευθερία και ευελιξία στην σειρά των ερωτήσεων και την ύπαρξη συζήτησης με τον

ερωτώμενο, που είναι ιδιαίτερα σημαντική στην ποιοτική μέθοδο. Σε περίπτωση πιο χαλαρής - από άποψη δομής - συνέντευξης, θα ήταν ιδιαίτερα δύσκολη η συνοχή και η άντληση των απαραίτητων πληροφοριών, καθώς η έρευνα απευθύνεται σε μια κατηγορία ατόμων, που στην πλειονότητά τους χρειάζονται μια στοιχειώδη καθοδήγηση για την παραγωγή των επιθυμητών δεδομένων.

5.2 Πληθυσμός και δείγμα της έρευνας

Ο πληθυσμός της εν λόγω έρευνας ήταν οι χρήστες ουσιών στην πόλη της Θεσσαλονίκης. Το δείγμα αποτελείται από 11 άτομα, με τα οποία πραγματοποιήθηκαν μη δομημένες συνεντεύξεις στη Θεσσαλονίκη, κατά τον μήνα Αύγουστο του 2016. Η πλειονότητα αυτών είναι άντρες, καθώς με μεγάλη δυσκολία εντοπίστηκαν μόλις 2 γυναίκες χρήστες, που ήταν πρόθυμες για συνέντευξη. Η ηλικία τους κυμαίνεται από 24 έως 53 ετών, και αφορά σε ανθρώπους από διαφορετικά μορφωτικά και κοινωνικό - οικονομικά επίπεδα.

Η δειγματοληπτική μέθοδος που επιλέχθηκε, είναι αυτή της χιονοστιβάδας³⁴, καθώς η έρευνα απευθύνεται σε ανθρώπους που επιδιώκουν να αποκρύψουν την ιδιότητά τους ως χρήστες ουσιών, και έτσι είναι εξαιρετικά δύσκολη η πρόσβαση σε αυτές τις ομάδες με κάποια άλλη δειγματοληπτική μέθοδο. Επιπλέον, οι ναρκωτικές ουσίες είναι παράνομες, και επομένως οι χρήστες ουσιών διατηρούν κάποια επιφυλακτικότητα ως προς την εξιστόρηση γεγονότων της ζωής τους σε κάποιον άγνωστο προς αυτούς ερευνητή. Όπως αναφέρει και ο Ξυπολυτάς (2013), η δειγματοληπτική μέθοδος της χιονοστιβάδας, αποκλείει απευθείας τη λήψη ενός δείγματος που είναι αντιπροσωπευτικό του πληθυσμού που μελετά η έρευνα, ωστόσο είναι ιδανική για περιπτώσεις αποκλεισμένων κοινωνικά και «κρυφών» ομάδων του πληθυσμού, όπως είναι αυτή των χρηστών ουσιών.

Αρχικά επιδιώξαμε την επικοινωνία με φορείς απεξάρτησης, οι οποίοι θα μας εξασφάλιζαν πρόσβαση στο πεδίο. Ωστόσο, η περίπλοκη γραφειοκρατική διαδικασία που απαιτείται για κάτι τέτοιο, σε συνδυασμό με το πλήθος ερευνών που λαμβάνουν χώρα τη δεδομένη περίοδο σε συνεργασία με τους φορείς, μας έκανε να στραφούμε σε άλλες πηγές για την αναζήτηση του δείγματος της έρευνας. Για την είσοδό μας στο πεδίο, έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο ένας άνθρωπος – κλειδί, που είναι απαραίτητος στην

³⁴ Όπως αναφέρει και ο Becker (2000), σε αυτού του είδους τις μελέτες, είναι αδύνατον να έχουμε «τυχαίο» δείγμα, καθώς δεν μπορούμε να γνωρίζουμε τη φύση του πληθυσμού. Έτσι η δειγματοληψία της χιονοστιβάδας, μας επιτρέπει την πρόσβαση στον πληθυσμό που μας ενδιαφέρει.

δειγματοληψία χιονοστιβάδας, όπως αναφέρει και ο Τσιώλης (2014), καθώς μπορούν αφενός να αναφέρουν την δική τους οπτική σχετικά με το θέμα, και στη συνέχεια να μας παραπέμψουν σε άλλους ανθρώπους. Στην προκειμένη περίπτωση, η γνωριμία με αυτόν τον άνθρωπο που βρίσκεται στη χρήση, μας εξασφάλισε πρόσβαση σε άλλους χρήστες που και αυτοί με τη σειρά τους μας οδήγησαν σε άλλους.

Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να αναφερθεί, πως οι ομάδες χρηστών διέπονται από μία κλειστότητα, που ενδεχομένως λειτουργεί και ως άμυνά τους προς τον συμβατικό κόσμο. Έτσι, σε πολλές περιπτώσεις που επεδίωξα να πλησιάσω κάποια ομάδα χρηστών, αντιμετώπισα την επιθετικότητά τους, μέχρι τη στιγμή που διαπίστωναν τη γνωριμία μου με τον άνθρωπο – κλειδί που προανέφερα, οπότε και άλλαξε εντελώς η στάση τους απέναντί μου. Επομένως, η γνωριμία αυτή όχι μόνο μου εξασφάλισε πρόσβαση στο πεδίο, αλλά λειτούργησε και ως ένα πλέγμα ασφαλείας για εμένα, αφού ο άνθρωπος – κλειδί μπορούσε να εγγυηθεί – άτυπα φυσικά – για εμένα, και να παίζει τον ρόλο του προστάτη μου.

5.3 Ο ρόλος του ερευνητή και οι δυσκολίες της έρευνας

Σε αυτή την ενότητα θα μελετήσουμε τον ρόλο του ερευνητή στην ποιοτική έρευνα, που κατέχει καθοριστική σημασία για την πορεία της, την πετυχημένη διεκπεραίωσή της και τα ευρήματά της. Ακόμη θα αναφερθούμε σε ορισμένα σημεία, που κατά τη διάρκεια της έρευνας μας προκάλεσαν δυσκολία στη συνέχισή της, και θα δούμε τους τρόπους με τους οποίους αυτά επιλύθηκαν σε κάθε περίπτωση.

Κατά τη διεξαγωγή της συνέντευξης, είναι σημαντικό να ληφθούν υπόψη ορισμένα πράγματα από τον ερευνητή, ούτως ώστε να κυλήσει ομαλά η συνέντευξη. Αρχικά, οι ερωτήσεις θα πρέπει να είναι απλές και κατανοητές για τον ερωτώμενο, χωρίς εξειδικευμένους όρους που μπορεί να του προκαλέσουν σύγχυση. Είναι πολύ σημαντικό να υπάρξει ουσιαστική επικοινωνία ανάμεσα σε ερευνητή και ερωτώμενο, για να μπορέσει ο δεύτερος να εμπιστευτεί τον πρώτο και να ολοκληρωθούν οι στόχοι της έρευνας, χωρίς να νιώσει μειονεκτικά ή να προκληθεί κάποιο τραύμα από τη διαδικασία. Για αυτό και οι ερωτήσεις θα πρέπει να θέτονται με τρόπο που να μην είναι ντροπιαστικές, ή να μην υποτιμούν τη νοημοσύνη του συνεντευξιαζόμενου (Λυδάκη, 2012). Γενικότερα, είναι πολύ σημαντικό να μπορεί ο ερευνητής να προσαρμοστεί σε

διάφορες καταστάσεις, πλαίσια και ανθρώπους, για να μπορεί να είναι ευέλικτο και το ύφος της συνέντευξης ανάλογα με την περίπτωση κάθε φορά. Για παράδειγμα, εάν μία έρευνα μελετά τη μετανάστευση, δεν είναι δυνατόν να απευθύνεται ο ερευνητής με τον ίδιο τρόπο σε έναν εισερχόμενο στην Ελλάδα μετανάστη που με δυσκολία επικοινωνεί στην ελληνική γλώσσα, και σε έναν Έλληνα απόφοιτο πανεπιστημίου που μετανάστευσε στο εξωτερικό για λόγους εύρεσης εργασίας.

Επιπλέον, στην ποιοτική έρευνα η συνέντευξη επιδιώκει να δώσει τη γνώση γύρω από ένα συμβάν, όπως την βίωσε ο συνεντευξιαζόμενος, και όχι ως γενική αλήθεια που θα μας «μεταλαμπαδεύσει». Για να μπορέσει ο συνεντευξιαζόμενος να εκφραστεί ελεύθερα και να μας περιγράψει την προσωπική του εμπειρία, θα πρέπει ο ερευνητής να τον παρακολουθεί με ενδιαφέρον, χωρίς να διακόπτει, και να παραθέσει τα ερωτήματά του στο τέλος της εξιστόρησής του, για να μην επέμβει στην ροή της αφήγησης. Ακόμη, δίνουμε χώρο στον συνεντευξιαζόμενο για αφηγηθεί τα γεγονότα με την σειρά που εκείνος επιθυμεί, καθώς ενδέχεται αυτή η ταξινόμησή του να έχει ως απώτερο στόχο το να δώσει έμφαση σε κάποιο συγκεκριμένο κομμάτι της αφήγησης. Επιπρόσθετα, πρέπει να δίνεται ιδιαίτερη προσοχή σε ερωτήσεις που μπορεί να προκαλέσουν τραύμα στον ερωτώμενο, επειδή αφορούν κάποιο τραυματικό γεγονός ή κάτι πολύ προσωπικό (Λυδάκη, 2012).

Είναι σαφές επομένως πως ο ρόλος του ερευνητή είναι πρωταρχικός για την παραγωγή των δεδομένων – και όχι συλλογή – καθώς η συνέντευξη στηρίζεται στην αλληλεπίδραση που αναπτύσσεται ανάμεσα σε ερευνητή και συνεντευξιαζόμενο, ειδάλλως είναι αδύνατον να λάβουμε τις απαραίτητες για την έρευνα πληροφορίες. Ο ερευνητής αναλαμβάνει μεγάλη ευθύνη, ειδικότερα σχετικά με τις αποφάσεις που πρέπει να ληφθούν σε διάφορα στάδια της έρευνας. Είναι βασικό να καταφέρει να καλύψει τα στάδια της έρευνας, λαμβάνοντας διαρκώς υπόψη τη θέση του ερωτώμενου και διατηρώντας τις αναγκαίες ισορροπίες. Όπως αναφέρει και ο Τσιώλης (2014), ο ερευνητής, είναι και αυτός μέλος της κοινωνίας που μελετά και επομένως, η συμμετοχή του και η επικοινωνία του με τους συμμετέχοντες της έρευνας είναι αναπόφευκτη, αφού δεν θα μπορούσε να διατηρήσει τον ρόλο ενός εξωτερικού παρατηρητή, όπως συμβαίνει λόγω χάρη στις θετικές επιστήμες.

Στην δική μας περίπτωση, η έρευνα παρουσίασε ορισμένες δυσκολίες που συνδυαστικά με τον περιορισμένο χρόνο που είχαμε στη διάθεσή μας, προκάλεσε

εμπόδια. Αρχικά, η μεγαλύτερη δυσκολία αφορά στον ίδιο τον πληθυσμό της έρευνας, που από τη φύση του φέρει κάποιες ιδιαιτερότητες. Η βασικότερη ιδιαιτερότητά του έχει να κάνει με την προσέγγισή του, καθώς όπως αναφέραμε και σε προηγούμενη ενότητα, οι χρήστες ουσιών συνηθίζεται να αποκρύπτουν αυτή τους την ιδιότητα. Ακόμη όμως και να είναι γνωστή, η προσέγγισή τους είναι δύσκολη, αφού συγκεντρώνονται σε κλειστές ομάδες, ως προς τον συμβατικό κόσμο.

Μια επιπλέον δυσκολία που αντιμετωπίσαμε, αφορά στην εύρεση των συμμετεχόντων, καθώς οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν κατά τους καλοκαιρινούς μήνες. Ένα ακόμη εμπόδιο ήταν η μη εμφάνιση των ατόμων, για την διεξαγωγή της συνέντευξης, γεγονός που καθυστέρησε αρκετά την ολοκλήρωσή τους, αφού κάποιιοι δεν εμφανίστηκαν ποτέ. Αυτό ίσως οφείλεται στην επιφυλακτικότητά τους ως προς την αφήγηση προσωπικών τους γεγονότων σε κάποιον άγνωστο προς αυτούς ερευνητή, ή στην αποδιοργανωμένη καθημερινότητα που κάποιιοι από αυτούς βιώνουν λόγω της χρήσης. Άλλωστε, δεν ήταν λίγες οι περιπτώσεις που οι συμμετέχοντες με καλωσόρισαν με ψυχρότητα και δυσπιστία, μέχρι να καταφέρω να τους εξηγήσω τι κάνω και ποιος είναι ο στόχος μου και οι προσδοκίες μου από εκείνους. Οι ερωτώμενοι που αρχικά ήταν πιο αποστασιοποιημένοι, ήταν κυρίως άτομα που η χρήση τους δεν ήταν φανερή, και ίσως οφείλεται στο φόβο τους μη μαθευτεί αυτή η κρυφή πτυχή της ζωής τους.

Το μεγαλύτερο εμπόδιο που αντιμετώπισα, ήταν η εύρεση γυναικών για το δείγμα μου. Μετά από πολλή προσπάθεια, κατάφερα να εντοπίσω μόλις 2 γυναίκες, ενώ οι άντρες έφτασαν του 9. Σε κάθε συνέντευξη που πραγματοποίησα, εξέφραζα την επιθυμία μου να έρθω σε επαφή με γυναίκες. Οι περισσότεροι ανέφεραν πως δεν συναναστρέφονται με γυναίκες χρήστες και όσοι γνώριζαν ήταν δύσκολο να τις εντοπίσουν για να μας φέρουν σε επαφή, καθώς υπήρχαν και περιπτώσεις που αντιλήφθηκαν πως δεν ήθελαν να με φέρουν σε επαφή μαζί τους.

Η δυσκολία προσέγγισης γυναικών χρηστών ουσιών, δεν είναι κάτι καινούργιο που συνέβη σε εμένα, καθώς σε πολλά σημεία της βιβλιογραφίας συνάντησα σχετικές αναφορές για ελλιπή στοιχεία που αφορούν γυναίκες στη χρήση. Όπως αναφέρουν οι φεμινιστικές προσεγγίσεις, οι πλειονότητα των μελετών προσανατολίζεται σε άντρες χρήστες, και τις ελάχιστες φορές που οι έρευνες αφορούν σε γυναίκες, αυτές παρουσιάζονται πολύ πιο «άρρωστες» από τη χρήση, από ότι οι αντίστοιχοι άντρες (Henderson, 2000). Είναι αλήθεια πως στις περισσότερες έρευνες που

πραγματοποιούνται σχετικά με τη χρήση, το ποσοστό συμμετοχής των γυναικών σε σχέση με εκείνο των αντρών είναι ελάχιστο. Αυτό είναι πολύ πιθανό να οφείλεται στο γεγονός ότι οι γυναίκες κάνουν πολύ λιγότερη χρήση από ότι οι άντρες και κατά συνέπεια, απευθύνονται σε μικρότερο βαθμό σε προγράμματα και δομές απεξάρτησης (Γιωτσίδη, κ.α., 2002). Ακόμη, στην προσπάθειά μου να τις εντοπίσω, αντιλήφθηκα πως υπάρχει μία τάση για προστασία της ταυτότητάς τους, γεγονός που δεν συναντάται στους άντρες. Επιπλέον, οι άντρες χρήστες που εμπλέκονται με παραβατικές δραστηριότητες, συνήθως διαπράττουν κλοπές και ληστείες, ενώ οι γυναίκες χρήστες είναι ευκολότερο να οδηγηθούν στην πορνεία, που ενδέχεται να επιφέρει επιπρόσθετες ρήξεις στην ταυτότητα τους.

Παρόλο που η πίεση του χρόνου με ανάγκασε να προχωρήσω την μελέτη μου με αυτές τις λίγες γυναίκες έναντι των 9 ανδρών, θεωρώ πως η περαιτέρω μελέτη της γυναικείας χρήσης και ό,τι αυτή μπορεί να συνεπάγεται για την ανασυγκρότηση της ταυτότητάς τους, έχει μεγάλο ενδιαφέρον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Αποτελέσματα της έρευνας και ανάλυση συνεντεύξεων

6.1 Εισαγωγή στην έρευνα πεδίου

Η παρούσα έρευνα, έχει ως αντικείμενο τις αιτίες και τις διαδικασίες μετάβασης από την απλή χρήση στην εξάρτηση των χρηστών ναρκωτικών ουσιών. Οι χρήστες ναρκωτικών ουσιών είναι γνωστό ότι αντιμετωπίζουν αυξημένο κίνδυνο αποκλεισμού από την συμμετοχή τους στους κοινωνικούς θεσμούς και στην κοινωνία. Η ύπαρξη κρατικών φορέων που ασχολούνται με την διαδικασία αποκατάστασης των χρηστών, έχει προσανατολίσει το ενδιαφέρον στη διαμάχη ανάμεσα στα προγράμματα αποκατάστασης και τα προγράμματα υποκατάστατων (π.χ. μεθαδόνη).

Η οπτική της συγκεκριμένης εργασίας, είναι η διαδρομή του ατόμου από την πρώτη επαφή με τις ουσίες, μέχρι και την εξάρτησή του από αυτές. Για να αντιμετωπιστεί ριζικά ένα πρόβλημα, είναι απαραίτητο να εντοπίσουμε αρχικά τις αιτίες που το δημιουργούν, και να τις καταπολεμήσουμε. Έτσι σε αυτό το πόνημα, θα επιχειρήσω να εντοπίσω τα στοιχεία εκείνα στην βιογραφία ενός εξαρτημένου χρήστη, που τον οδήγησαν από την χρήση στην εξάρτηση (διότι η χρήση δεν συνεπάγεται εξάρτηση), αλλά και το γενικότερο πλαίσιο δράσης των εν λόγω ατόμων.

Τα ερευνητικά ερωτήματα της έρευνας είναι τα εξής:

1. Ποιοι είναι οι χρήστες και ποια τα κοινωνικά τους χαρακτηριστικά
2. Αιτίες και λόγοι μετατροπής των απλών χρηστών σε εξαρτημένους χρήστες
3. Πώς αντιλαμβάνονται οι χρήστες την εξάρτησή τους (το βίωμα της εξάρτησης);
4. Ποια είναι η αντιμετώπιση τους από τον κοινωνικό περίγυρο και η θέση των εξαρτημένων χρηστών στην κοινωνία;

Για την απάντηση στα παραπάνω ερωτήματα, κατασκευάστηκε ο οδηγός της συνέντευξης³⁵ που καθοδήγησε την διαδικασία των μη δομημένων συνεντεύξεων, με στόχο την μελέτη των περιπτώσεων γύρω από αυτούς τους τέσσερις θεματικούς άξονες.

Οι περιπτώσεις που μελετήθηκαν θα μπορούσαν να διαχωριστούν σε δύο γενικότερες κατηγορίες. Η μία αποτελείται από χρήστες – μέλη προγραμμάτων απεξάρτησης, και εμπερικλείει όλες εκείνες τις περιπτώσεις, που τα άτομα κάνουν χρήση με τέτοια ένταση και συχνότητα, που η ουσία χρήσης έχει πρωταρχικό ρόλο στην καθημερινότητά τους,

³⁵ Βλ. Παράρτημα

με αποτέλεσμα να είναι δυσλειτουργικοί σε κοινωνικό επίπεδο. Η δεύτερη κατηγορία, συγκεντρώνει τους χρήστες, που παρά τη χρήση που κάνουν, η ουσία δεν έχει επηρεάσει σε ιδιαίτερα μεγάλο ή ανησυχητικό βαθμό την καθημερινότητά τους. Τα άτομα που ανήκουν σε αυτή την κατηγορία, δεν γίνονται αντιληπτά ως χρήστες από τον κοινωνικό περίγυρο, καθώς δεν εμφανίζουν τα συνήθη εξωτερικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα των χρηστών ουσιών και η ζωή τους δεν επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από τη χρήση. Όπως είναι φυσικό και επόμενο, σε αυτή την περίπτωση δεν υφίσταται κοινωνικός αποκλεισμός, αφού στην πλειονότητα των περιπτώσεων, η ιδιότητα του χρήστη είναι κρυφή, ενώ το άτομο έχει την ικανότητα να εργάζεται κανονικά και να είναι κοινωνικά λειτουργικό. Καθώς λοιπόν η κοινωνική και προσωπική ζωή δεν πλήττεται σε μεγάλα επίπεδα από την χρήση, δεν τίθεται και λόγος για ένταξη σε κάποια δομή απεξάρτησης.

Μία ακόμη διαφορά ανάμεσα στις δύο κατηγορίες είναι η σχέση τους με την παραβατικότητα, αφού τα άτομα που ανήκουν στην λειτουργική κατηγορία, περιορίζουν την παραβατική τους δράση στην αγορά, κατοχή και χρήση ουσιών. Αντιθέτως, οι χρήστες που κατατάσσονται στη δυσλειτουργική κατηγορία, εξωθούνται σε κλοπές, πορνεία, διακίνηση μεγάλων ποσοτήτων παράνομων ουσιών και σε κάποιες περιπτώσεις ακόμα και σε ανθρωποκτονία. Όπως είναι ξεκάθαρο αυτή η κατηγορία είναι εμφανώς πιο περιθωριοποιημένη, και έχει χάσει το συμβατικό της χαρακτήρα. Είναι άνθρωποι που έχουν βιώσει στην πλειονότητά τους την εμπειρία της φυλακής και έχουν κάνει την παρανομία τρόπο ζωής. Το κίνητρό τους για τα παραπάνω, δεν είναι άλλο από την απόκτηση της ουσίας, η οποία ορίζει και κατευθύνει την ύπαρξή τους.

Επιπρόσθετα, παρατηρούνται και άλλες διαφορές ανάμεσα στις δύο κατηγορίες, όπως για παράδειγμα η διαφοροποίηση της κύριας ουσίας χρήσης. Η λειτουργική ομάδα περιορίζεται στην χρήση κάνναβης, παραισθησιογόνων και αμφεταμινών, ενώ σε κάποιες ακραίες περιπτώσεις αναφέρεται και η χρήση κοκαΐνης (αν και προϋποθέτει εύπορους χρήστες). Από την άλλη, οι χρήστες που ανήκουν στη δυσλειτουργική κατηγορία, κάνουν χρήση των παραπάνω ουσιών στα προκαταρκτικά στάδια της χρήσης τους, ενώ στην συνέχεια περιορίζονται στην χρήση ηρωίνης και βενζοδιαζεπινών, των οποίων η χρήση γίνεται αντιληπτή από τον κοινωνικό περίγυρο. Αυτό συμβαίνει, διότι σύμφωνα με αναφορές στις συνεντεύξεις, καθώς το άτομο προχωρά στη χρήση ηρωίνης, αρχικά ελαττώνει και τελικά σταματά την χρήση κάνναβης, αφού πλέον δεν βρίσκει νόημα στην χρήση της και «δεν τους γεμίζει». Σε αυτό το σημείο, είναι σημαντικό να

αναφερθεί πως ο ισχυρισμός ότι η κάνναβη είναι ο προθάλαμος για άλλες πιο εθιστικές ουσίες, είναι εν μέρει σωστός, καθώς αφενός οι χρήστες ηρωίνης έχουν ξεκινήσει σε μεγάλο ποσοστό τους, τη χρήση τους από την κάνναβη, αφετέρου όμως δεν καταλήγουν όλοι οι χρήστες κάνναβης, εξαρτημένοι από την ηρωίνη. Το γιατί αυτό συμβαίνει σε κάποιους χρήστες ενώ σε κάποιους άλλους όχι, επιδιώκουμε να το απαντήσουμε με την παρούσα έρευνα.

6.2 Ανάλυση συνεντεύξεων

Για την ανάλυση των συνεντεύξεων, επιλέχθηκε η κατασκευή τριών γενικών θεματικών ενότητων που ακολουθεί την δομή του οδηγού των συνεντεύξεων. Αρχικά, η πρώτη ενότητα αφορά σε δημογραφικά χαρακτηριστικά των ερωτώμενων, για να έχουμε μια πληρέστερη εικόνα του προφίλ των ανθρώπων του αποτελούν το δείγμα της έρευνας. Η δεύτερη ενότητα έχει να κάνει με την κοινωνική ζωή και την ταυτότητα των χρηστών, και στοχεύει στη μελέτη του κοινωνικού πλαισίου του ατόμου από την προ της χρήσης ζωής του, μέχρι και σήμερα. Η τελευταία ενότητα εξετάζει θέματα σχετικά την χρήση καθ' εαυτή, από όπου θα προκύψει και το βίωμα του ατόμου μέσα στη χρήση, αλλά και η αντιμετώπιση του κοινωνικού περιγύρου σχετικά με αυτή.

Κατά την απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων, διατηρήθηκε ο λόγος των συνεντευξιαζόμενων, με όλες τις ιδιαιτερότητές του και τα λάθη του. Τα ονόματα που παρουσιάζονται κάτω από κάθε απόσπασμα είναι ψευδώνυμα, για να διαφυλαχθεί η ταυτότητα των συμμετεχόντων, καθώς παραλείπονται ή αποκρύπτονται ακόμη κάποια ιδιαίτερα σημεία της αφήγησής τους, που θα μπορούσαν ενδεχομένως να φανερώσουν την ταυτότητα του κάθε ατόμου.

6.2.1 Δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος

Το δείγμα αποτελείται από 11 άτομα συνολικά, εκ των οποίων οι 2 είναι γυναίκες και οι 9 άνδρες. Οι ηλικίες τους κυμαίνονται από 24 μέχρι και 53 ετών, και το μορφωτικό τους επίπεδο ποικίλει ανά περίπτωση. Σε προηγούμενο κεφάλαιο προχωρήσαμε σε διαχωρισμό των περιπτώσεων σε κοινωνικά λειτουργικούς και δυσλειτουργικούς χρήστες. Η γενικότερη εικόνα του δείγματος, δείχνει πως οι περισσότεροι κοινωνικά

λειτουργικοί χρήστες που συμμετείχαν στην εν λόγω μελέτη, είναι απόφοιτοι ΑΕΙ ή ΤΕΙ, είτε είναι εν ενεργεία φοιτητές. Αντιθέτως, οι κοινωνικά δυσλειτουργικοί χρήστες του δείγματος της έρευνας σε μεγάλο ποσοστό, δεν έχουν ολοκληρώσει τη φοίτησή τους στο γυμνάσιο. Επιπλέον, οι κοινωνικά δυσλειτουργικοί χρήστες, είναι εκείνοι που συνήθως αντιμετωπίζουν μεγαλύτερα βιοποριστικά προβλήματα, καθώς δυσκολεύονται να βρουν εργασία, είτε έχουν κάποιο βαθμό αναπηρίας και δεν είναι σε θέση να εργαστούν. Η κακή οικονομική τους κατάσταση, θα μπορούσε να είναι και η αιτία που η συγκεκριμένη ομάδα ατόμων εμφανίζεται να συμμετέχει σε παράνομες δραστηριότητες, καθώς η απόκτηση της ουσίας χρήσης είναι εξαιρετικά δαπανηρή, ειδικότερα για κάποιον με που δεν δύναται να εργαστεί.

6.2.2 Κοινωνική ζωή και ταυτότητα

Σε αυτή την ενότητα, επιδιώξαμε να εξετάσουμε κάποιες πτυχές της κοινωνικής ζωής των χρηστών σε σχέση με τη χρήση. Πιο συγκεκριμένα μελετήθηκαν τα ενδιαφέροντά τους, οι σχέσεις εντός της οικογένειας, η αντίληψη τους για τον ίδιο τους τον εαυτό, κάποια γεγονότα που ενδεχομένως τους σημάδευσαν, και η σχέση τους με την παραβατικότητα. Τα παραπάνω είναι ιδιαίτερα σημαντικά στη πορεία ζωής ενός ατόμου, καθώς συμβάλλουν στην κατασκευή της ατομικής ταυτότητας του χρήστη, και επομένως μπορούν να μας δώσουν χρήσιμες πληροφορίες σχετικά με τη διαδρομή του προς τη χρήση, και ίσως αργότερα και προς την εξάρτηση.

Αρχικά, οι συνεντευξιαζόμενοι εμφανίζουν ορισμένα κοινά σημεία ως προς τα ενδιαφέροντά τους. Σε κάποιες περιπτώσεις η μουσική αποτελεί κοινό παρονομαστή, σε συνδυασμό με το online gaming. Σε άλλες περιπτώσεις, τα άτομα είναι ενταγμένα σε συλλογικότητες που σχετίζονται είτε με ποδοσφαιρικές, είτε με πολιτικές ομάδες.

«Εγώ είμαι αναρχικός, είμαι ενεργό μέλος της Α.Κ. Αυτό προέκυψε μέσα από την φυλακή, τις εξεγέρσεις, τις αποχές φαγητών.» Άγγελος, 31 χρ.

Σε αυτή την περίπτωση, ο συνεντευξιαζόμενος όντας χρόνια στη χρήση από πολύ νεαρή ηλικία, και έχοντας από πολύ νωρίς την εμπειρία της φυλακής, αναφέρει πώς οι καταστάσεις και οι συνθήκες τον οδήγησαν στην αναρχική ιδεολογία. Εντός αυτού του πλαισίου, ένιωσε πως μπορεί να εκφραστεί και να ενταχθεί σε μια συλλογικότητα.

«Παίζω παιχνίδια online, το κάνω όταν σε φάση που δεν έχω τίποτα άλλο να κάνω. Είναι μια εξάρτηση που πρέπει να κοπεί. Αλλά σιγά σιγά το ελαττώνω.

Τις περισσότερες φορές με χαλαρώνει, δεν σκέφτομαι. Και μπάλα βλέπω, είμαι ΠΑΟΚ, ΠΑΟΚ μόνο [γέλια], πάω και στο γήπεδο, δεν ξέρω αν παίζει ρόλο, θύρα 4. Από μουσική τώρα ακούω γενικά ηλεκτρονική μουσική πιο πολύ [γέλια]. Αλλά μου αρέσουν πολύ και τα ρεμπέτικα.» Χρήστος, 24 χρ.

«Ταινίες, κόμικς, τέτοια επιστημονικής φαντασίας. Παλιά έπαιζα και παιχνίδια, τώρα το έχω κόψει. Από μουσική ακούω ηλεκτρονικές μουσικές, ψυχεδελικά ροκ μου αρέσουν έτσι πολύ.» Αλέξης, 25 χρ.

Η ηλεκτρονική μουσική αποτελεί ένα ακόμη χαρακτηριστικό που είναι κοινό σε χρήστες ουσιών, και ειδικότερα σε χρήστες παραισθησιογόνων. Άλλωστε όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενα κεφάλαια, σε παλαιότερες δεκαετίες συγκεκριμένες μουσικές κουλτούρες ήταν άμεσα συνδεδεμένες με τη χρήση ουσιών, όπως για παράδειγμα η ροκ και πανκ μουσική (Sanders, 2006). Αν και στη σύγχρονη εποχή κάτι τέτοιο δεν παρατηρείται με μεγάλη ένταση, από τις συνεντεύξεις προκύπτει πως τα άτομα σε κάποιες περιπτώσεις τείνουν να συνδέουν τη χρήση συγκεκριμένων ουσιών με μουσικές κουλτούρες. Η ένταξη του ατόμου σε ομάδες που η κουλτούρα των ναρκωτικών είναι αποδεκτή, φαίνεται να προκαλεί εξοικείωση στο άτομο και η εκκίνηση της χρήσης γίνεται με μικρότερες αντιστάσεις.

Το σημαντικότερο μέρος στην διαδρομή του ατόμου για τη χρήση, αφορά την οικογένεια. Η οικογένεια είναι ο μικρόκοσμος εντός του οποίου αναπτύσσεται το παιδί και ολοκληρώνεται σε ανεξάρτητο ενήλικα. Γενικότερα οι οικογένειες των χρηστών της έρευνας εμφανίζονται να χωρίζονται σε δύο κατηγορίες. Αρχικά οι δυσλειτουργικοί κοινωνικά χρήστες, συνηθέστερα προέρχονται από οικογένειες που οι γονείς είναι απόντες και δεν είναι ιδιαίτερα υποστηρικτικοί, ή ακόμα και βίαιοι. Από την άλλη, οι λειτουργικοί κοινωνικά χρήστες, προέρχονται από οικογένειες που συνήθως η μητέρα είναι υπερπροστατευτική, ενώ φαινομενικά φαίνονται να μην αντιμετωπίζουν κάποιο ιδιαίτερο πρόβλημα ή εντάσεις.

«Ε ήρθε η αστυνομία μια μέρα σπίτι μου και με πήρανε, και τότε αυτοί έδερναν πολύ. Αλλά εμένα δεν με ένοιαζε δεν χαμπάριαζα. Είχα φάει πολύ ξύλο από τον πατέρα μου, δηλαδή δεν τους φοβόμουν που με χτυπούσανε. Ο πατέρας μου ήταν σκληρός άνθρωπος, ένας αγριάνθρωπος και ας ήταν και ο πατέρας μου. Με το παραμικρό με χτυπούσε, δεν ήξερε να μιλήσει.» Δημήτρης, 33χρ.

Σε αυτό το απόσπασμα, ο συνεντευξιζόμενος αναφέρεται στον πατέρα του ως έναν ψυχρό και απόμακρο άνθρωπο, ο οποίος ήταν βίαιος μαζί του και δεν τον υποστήριζε όπως θα χρειαζόταν ένα παιδί. Από την συνολική αφήγησή του προκύπτει πως η

αδυναμία του πατέρα του να αντιμετωπίσει την ανυπακοή του ως παιδί και η έλλειψη επικοινωνίας, ήταν η αιτία που κατέληξε σε παρέες ανθρώπων που από πολύ μικρή ηλικία τον μύησαν στον κόσμο των ναρκωτικών.

«Η αιτία που έφυγε ο πατέρας μου, είναι επειδή η μάνα μου φοβότανε πως θα της κάνει κάτι. Ήταν βίαιος. Ε χτυπούσε γιατί η μάνα μου δεν τον ήθελε πλέον. Τον άφησε στην μπάντα, και ξέραμε πως είχε άλλη σχέση. Εγώ αναγκάστηκα να τον διώξω από το σπίτι όταν ήμουν 15 χρονών. Γιατί δεν άντεχα να βλέπω τη μάνα μου να υποφέρει» Μάνθος, 32 χρ.

Ο εν λόγω συνεντευξιαζόμενος αναφέρει πως στην εφηβεία του έγινε μάρτυρας μεγάλων εντάσεων εντός της οικογένειάς του. Οι σχέσεις με τον πατέρα του ήρθαν σε ρήξη, λόγω της βίαιης συμπεριφοράς του. Αν και ήταν μόλις 15 ετών, αναγκάστηκε να υπερασπιστεί την μητέρα του και να αναλάβει μεγάλες ευθύνες για ένα παιδί στην ηλικία του. Το μοτίβο του βίαιου και αυταρχικού πατέρα, εμφανίζεται σε πολλές περιπτώσεις χρηστών. Τα παιδιά αυτά εξοικειώνονται με τη βία και μεγαλώνοντας γίνονται εσωστρεφείς ή αισθάνονται την ανάγκη να καλύψουν τον πόνο τους με αυτοκαταστροφικές συνήθειες.

«Η μητέρα μου ήταν πολύ καλή, αλλά είχα έναν πατέρα που ήταν αλκοολικός και χασικλής. Όλα αρχίζουν στην οικογένεια. Αυτή η εικόνα μου έχει μείνει και ότι χτυπούσε τη μητέρα μου. Τα παιδιά δεν τα χτυπούσε, αλλά χτυπούσε τη μητέρα μου και αυτό με πονούσε περισσότερο.» Στάθης, 53 χρ.

Ειδικότερα σε περίπτωση που και ο πατέρας κάνει καταχρήσεις ουσιών, το παιδί εξοικειώνεται με το πρότυπο ενός πατέρα χαμένου στη χρήση. Η κατάχρηση με τη σειρά της, προκαλεί εντάσεις εντός της οικογένειας, καθώς ο πατέρας γίνεται βίαιος και αδιάφορος για την οικογένεια και τα παιδιά του. Όλες αυτές οι αναταραχές, οδηγούν σε σταδιακή απομάκρυνση του ατόμου από την οικογένειά του, τόσο σε συναισθηματικό όσο και σε φυσικό επίπεδο. Σε αυτή τη φάση το παιδί είναι ευάλωτο σε επιρροές και παρέες που μπορεί να τον οδηγήσουν σε παραβατικές δραστηριότητες.

Επομένως, είναι σαφές πως η οικογένεια αποτελεί σημείο αναφοράς για το άτομο. Όπως μελετήσαμε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, η προβληματικές οικογένειες φαίνεται επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό τον ψυχισμό ενός παιδιού. Η ολοκληρωμένη ανάπτυξη και κοινωνικοποίησή του εξαρτάται από την κατάσταση που επικρατεί εντός της οικογένειας και από την σχέση που το άτομο έχει με τα μέλη αυτής (Παπαδοπούλου, 2012: 143). Έτσι όπως από τη θεωρία έτσι και από την έρευνα, προκύπτει πως ο ρόλος της οικογένειας είναι καθοριστικός για την μετάβαση προς την εξάρτηση, καθώς τα γεγονότα εντός της

είναι αυτά που σε πολλές περιπτώσεις καθιστούν το άτομο ευάλωτο σε τέτοιους κινδύνους.

Όσον αφορά τον τρόπο που οι χρήστες αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους, σε γενικές γραμμές εκφράζεται από τους περισσότερους η επιθυμία για αλλαγή τρόπου ζωής. Η ζωή τους μέσα από τη χρήση είναι βαρίδιο για το ψυχισμό τους και αναφέρουν πως έχουν χάσει χρόνια ως δέσμιοι των ουσιών.

«Ακόμα και εγώ που είμαι ανοιχτόμυαλος, δεν θα έδινα την κόρη μου σε κάποιον που δεν μπορεί να τη συντηρήσει. Και εφόσον εγώ είμαι χρήστης, ζω με τους γονείς μου, ε και 31 χρονών να έχω βγάλει 15 χρόνια φυλακή...μερικές φορές ζηλεύω τα παιδάκια που τα βλέπω πάνε στο φροντιστήριο και δεν τους νοιάζει τίποτα, δεν είναι μπλεγμένα με ναρκωτικά ή φυλακή ή παρανομίες. Δηλαδή θα ήθελα να είμαι ένα από αυτά. Και μικρός διάολος ήμουν. Πρώτη φορά ξυρίστηκε μέσα στην φυλακή, δεν έχω ζήσει ούτε παιδική ηλικία, ούτε εφηβική.» Άγγελος, 31 χρ.

Στο παραπάνω απόσπασμα, ο χρήστης αναφέρει πως ενώ δέχεται κοινωνική περιθωριοποίηση, κατανοεί απολύτως τα αίτια αυτής, καθώς δεν είναι οικονομικά αυτόνομος και επιπλέον έχει περάσει το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του στη φυλακή. Ωστόσο από το συγκεκριμένο απόσπασμα είναι εύκολο να διακρίνουμε την πίκρα που αισθάνεται το άτομο για τις επιλογές και την πορεία της ζωής του, αφού δε κατάφερε να ζήσει ανέμελα παιδικά και εφηβικά χρόνια. Για τους χρήστες και ειδικότερα εκείνους που μυήθηκαν στη χρήση από τα παιδικά και εφηβικά τους χρόνια, το αίσθημα του κενού και της ματαιότητας είναι ακόμα πιο έντονο, καθώς οι καταστάσεις τους ανάγκασαν να ωριμάσουν απότομα, και να ζήσουν δυσάρεστες εμπειρίες που πολλοί άνθρωποι δεν βιώνουν καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους.

«Είχα κατάθλιψη, γενικά δεν με γεμίζει τίποτα, τίποτα. Νιώθω κενό. Δεν θα το έλεγα σαν δικαιολογία πως για αυτό κάνω και τη χρήση. Θα ήταν δικαιολογία, δεν θα στο έλεγα, γιατί δεν με γεμίζει ούτε και αυτό. Μέσα από τη φυλακή έχω γυρίσει όλη την Ελλάδα, και με έχουν δει πόσοι ψυχολόγοι, αλλά κανείς δεν έβγαλε κάτι να πει τι προσωπικότητα έχω, λες και θα μου πουν τι είμαι, pitbull, rottweiler [γέλια]. Ντάξει αυτοί βλέπανε τον φάκελο μου και μετά που μιλούσαμε λέγανε, πως είναι δυνατόν αυτός ο άνθρωπος να έχει σκοτώσει, να έχει κάνει ληστείες και αυτά.» Άγγελος, 31 χρ.

Η ύπαρξη κάποιας ψυχικής ασθένειας, συνδέεται συχνά με την χρήση ουσιών είτε σαν αιτία αυτής, είτε σαν απόρροια. Το άτομο μέσα στη χρήση και ειδικότερα εκείνοι που βρίσκονται εντός της φυλακής, βιώνει επιπροσθέτως και την έκθεσή τους σε ειδικούς που επιδιώκουν να προσδιορίσουν την ταυτότητα και το προφίλ που φέρει το άτομο και το

καθιστά παραβατικό, τοξικομανή, δολοφόνο, εγκληματία, κ.λπ. Τα άτομα χάνουν την δυνατότητα να μπορούν να αυτοκαθοριστούν και να διατηρήσουν έτσι την αξιοπρέπειά τους. Γίνονται τελικά αντικείμενο μελέτης και η περίπτωση τους εξετάζεται σε βάθος για να βρεθεί εντέλει τι πήγε στραβά με τον καθένα τους και κατέληξε να είναι τοξικομανής και παράνομος. Αυτή μαζί με άλλες διαδικασίας, συμβάλλουν στην ανακατασκευή της ταυτότητας του ατόμου ως τοξικομανή πλέον. Το άτομο χάνει τις προηγούμενες του ιδιότητες που συντελούσαν την ταυτότητα και γίνεται πια ένα στιγματισμένο και περιθωριοποιημένο άτομο για την κοινωνία, αλλά και τον ίδιο του τον εαυτό.

«Ήμασταν τότε μία παρέα 15 παιδιά. Αυτοί δεν ήταν καλά παιδιά, τα οποία κλέβανε, κάνανε, ράνανε.. και επειδή ήμουν πάντα περιέργος να βλέπω το τι κάνουνε... ξέρεις η περιέργεια σκότωσε τη γάτα. Ε έτσι και εμένα με σκότωσε και μπήκα φυλακή και ήμουν 14-15 χρονών. Με έβλεπε η αστυνομία που έκανα μαζί τους βόλτα με τα μηχανάκια... εγώ δεν είχα κάνει τίποτα απλά ήμουν μαζί τους σε κάτι ληστείες. Και αυτοί τελικά με κάρφωσαν όχι εγώ αυτούς.» Δημήτρης, 33χρ.

Η παρέες εμφανίζονται να έχουν μεγάλη επιρροή στο άτομο, τόσο σε σχέση με τη χρήση αλλά και με την παραβατικότητα. Η εξοικείωση με δραστηριότητες που για την ευρύτερη κοινωνία είναι μεμπτές, κάνουν πιο εύκολη την ενασχόληση του ατόμου με αυτές. Στην προκειμένη περίπτωση, η περιέργεια οδήγησε τον συνεντευξιαζόμενο σε κύκλους ανθρώπους που τον έμπλεξαν από πολύ μικρή ηλικία. Οι παράνομες δραστηριότητες σχετίζονται σε πολλές περιπτώσεις με την χρήση ουσιών, καθώς το άτομο αποκτά τις γνωριμίες που του προσφέρουν πιο εύκολη προσβασιμότητα σε αυτές.

«Τα χάπια σου έφερναν κλεπτομανία. Ήθελες να κλέψεις. Δεν είχα σώας τας φρένας. Δηλαδή έβλεπα το αυτοκίνητο και πήγαινα έσπαγα το τζάμι και έπαιρνα το κασετόφωνο.» Θάνος, 47 χρ.

«Αναγκαστικά κλέβεις για να πάρεις. Γιατί δεν μπορούσα να πω τότε μαμά δως μου 5 χιλιάρικα, κατάλαβες; Πήγαινα και έκλεβα» Δημήτρης, 33χρ.

Είναι γνωστό πως οι ναρκωτικές ουσίες είναι παράνομες, τόσο η χρήση τους όσο και η διακίνηση και κατοχή τους. Επιπλέον, η αυξημένη τιμή εμπορίας τους οδηγεί σε πολλές περιπτώσεις τα άτομα σε ληστείες και κλοπές για την απόκτηση των απαραίτητων χρημάτων που θα τους εξασφαλίσουν την αγορά της ουσίας. Ακόμη, η χρήση προκαλεί στο άτομο χαλάρωση των ηθικών του φραγμών και έτσι σε πολλές περιπτώσεις το άτομο διαπράττει αδικήματα που υπό κανονικές συνθήκες δεν θα το έκανε.

6.2.3 Το βίωμα της χρήσης

Η στάση του πολύ κοντινού κοινωνικού περιβάλλοντος, διαδραματίζει σημαντικό ρόλο για την πορεία του χρήστη. Η ουσιαστική στήριξη του ατόμου από την οικογένεια φαίνεται να παίζει σημαντικό ρόλο για την εξέλιξη της χρήσης, παρόλο που η απόφαση διακοπής της, εξαρτάται αποκλειστικά από την θέληση του ατόμου. Ωστόσο είναι σημαντικό να γνωρίζει κανείς πως υπάρχουν άνθρωποι που υποστηρίζουν αυτήν του την προσπάθεια. Αντιστοίχως, η συναναστροφή με ανθρώπους που αποδέχονται την χρήση ουσιών, είναι πολύ πιθανό να επηρεάσει το άτομο προς αυτήν την κατεύθυνση, χωρίς όμως να είναι αρκετό από μόνο του.

«Είχα αυτόν τον παιδικό φίλο, που έκανε ναρκωτικά από τα 17 του. Αυτός ήταν η αιτία που γνώρισα τους υπόλοιπους και έγινε η καταστροφή μου»
Μάνθος, 32 χρ.

Σε αυτό το απόσπασμα, όπως και σε πολλά ακόμη, ο χρήστης αποδίδει μεγάλο μερίδιο ευθύνης στις παρέες συνομηλίκων. Η παρέα του ατόμου λειτουργεί συχνά ως ο συνδετικός κρίκος ανάμεσα στον χρήστη και την ουσία, καθώς διαφορετικά είναι δύσκολη η πρόσβαση σε αυτή. Ωστόσο η ύπαρξη μιας παρέας φίλων που έχει πρόσβαση σε παράνομες ουσίες, δεν είναι αρκετή. Ο συνδυασμός της όμως με τον ελλειμματικό ψυχισμό, και άλλα οικογενειακά κυρίως προβλήματα, καθιστούν το άτομο ευάλωτο σε τέτοιες επιρροές.

Οι παρέες συνομηλίκων, αποτελούν μεγάλη επιρροή για το άτομο. Ειδικότερα κατά την εφηβεία που το άτομο προσκολλάται σε αυτές, ενώ παράλληλα απομακρύνεται από την οικογένεια, οι συνήθειες της ομάδας συνομηλίκων αποτελούν πρότυπο προς μίμηση (Κωνσταντινίδης, 2004: 191). Έτσι είναι φυσικό ότι η εξοικείωση της παρέας με τις ουσίες, θα επηρεάσει το άτομο και ειδικότερα στις περιπτώσεις που προϋπάρχουν προβλήματα όσον αφορά την οικογένεια.

«Βασικά υπάρχει μεγάλη προκατάληψη από τον κόσμο. Περπατάς και είναι ο άλλος δίπλα σου στο λεωφορείο, στο δρόμο, στα ψώνια, παντού. Μόλις ακούσουν ότι είναι τοξικομανής... Τι λες; μέσα στο μαύρο υπάρχει λίγο άσπρο και μέσα στο άσπρο υπάρχει λίγο μαύρο.» Στάθης, 53 χρ.

Ο εν λόγω ερωτώμενος, αναφέρεται στην αντιμετώπισή του από τον κοινωνικό σύνολο ως καρκίνωμα της κοινωνίας, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η κοινωνική διάσταση του προβλήματος. Η πλειονότητα του πληθυσμού αντιλαμβάνεται την τοξικοεξάρτηση

ως μια απόφαση για την οποία ευθύνη φέρει μόνο το άτομο. Ακόμα και οι ίδιοι οι χρήστες θεωρούν πως η κατάστασή τους οφείλεται στις λανθασμένες επιλογές τους. Ωστόσο η πραγματικότητα είναι πιο σύνθετη, αφού η τοξικομανία δεν είναι αποκλειστικά μία απόφαση σχετικά με τη χρήση. Είναι ένα πρόβλημα πολυπαραγοντικό, που οφείλεται σε βιολογικούς, κοινωνικούς και ψυχολογικούς παράγοντες. Βεβαίως σημαντικό ρόλο παίζουν και οι συγκυρίες, αφού όπως προαναφέρθηκε είναι απαραίτητη και η ύπαρξη ενός συνδετικού κρίκου ανάμεσα στο άτομο και τις παράνομες ουσίες.

«Τότε δεν υπήρχε ενημέρωση. Θυμάμαι ένα σύνθημα, τα ναρκωτικά χτυπάνε την πόρτα σας, αφήστε τις πόρτες ανοιχτές.» Αθανασία, 44 χρ.

«Οι γονείς μου προσπαθούσαν να μας αποτρέψουν από αυτό, και εγώ τότε το κατέκρινα πολύ. Ήμουν πολύ κατά αυτού.» Ελένη, 28 χρ.

Στα παραπάνω αποσπάσματα, παρατηρείται πως οι δύο συνεντευξιαζόμενες έχουν διαφορετικά βιώματα όσον αφορά την ενημέρωση γύρω από τη χρήση. Αυτό οφείλεται αρχικά στη διαφορά ηλικίας, αφού η πρώτη ξεκίνησε τη χρήση σε μία περίοδο που τα ναρκωτικά ήταν απενοχοποιημένα και συντελούσαν μια ολόκληρη κουλτούρα και τρόπο ζωής. Η δεύτερη συνεντευξιαζόμενη αντιθέτως, μεγάλωσε σε μια περίοδο που η επικινδυνότητα των ναρκωτικών ήταν πλέον γνωστή. Είναι σημαντικό να αναφερθεί πως η εξέλιξη των δύο ήταν αρκετά διαφορετική, αφού η πρώτη ανήκει στην κατηγορία των κοινωνικά δυσλειτουργικών χρηστών, ενώ η δεύτερη ανήκει στους λειτουργικούς χρήστες.

«Και έφτασα στα 19, που από τις παρέες παρασύρθηκα, γνώρισα κάποια άτομα που δεν έπρεπε. Εκεί ξεκίνησε η κατρακύλα. Ήμασταν μαζί από το σχολείο και κάποια στιγμή έφερε κάποιον που έκανε χρήση. Εμείς ήμασταν πιο πριν σε άλλη παρέα αλλά δεν κολλούσαμε και φύγαμε, γιατί τότε αρχίσαμε τα τσιγαριλίκια, ενώ οι άλλοι όχι. Η πρώτη φορά ήταν ένα εντελώς χάσιμο του εγκεφάλου, οδηγούσα μηχανάκι και δεν έβλεπα ούτε το πεζοδρόμιο, είχα ζαλιστεί. Μετά έκανα πιο συχνά και είχα γνωρίσει τότε και τον άλλον που μας έριξε στα βαριά ας πούμε. Ξεκίνησε με έκσταση, και νιώσαμε μια ευφορία, έχει να κάνει με την ψυχολογία κάθε φορά. Τότε πηγαίναμε στα rave party που λέμε κάθε Σάββατο. Ε εκεί είχε όλα αυτά κοκαΐνη και έκσταση. Η ηρωίνη, μετά από τα πάρτι δεν μπορούσες να ηρεμήσεις ήσουν κουρασμένος. Η δεύτερη μέρα ήταν ένα πράγμα τρελό. Εκεί έκανα ηρωίνη. Την πρώτη φορά είσαι βασιλιάς και μετά από ένα διάστημα εθίζεσαι και εκεί πάει τελειώνει το πράγμα. Έμπλεξα χωρίς καν να το καταλάβω. Όταν άρχισα να βγάζω τα στερητικά και τρώμαξα. Αλλά είχα την παρέα και δεν με άφηναν να το σκεφτώ και πολύ.» Μάνθος, 32.χρ

Ο συνεντευξιαζόμενος σε αυτό το απόσπασμα, κάνει μία σύντομη αναδρομή στο ιστορικό του από την πρώτη χρήση στην εξάρτηση. Αρχικά ξεκίνησε τη χρήση κάνναβης στο πλαίσιο της παρέας για να καταλήξει μετά από κάποιο διάστημα εξαρτημένος από την ηρωίνη. Η μετάβαση προς την εξάρτηση, γίνεται σύμφωνα με τους χρήστες χωρίς να το συνειδητοποιήσουν. Κάθε βήμα στη χρήση, αποτελεί απομυθοποίηση των επόμενων, με αποτέλεσμα να γίνεται πράξη αυτό που κάποτε φαινόταν ξένο και κατακριτέο. Πιο συγκεκριμένα, κανένας δεν ξεκινά με την χρήση ηρωίνης, αλλά η μετάβαση «χτίζεται» σταδιακά στα πλαίσια μιας ομάδας ανθρώπων, που έχουν κοινό παρονομαστή τη χρήση ουσιών.

«Όταν με χτυπούσε ο πατέρας μου και μου έλεγε μην βγεις μην πας σε αυτήν την καφετέρια, εγώ ήθελα να πιώ. Με έκανε όχι να το ξεχάσω αλλά να μην με νοιάζει, να μην με ενδιαφέρει. Ένιωσα την ανάγκη να ψάξω να κάνω. Όχι με το τσιγάρο. Με το τσιγάρο δεν το είχα αυτό. Με την ηρωίνη. Το χασίσι δεν με ενδιέφερε, με χαλούσε.» Δημήτρης, 33χρ.

«Ήμασταν μια παρέα 30 άτομα. Οι πιο πολλοί έχουν πεθάνει από τα ναρκωτικά. Εμείς που είμαστε ζωντανοί είναι επειδή μπήκαμε φυλακή και πήραμε παράταση ζωής. Εγώ δεν ξεκίνησα με μυτιές, ξεκίνησα κατευθείαν με ενδοφλέβια. Μετά από λίγο καιρό είχαμε αρρωστήσει. Είχα έναν ξάδερφο, δεν θέλω να ρίξω ευθύνες, αλλά έτσι από αυτόν είχε ξεκινήσει. Έβλεπα που κάνανε οι άλλοι, και μια μέρα μου λέει, έλα σφίξε το χέρι σου να πιείς. Ε όντως ήπια, για αυτό τη λέμε παραμύθα, δεν σκέφτεσαι τίποτα δεν έχεις πρόβλημα, ξεχνάς τα πάντα. Έχω συμβιβαστεί και πάω με το θάνατο χέρι – χέρι.» Άγγελος, 31 χρ.

Η χρήση ουσιών, είναι ο τρόπος των χρηστών να μουνδιάζουν συναισθηματικά. Σε αυτά τα παραδείγματα οι χρήστες που προέρχεται από ένα βίαιο και ψυχρό οικογενειακό περιβάλλον, προσανατολίζονται στην κατανάλωση ναρκωτικών για να απαλύνουν τον πόνο τους. Η οικογένεια παίζει πρωταρχικό ρόλο στη ζωή ενός ατόμου, καθώς μπορεί να αποτελέσει στήριγμα για τις διάφορες δυσκολίες, ή να σπρώξει το άτομο στην καταστροφή. Όλα ξεκινάνε από τα βιώματα του ατόμου εντός της οικογένειας, για αυτό και στην περίπτωση της τοξικοεξάρτησης, είναι ευκολότερο να δίνεται έμφαση στην πρόληψη και την ανάπτυξη υγιών παιδιών, παρά στην αντιμετώπιση της χρήσης που σε πολλές περιπτώσεις δεν έχει τα επιθυμητά αποτελέσματα.

«Ντάξει το είχα ψυλλιαστεί και τον ρώτησα, και έτσι ήθελα να κάνω. Εντωμεταξύ ήμουν φανατικό αντικαπιναστής, αυτοί είναι οι χειρότεροι. Τέλος πάντων, μετά ξέρασα και ήμουν ψιλοχάλια. Έχω κάνει έκσταση, MDMA, και κόκα. Η στιγμή που σκύβεις να ρουφήξεις την κόκα, είναι η στιγμή που αισθάνεσαι απόλυτα ναρκομανής.» Χρήστος, 24 χρ.

Η περιέργεια αποτελεί σε πολλές περιπτώσεις αφορμή για τις πρώτες χρήσεις ουσιών, και η ύπαρξη χρηστών στο κοντινό φιλικό περιβάλλον εξυπηρετεί την ικανοποίησή της. Όπως αναφέρει και ο συγκεκριμένος συνεντευξιαζόμενος, η στιγμή που έκανε πρώτη φορά χρήση κοκαΐνης, είχε συμβολική σημασία για εκείνον, αφού ένιωσε πως ξεπερνά τα όρια του συμβατικού ατόμου που κάνει ελεγχόμενη και περιστασιακή χρήση ουσιών. Επιπλέον, ο τρόπος χρήσης της κοκαΐνης σε συνδυασμό με την βαρύτητα που η ίδια η ουσία έχει για την κοινωνία, προκαλεί στο άτομο ενοχές και φόβο πως ξεφεύγει από τον έλεγχο του εαυτού του.

«Ήμουν με έναν φίλο μου και είχαμε κάνει σοκολάτα, και μου φάνηκε πολύ περίεργο που το είχε. Είχαμε πιεί και κάτι κρασιά. Το ετοίμαζε εκεί και μου λέει έλα να κάνουμε ένα τσιγάρο, και λέω ε ας το κάνουμε. Η πρώτη φορά που δοκίμασα ηρωίνη ήταν με μία φίλη μου. Μπορώ να πω και από πείσμα γιατί ήμουν ερωτευμένη με έναν τύπο από ένα γκρουπ, ο οποίος ήτανε τζάνκι τελείως τζάνκι, και ήξερα πως θα τον νευριάσω κάπως ίσως. Ήταν και περίοδος που ήμουν τελείως ελεύθερη και είχε party time όλη την ώρα.» Αθανασία, 44 χρ.

«Στα 26 έκανα πρώτη φορά, από τον φίλο μου που είχε βρει MDMA, και είχαμε πει πως θα κάνουμε μαζί οι δυο μας, καθαρά για να περάσουμε καλά. Επειδή ο φίλος μου είχε δοκιμάσει και τα είχε απενοχοποιήσει απόλυτα, και ήξερα πως δεν θα έκανε κάτι για να με βλάψει. Την πρώτη φορά ήταν πολύ ωραία, αλλά την τελευταία φορά πήραμε περισσότερη ποσότητα, και τρομάξαμε πολύ, οπότε δεν θα ξανακάνω. Οι ενοχές που νιώθω είναι σε σχέση με τους γονείς μου, δεν θα ήθελα να σκεφτούν αυτό γιατί θα στεναχωρηθούν πολύ» Ελένη, 28 χρ.

Όσον αφορά τις γυναίκες χρήστες, η απόφαση για τη χρήση συμπεριλαμβάνει συνήθως και έναν άντρα που συνήθως είναι ο ερωτικός σύντροφος. Οι γυναίκες φαίνεται να επηρεάζονται τόσο από τον σύντρόφό τους, που καταλήγουν να κάνουν κάτι που παλαιότερα ήταν αντίθετες με αυτό (Παπαδή, 2006: 19). Εντός της σχέσης, η γυναίκα ξεκινά να φέρει αντιστάσεις που γίνονται αιτία εντάσεων. Σταδιακά, αναγκάζεται να υποχωρήσει και να αποδεχτεί το γεγονός ότι ο σύντροφός της είναι χρήστης για να παραμείνει μαζί του. Στη συνέχεια υποχωρούν και οι αντιστάσεις της ίδιας, αφού έχει απομυθοποιήσει αυτό που συμβαίνει καθημερινά τόσο κοντά της, και έτσι η χρήση είναι θέμα χρόνου. Ο ρόλος του συντρόφου, είναι καταλυτικός στην περίπτωση των γυναικών χρηστών, αφού είναι ο άνθρωπος στον οποίο επαφίονται. Ωστόσο οι γυναίκες βιώνουν τη χρήση σε χειρότερες συνθήκες απ' ότι οι άντρες, αφού σε μεγάλα ποσοστά

καταλήγουν να είναι άστεγες, να μεγαλώνουν μόνες τους τα παιδιά τους και σχεδόν το 50% καταλήγει στην πορνεία για να επιβιώσει (Παπαδή, 2006: 19).

Ομοίως και στις περιπτώσεις των δύο γυναικών που συμμετείχαν στην έρευνα, η αρχική υποχώρηση ως προς τη χρήση ουσιών γίνεται με αφορμή τις προτροπές ή την αναζήτηση προσοχής από τον σύντροφο. Ωστόσο αυτή η διαπίστωση που προκύπτει από τις εν λόγω συνεντεύξεις, αποτελεί απλή ένδειξη μίας τάσης που αναφέρεται στη βιβλιογραφία σχετικά με της γυναίκες χρήστες, καθώς το δείγμα μας συμπεριλαμβάνει μόλις δύο γυναίκες, γεγονός που μας καθιστά επιφυλακτικούς ως προς τη γενίκευση των διαπιστώσεών μας.

6.3 Αποτελέσματα έρευνας πεδίου

Από τα παραπάνω δεδομένα, προκύπτει πως η χρήση ουσιών δεν είναι εξ ολοκλήρου μια απόφαση που λαμβάνεται από το άτομο, αλλά είναι η κατεύθυνση στην οποία το άτομο οδηγείται, ως απόρροια πολλών και σύνθετων παραγόντων που μπορεί να σχετίζονται με το κοινωνικό και κυρίως οικογενειακό του υπόβαθρο, την ψυχολογική του κατάσταση και τις συνθήκες που καθιστούν την πρόσβαση στις παράνομες ουσίες δυνατή. Η ομαλή και επιτυχημένη κοινωνικοποίηση του ατόμου, είναι καθοριστικής σημασίας για την πορεία του και εξαρτάται από την ένταξη του ατόμου σε διαφορετικές ομάδες (οικογένεια, παρέα, δουλειά, κ.α.), ανάλογα με την ηλικιακή περίοδο που διανύει. Ωστόσο τα άτομα επωμίζονται την ευθύνη της κατάστασής τους, με αποτέλεσμα να περιθωριοποιούνται και να ζουν στιγματισμένοι από τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας.

Οι χρήστες είναι άτομα ευάλωτα, που συνηθέστερα έχουν βιώσει κάποιο τραυματικό γεγονός που σχετίζεται με την οικογένεια. Γενικότερα η οικογένεια βρίσκεται στο επίκεντρο της ανάλυσης, καθώς ο ρόλος της είναι πρωταρχικός και επηρεάζει κάθε στάδιο από την πρώτη χρήση μέχρι και την απόφαση για απεξάρτηση. Ακόμη όπως είδαμε, σημαντικός είναι και ο ρόλος της ομάδας συνομηλίκων, αφού κατέχουν ιδιαίτερη θέση στη ζωή του ατόμου, και ειδικότερα κατά την εφηβεία το άτομο προσκολλάται σε αυτούς ενώ γίνεται αντιδραστικό και απομακρύνεται από την οικογένειά του. Σε αυτή τη φάση της ζωής του, το άτομο είναι ευάλωτο στους κινδύνους καθώς μπορεί να επηρεαστεί πολύ εύκολα από την παρέα. Όπως προκύπτει και από τις συνεντεύξεις, η πρώτη χρήση γίνεται στην πλειονότητα των περιπτώσεων, εντός της παρέας

συνομηλίκων, και η εξέλιξή της εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό στην στάση που η ομάδα διατηρεί προς τις ουσίες. Έτσι η ένταξη του ατόμου σε μια συλλογικότητα και η αποδοχή του από το σύνολό της, φαίνεται να παίζει σημαντικό ρόλο για τον ψυχισμό του ατόμου. Μπορεί επομένως η χρήση να γίνει επειδή το άτομο το επιθυμεί, ή διότι νιώθει πίεση από την παρέα και δεν θέλει να διαφέρει από τα υπόλοιπα μέλη.

Συλλογικότητα όμως δεν αποτελεί μονάχα η παρέα συνομηλίκων, αλλά θα μπορούσε να προκύψει και στα πλαίσια ένταξης σε μια ομάδα ατόμων με κοινές πολιτικές πεποιθήσεις, κοινές προτιμήσεις στη μουσική ή ακόμα και η παρέα που συγκροτείται στη δουλειά ή κάποια άλλη δραστηριότητα του ατόμου. Η επίδραση που η ομάδα έχει στο άτομο είναι η ίδια, καθώς το άτομο επιδιώκει να γίνει ισότιμο μέλος της, υιοθετώντας τις συνήθειες της.

Στην πορεία η χρήση γίνεται η λύση που το άτομο αναζητά για να «παγώσει» τις αρνητικές του σκέψεις και την οδύνη που του προκαλούν τα προβλήματα που βιώνει. Μαθαίνει λοιπόν να ζει δέσμιο στα ναρκωτικά, και καλύπτει με αυτά τον πόνο του και τα δυσάρεστα συναισθήματα που μπορεί να του προκαλεί η καθημερινότητα. Αυτά σε συνδυασμό με την βιολογική του εξάρτηση στις ουσίες, καθιστούν ιδιαίτερα δύσκολη την διακοπή της χρήσης. Πολλές φορές η αποχή από την χρήση διακόπτεται, και το άτομο υποτροπιάζει είτε λόγω της επιρροής του από την παρέα που συνεχίζει τη χρήση, είτε λόγω κάποιου συμβάντος που καθιστά ανέφικτη την προσπάθεια.

Όπως είδαμε, μέσα στη χρήση το άτομο αποκτά νέα περιθωριακή ταυτότητα, καθώς σταδιακά στερείται της παλιάς του ταυτότητας. Ιδιαίτερα όταν η χρήση είναι εμφανής, επέρχεται και ο παραγκωνισμός του από την υπόλοιπη κοινωνία, καθώς αντιμετωπίζεται με αποστροφή και ως επικίνδυνος για την κοινωνική ευταξία.

7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η τοξικοεξάρτηση είναι ένα από τα συνηθέστερα κοινωνικά προβλήματα που πλήττουν τον σύγχρονο κόσμο, και γίνεται συχνά η αιτία αποκλεισμού των χρηστών από το κοινωνικό γίγνεσθαι. Δυστυχώς, σπάνια η εξάρτηση ουσιών γίνεται αντιληπτή ως κοινωνικό πρόβλημα, αφού οι ευθύνες επιρρίπτονται στους χρήστες για τις ατομικές τους επιλογές. Βεβαίως ο χρήστης έχει κάποια χαρακτηριστικά που τον καθιστούν πιο ευάλωτο προς την εξάρτηση, όμως πολύ σημαντικό ρόλο παίζουν και οι συγκυρίες που φέρνουν σε επαφή το άτομο με κύκλους χρηστών.

Για τη μελέτη του προβλήματος, πραγματοποιήθηκε επιτόπια έρευνα που τα αποτελέσματά της συμφωνούν σε μεγάλο βαθμό με την υπάρχουσα θεωρία, καθώς επισημαίνεται η σημαντικότητα της οικογένειας, της ομάδας ομηλικών και γενικότερα του κοινωνικού περιβάλλοντος. Οι χρήστες εμφανίζονται να είναι συναισθηματικά αδύναμοι και επιρρεπείς, ενώ παράλληλα προσανατολίζονται στη χρήση για να ανακουφίσουν τον ψυχικό πόνο που μπορεί να αισθάνονται από τα διάφορα προβλήματα που αντιμετωπίζουν. Παρόλο που οι χρήστες παρουσιάζονται στο συμβατικό μέρος της κοινωνίας σαν επικίνδυνοι εγκληματίες, σε πολλές περιπτώσεις η χρήση είναι η αιτία που οδηγούνται εκεί.

Στην έρευνα που διεξήχθη, διαπιστώθηκε πόσο σημαντικός είναι ο ρόλος της οικογένειας και της παρέας συνομηλικών. Ωστόσο ο ελλειμματικός ψυχισμός του ατόμου, είναι που δίνει την τελική ώθηση για την χρήση ουσιών. Ειδικότερα σε περιπτώσεις που το άτομο έχει βιώσει κάποια βιογραφική ρήξη (όπως η απώλεια, η ενδοοικογενειακή βία, κ.α.), είναι ακόμα πιο ευάλωτο στους εν λόγω κινδύνους.

Ενώ αρχικά το άτομο είναι αντίθετο προς τη χρήση, το πέρασμα μέσα από παρέες και εμπειρίες, κάνει τις ουσίες να μην φαίνονται τόσο ένοχες και επικίνδυνες. Σταδιακά απομυθοποιείται η ιδέα που επικρατεί στην ευρύτερη κοινωνία για τις ναρκωτικές ουσίες και στο πλαίσιο της παρέας συνήθως το άτομο παραιτείται από τις αντιστάσεις του και καταλήγει αργότερα εξαρτημένο και δέσμιο στα ναρκωτικά, χωρίς να το καταλάβει. Στη διάρκεια αυτής της διαδρομής, το άτομο εξοικειώνεται με τις παράνομες ουσίες και αφήνει πίσω του τις αντιθετικές αντιλήψεις του σχετικά με τη χρήση.

Μέσα από τη χρήση το άτομο χάνει τον έλεγχο του σώματός του και του εαυτού του. Η ταυτότητά του αποδομείται και ανακατασκευάζεται σε μία νέα περιθωριοποιημένη,

που έχει στο επίκεντρο της τη χρήση ουσιών. Η παράλληλη επίδοση σε παράνομες δραστηριότητες, επιταχύνει αυτή τη διαδικασία και το άτομο καταλήγει κοινωνικά αποκλεισμένο.

Καθώς η τοξικομανία αποτελεί κοινωνικό πρόβλημα, θα πρέπει να δοθεί έμφαση στην αντιμετώπισή του ως τέτοιο. Θα πρέπει δηλαδή να δοθεί βάση στην πρόληψη του φαινομένου και των διαδικασιών που οδηγούν τα άτομα στην τοξικομανία, καθώς η απεξάρτηση των τοξικομανών, αποτελεί καταστολή του φαινομένου, και δεν επιλύει το πρόβλημα για τις επόμενες γενεές. Εάν δεν ανατρέξουμε στις διαδικασίες που έχουν ως αποτέλεσμα την εξάρτηση από τις ουσίες, θα εξακολουθούν να υπάρχουν άτομα που πηγαίνουν προς αυτή την κατεύθυνση. Το μεγαλύτερο μερίδιο ευθύνης για την πρόληψη της τοξικοεξάρτησης το φέρει η οικογένεια, εντός της οποίας πρέπει να γίνουν οι απαραίτητες διεργασίες, για την ανατροφή υγιών και αυτόνομων παιδιών, που θα εξελιχθούν σε υγιείς ενήλικες. Έτσι είναι σημαντικό να δίνεται έμφαση στην ομαλή κοινωνικοποίηση των παιδιών εντός και εκτός της οικογένειας, και την ενίσχυση των δομών που ασχολούνται με την πρόληψη του φαινομένου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αλεξανδρόπουλος, Σ. (2009). Η θεωρητική συνεισφορά του R. E. Park. Στο Ν. Τάτσης, & Μ. Θανοπούλου (επιμ.), *Η κοινωνιολογία της Σχολής του Σικάγου* (σσ. 111-145). Αθήνα: Παπαζήση.
- Γιωτσίδα, Β., Καραγάλιου, Κ., Κίτσος, Γ., Ταταρίδου, Χ., & Ψαρρά, Μ. (2002). Χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών και παραβατικότητα. Στο Χ. Ζαραφονίτου, & Ι. Τσίγκανου (επιμ.), *Ναρκωτικά: Τάσεις και εγκληματολογικές διαστάσεις στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα* (σσ. 61-99). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγείας. (2000). *Ετήσια έκθεση του ΕΚΤΕΠΝ για την κατάσταση των ναρκωτικών στην Ελλάδα το 1999*. Αθήνα: ΕΚΤΕΠΝ.
- Κελέσεβα – Ουμουδουμίδου, Λ. (2000). Φυσιολογική βάση της εξάρτησης από ναρκωτικές ουσίες και την αλκοόλη: Προοπτικές αντιμετώπισης. Στο Κ. Κασιμάτη (επιμ.), *Φαινόμενα κοινωνικής παθολογίας σε ομάδες κοινωνικού αποκλεισμού* (σσ. 113-123). Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο ΚΕΚΜΟΚΟΠ.
- Κίτσος, Γ. (2002). Εγκληματικότητα χρηστών ναρκωτικών ουσιών και κοινωνικός αποκλεισμός. Στο Χ. Ζαραφονίτου, & Ι. Τσίγκανου (επιμ.), *Ναρκωτικά: Τάσεις και εγκληματολογικές διαστάσεις στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα* (σσ. 173-225). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Κωνσταντινίδης, Γ. (2004). *Ο Μίτος της Αριάδνης. Για την έξοδο από το λαβύρινθο της ηρωίνης*. Αθήνα: Θυμάρι.
- Λαμπροπούλου, Ε. (2009). Η Σχολή του Σικάγου και η νεανική παραβατικότητα. Στο Ν. Τάτσης, & Μ. Θανοπούλου (επιμ.), *Η κοινωνιολογία της Σχολής του Σικάγου* (σσ. 259-285). Αθήνα: Παπαζήση.
- Λιάππας, Γ. (2002). *Χασίς: ο άγνωστος της διπλανής πόρτας*. Αθήνα: Πατάκη.
- Λυδάκη, Α. (2012). *Ποιοτικές μέθοδοι της κοινωνικής έρευνας*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Μάτσα, Κ. (2004). Γιατί γίνεσαι τοξικομανής; Στο Μ. Μαρινοπούλου & Π. Κεφάλας (επιμ.), *Η εξαρτητική διαδικασία* (σσ. 65-72). Αθήνα: Χατζηνικολή.
- Μάτσα, Κ. (2012). *Το αδύνατο πένθος και η κρύπτη*. Αθήνα: Άγρα.
- Μάτσα, Κ. (2013). *Ψάξαμε ανθρώπους και βρήκαμε σκιές. Το αίτιγμα της τοξικομανίας*. Αθήνα: Άγρα.

- Μουσούρου, Λ. (1998). Κοινωνικός αποκλεισμός και κοινωνική προστασία. Στο Κ. Κασιμάτη (επιμ.), *Κοινωνικός αποκλεισμός: η ελληνική εμπειρία* (σσ. 67-85). Αθήνα: Gutenberg.
- Μπάλλας, Κ. (2000). Εξαρτησιογόνες ουσίες: διεθνείς και ελληνικές διαστάσεις του προβλήματος. Στο Κ. Κασιμάτη (επιμ.), *Φαινόμενα κοινωνικής παθολογίας σε ομάδες κοινωνικού αποκλεισμού* (σσ. 103-112). Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο ΚΕΚΜΟΚΟΠ.
- Μπουρλιάσκος, Β. (2000). Εισαγωγή. Στο Η. Becker, *Οι περιθωριοποιημένοι* (σσ. 9-30), (μτφρ. Α. Κουτζόγλου & Β. Μπουρλιάσκος). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Ξυπολυτάς, Ν. (2013). *Εσωτερική οικιακή εργασία: η συμβολή της οικογένειας και των σχέσεων αλληλεγγύης στην αναπαραγωγή της εργασίας*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Παπαγεωργίου, Ε. (1995). Εξαρτημένη συμπεριφορά. Στοματικός χαρακτήρας – Κατάθλιψη. Στο Συλλογικό, *Το τρίγωνο της συνάντησης. Ουσία, περιβάλλον, προσωπικότητα: το φαινόμενο της ουσιοεξάρτησης*. (σσ. 21-33). Αθήνα: ΕΕΤΑΑ.
- Παπαγεωργίου, Ε. (επιμ.) (1999). *Ανίχνευση τάσεων εξάρτησης από ψυχοδραστικές ουσίες*. Αθήνα: ΤΕΙ Αθήνας.
- Παπαδάτος, Γ. (2001). *Ναρκοτικές ουσίες στην παιδική και εφηβική ηλικία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Παπαδή, Μ. (2006). *Η οικογένεια του εξαρτημένου: συμβίωση ή υποστήριξη; Ο ρόλος της στην έκβαση της θεραπείας του εξαρτημένου*. (Διδακτορική Διατριβή). Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.
- Παπαδοπούλου, Δ. (επιμ.) (2002). *Από την κοινωνική ευπάθεια στον κοινωνικό αποκλεισμό*. Αθήνα: Μελέτες ΙΝΕ.
- Παπαδοπούλου, Δ. (2012). *Κοινωνιολογία του αποκλεισμού στην εποχή της παγκοσμιοποίησης*. Αθήνα: Τόπος.
- Παρασκευόπουλος, Ν. (2004). *Η καταστολή της διάδοσης των ναρκωτικών στην Ελλάδα*. Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα.
- Περαντζάκη – Καρατζόγλου, Ι. (1993-1995). Προσδιορισμός ανομικών παραγόντων που μπορεί να οδηγήσουν στη χρήση ναρκωτικών. *Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας*, 11-16, 220-240.

- Περαντζάκη – Καρατζόγλου, Ι. (2001). *Κοινωνική ανομία και ναρκωτικά*. Αθήνα: Καστανιώτη
- Ρήγα, Α. (2010). *Κοινωνικές αναπαραστάσεις και ψυχοκοινωνική ταυτότητα*. Αθήνα: Πεδίο.
- Ρούσσης, Α. (2004). *Ναρκωτικά και ανήλικοι*. (Διδακτορική Διατριβή). Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.
- Σαββάκης, Μ. (2008). *Οι λεπροί της Σπιναλόγκα: ιατρική, εγκλεισμός, βιωμένες εμπειρίες (1903-1957)*. Αθήνα: Πλέθρον.
- Σκαλτσά, Μ. (2002). *Τα ναρκωτικά, φαινόμενο κοινωνικής παθογένειας, που συμβάλει στον κοινωνικό αποκλεισμό ομάδων. Ο ρόλος της οικογένειας*. (Μεταπτυχιακή εργασία). Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.
- Τζεμπελίκος, Ε. (2002). Βιολογικές πλευρές του κοινωνικού αποκλεισμού στους χρήστες ουσιών. Στο Δ. Παπαδοπούλου (επιμ.), *Κοινωνικός αποκλεισμός* (σ.σ. 219-224). Αθήνα: Αρμός.
- Τσαούση, Α. (2009). Η κοινωνιολογία της Σχολής του Σικάγου: τα μεταπολεμικά χρόνια. Στο Ν. Τάτσης & Μ. Θανοπούλου (επιμ.), *Η κοινωνιολογία της Σχολής του Σικάγου* (σ.σ. 43-64). Αθήνα: Παπαζήση.
- Τσίγκανου, Ι. (2009). Η ιδέα της «κοινωνικής περιθωριοποίησης» και η Σχολή του Σικάγου: μια επίσκεψη στον «άνθρωπο του περιθωρίου». Στο Ν. Τάτσης & Μ. Θανοπούλου (επιμ.), *Η κοινωνιολογία της Σχολής του Σικάγου* (σ.σ. 239-258). Αθήνα: Παπαζήση.
- Τσίλη, Σ. (1995). *Η τοξικομανία ως ιδεολογικό διακύβευμα*. Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Τσίλη, Σ. (1996). Τοξικομανείς και κοινωνικός αποκλεισμός. Στο Δ. Καραντινός, Λ. Μαράτου – Αλιπραντή & Ε.Φρονίμου (επιμ.), *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα* (σ.σ. 113-131). Αθήνα: Έκθεση για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο.
- Τσιώλης, Γ. (2014). *Μέθοδοι και τεχνικές ανάλυσης στην ποιοτική κοινωνική έρευνα*. Αθήνα: Κριτική.
- Φακιολάς, Ν., Στυλιάρης, Γ. & Μούλα, Κ. (2005). Ο κοινωνικός αποκλεισμός των εξαρτημένων ατόμων. Στο Δ. Καραντινός, Λ. Μαράτου – Αλιπραντή & Ε.Φρονίμου (επιμ.), *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα: κύρια*

- θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής (σ.σ. 331-365). Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Φλώρα, Α. (2011). *Η διαδικασία της απεξάρτησης: μια συστηματική μελέτη του ρόλου των ψυχοκοινωνικών παραγόντων στη θεραπεία της εξάρτησης από τις ουσίες*. (Διδακτορική Διατριβή). Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.
- Χείλαρη, Ε. (1995). Έφηβος, γονέας, ομήλικος, χρήση, κατάχρηση, εξάρτηση. Στο Συλλογικό, *Το τρίγωνο της συνάντησης. Ουσία, περιβάλλον, προσωπικότητα: το φαινόμενο της ουσιοεξάρτησης*. (σ.σ. 34-53). Αθήνα: ΕΕΤΑΑ.
- Abadinsky, H. (1997). *Drug abuse*. Chicago: Nelson – Hall Publishers.
- Becker, H. (1953). Becoming a marijuana user. *The American Journal of Sociology*, 59, 235-242.
- Becker, H. (2000). *Οι περιθωριοποιημένοι*. (μτφρ. Α. Κουτζόγλου & Β. Μπουρλιάσκος). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Brownsberger, W. N. (2001). Drug users and drug dealers. Στο P. B. Heymann & W. N. Brownsberger (edit.), *Drug addiction and drug policy* (σ.σ. 51-80). Cambridge – Massachusetts: Harvard University Press.
- Calleja, F., Garcia-Spñorán, M., & Bonzález, S. (1996). Consumo de drogas en la adolescencia, *Psicotema*, 8, 257-267.
- Cooley, C. H. (1902). *Human nature and social order*. New York – Chicago – Boston: Charles Scribner's Sons.
- Craib, I. (2009). *Κλασική κοινωνική θεωρία. Μια εισαγωγή στη σκέψη των Μαρξ, Βέμπερ, Ντυρκέιμ και Ζίμμελ*. (μτφρ. Μ. Καρασαρίνης και Π. Λέκκας), Αθήνα: Κατάρτι.
- Craib, I. (2011). *Σύγχρονη κοινωνική θεωρία: από τον Πάρσονς στο Χάμπερμας*. Π. Λέκκας (επιμ.), Αθήνα: Τόπος.
- Durkheim, E. (1893). *The division of labor in society*. New York: The Free Press.
- Erickson, C. K. (2008). *Η επιστήμη της εξάρτησης*. Ι. Νέστορος (επιμ.), Αθήνα: Ισόροπον.
- Goffman, E. (2001). *Στίγμα: σημειώσεις για τη διαχείριση της φθαρμένης ταυτότητας*. (μτφρ. και εισαγωγή Δ. Μακρυγιώτη), Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Goffman, E. (2006). *Η παρουσίαση του εαυτού στην καθημερινή ζωή*, (μτφρ. Μ. Γκόφρα), Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

- Henderson, S. (2000), Drugs and culture: the questions of gender. Στο N. South (edit.), *Drugs* (σσ. 36-48). London: Sage Publications.
- Llopis, J., Stocco, P., Castillo, A., & Rebollida, M. (2002). The quality of drug addiction in women. Analysis of the results of the IREFREA European study “drug addiction and gender identity”. Στο P. Stocco & J. Llopis (edit.), *Women and opiate addiction: a European perspective* (σσ.27-60). Valencia: IREFREA European Commission.
- Navaro – Botella, J. (edit.) (2000). *Factores de riesgo y protección de carácter social relacionados con el consumo de drogas*. Madrid: Ayuntamiento de Madrid.
- Mendes, F., Relvas, P., Lourenco, M., Reccio, J., Pietralunga, S., Broyer, G., Bussac, H., Calafat, A. & Stocco, P. (1999). *Family relationships and primary prevention of drugs in early adolescence*. Coimbra: IREFREA and European Commission.
- Sanders, B. (2006). Young people, clubs and drugs. Στο B. Sanders (edit.), *Drugs, clubs and young people: sociological and public health perspectives*. Hampshire – Burlington: Ashgate.
- Shapiro, H. (2000). Dances with drugs: pop music, drugs and youth culture. Στο N. South (edit.), *Drugs* (σσ. 17-35). London: Sage Publications.
- Smith, D. (1968). Acute and chronic toxicity of marijuana. *Journal of Psychoactive drugs*, 2, 37-47.
- Taylor, I., Walton, P. & Young J. (1996). *The new criminology. For a social theory of deviance*. New York – London: Routledge.
- Timasheff, N. S. & Theodorson, G. A. (2005). *Ιστορία κοινωνιολογικών θεωριών*. (μτφρ. Δ. Γ. Τσαούση), Αθήνα: Gutenberg.
- William, I. Thomas & Znaniecki, F. (1922). *The Polish peasant in Europe and America*. Chicago: Chicago University Press.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

Δημογραφικά χαρακτηριστικά:

- Ηλικία
- Οικογενειακή κατάσταση
- Οικονομική κατάσταση χρήστη και οικογένειας του χρήστη
- Μορφωτικό επίπεδο – Σπουδές
- Επάγγελμα

Κοινωνική ζωή:

- Ενδιαφέροντα και ελεύθερος χρόνος
- Εργασιακή πορεία και εμπειρία ανεργίας
- Οικογενειακοί δεσμοί – σχέσεις με οικογένεια
- Πώς χαρακτηρίζει τον εαυτό του ο συνεντευξιαζόμενος;
- Πώς βιώνει την οικονομική κρίση;
- Ύπαρξη σωματικής ή ψυχικής ασθένειας
- Αισθάνεται ικανοποιημένος από τη ζωή που κάνει;
- Βιογραφική ρήξη – κάποια στιγμή ή γεγονός που τον/την έχει σημαδέψει
- Έχει εμφανίσει παραβατική συμπεριφορά στο παρελθόν (κυρίως παιδικά και εφηβικά χρόνια);

Εξάρτηση:

- Στάση και αντιλήψεις φίλων και οικογενειακού περιγύρου σχετικά με τις ουσίες
- Ύπαρξη χρηστών ουσιών στην οικογένεια και στο φιλικό περιβάλλον
- Άλλες εξαρτήσεις από κοινωνικό περίγυρο (τζόγος, αλκοόλ, κλπ.)
- Ενημέρωση σχετικά με τις ουσίες πριν γίνει η πρώτη χρήση
- Άλλες καταχρήσεις ή εξαρτήσεις του συνεντευξιαζόμενου
- Πρώτη επαφή με ουσίες – σε τι ηλικία και πλαίσιο – ποια ουσία;
- Ιστορικό χρήσης
- Τι ουσίες κάνει;
- Με τι συχνότητα;
- Συναισθήματα πριν και μετά τη χρήση

- Ποια η στάση του κοινωνικού περίγυρου σχετικά με την χρήση ουσιών από τον συνεντευξιζόμενο;
- Έχεις ζητήσει βοήθεια ή ενταχθεί σε πρόγραμμα – Γιατί;
- Περιστατικά υποτροπής
- Πώς βλέπει το άτομο το μέλλον του;

The transition from drug abuse to drug dependency. Processes and causes of dependency for drug users.

Savvidou Maria

ABSTRACT

The current paper discusses the social problem of drug dependency. Specifically the subject of this study is the individual's transition from the first use of drugs to drug addiction. To achieve a radical handling, it's essential to find the basic reason behind the problem. On account of this, it is needed to emphasize on the parts of the dependent user's biography, that lead them to addiction (using drugs, does not necessarily imply an addiction), and also it's important to examine the user's social context and the way they experience addiction. In order to collect the qualitative data for the research, unstructured interviews were accomplished, and snowball sampling was used.

As it emerges from the research, but also from the literature, family and peer cluster seem to have a big importance in individual's life. Furthermore, peer cluster can influence significantly a person's choices, especially in case they are emotionally weak and assailable to danger, such as drug abuse. Dealing with drug dependency is extremely difficult, that's why it is better to focus on preventing drug abuse, by emphasizing on family's functionality in a person's life, in order to complete successfully the individual's socialization and their transition into independent and healthy adults. To conclude, prevention of a problem is the easiest way to deal with it.

Keywords:

Drug dependency, social exclusion, delinquency, family, peer cluster